

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

Evidenčné číslo: 101005/H/2022/421000191128

**ETABLOVANIE A ROZVOJ KONCEPTU SOCIÁLNEJ
EKONOMIKY V KRAJINÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE
S AKCENTOM NA SR**

Habilitačná práca

2022

Eva Pongrácz, Ing. PhD.

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA

**ETABLOVANIE A ROZVOJ KONCEPTU SOCIÁLNEJ
EKONOMIKY V KRAJINÁCH EURÓPSKEJ ÚNIE
S AKCENTOM NA SR**

Habilitačná práca

Odbor habilitačného konania: Národné hospodárstvo

Školiace pracovisko: Katedra sociálneho rozvoja a práce

Bratislava 2022

Eva Pongrácz, Ing. PhD.

ABSTRAKT

PONGRÁCZ, Eva: *Etablovanie a rozvoj konceptu sociálnej ekonomiky v krajinách Európskej únie s akcentom na SR*. – Ekonomická univerzita v Bratislave. Národohospodárska fakulta; Katedra sociálneho rozvoja a práce. – Bratislava: NHF, 2022, 173 s.

Cieľom habilitačnej práce s názvom „Etablovanie a rozvoj konceptu sociálnej ekonomiky v krajinách Európskej únie s akcentom na SR“ bolo poukázať na špecifiká sociálneho podnikania v priestore sociálnej ekonomiky a jeho ďalšie smerovanie na Slovensku. Prvá kapitola sa zaoberá etablovaním konceptu sociálnej ekonomiky v európskom priestore, rozoberá vzťah tretieho sektora a sociálnej ekonomiky, venuje sa sociálnemu podnikaniu a jeho aspektom. Ďalšia kapitola charakterizuje spoločenskú zodpovednosť podnikania, verejného sektora, jednotlivca a komunity a identifikuje spoločenskú zodpovednosť ako základný determinant rozvoja sociálnej ekonomiky. Tretia kapitola rozoberá koncept tvorby zdieľanej hodnoty v kontexte hodnotového reťazca sociálneho podniku a vo väzbe na globálnu spoločenskú zodpovednosť a kolektívny dopad. V štvrtej kapitole je vymedzený cieľ práce, čiastkové ciele práce a výskumné otázky vo väzbe na predmet výskumu a vedecký problém. V nasledujúcej časti je zdôvodnený výber vedeckého problému a popísaná metodika práce a metódy skúmania. Šiesta kapitola poskytuje prehľad o súčasnom stave rozvoja sociálneho podnikania v Európskej únii a na Slovensku, rozoberá príspevok sociálneho podnikania k pracovnej integrácii a sociálnemu bývaniu, identifikuje ekosystém a kľúčových aktérov sociálneho podnikania. Kladie dôraz na dôležitosť rozvoja ľudských zdrojov z pohľadu potrieb sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania. Výsledky výskumu identifikujú možnosti rozvoja sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania na Slovensku (v oblasti sociálneho poľnohospodárstva, sociálnych služieb, sociálneho bývania) a poukazujú na výzvy v tejto oblasti (vzdelávanie a rozvoj podnikateľských zručností, osвета, finančná podpora, prepojenie sociálneho bývania a pracovnej integrácie, zmiernenie administratívnej záťaže, identifikovanie a meranie spoločenského dopadu).

Kľúčové slová: sociálna ekonomika, sociálne podnikanie, spoločenská zodpovednosť, tvorba zdieľanej hodnoty, hodnotový reťazec, ekosystém sociálneho podnikania

ABSTRACT

PONGRÁCZ, Eva: *Establishment and development of the social economy concept in the countries of the European Union with an emphasis on the Slovak Republic*. – University of Economics in Bratislava. Faculty of National Economy; Department of Social Development and Labour. – Bratislava: FNE, 2022, 173 p.

The aim of the habilitation thesis entitled "Establishment and development of the concept of social economy in the countries of the European Union with an emphasis on the Slovak Republic" was to point out the specifics of social entrepreneurship in the social economy and its further direction in Slovakia. The first chapter deals with the establishment of the concept of social economy in the European area, discusses the relationship between the third sector and the social economy, deals with social entrepreneurship and its aspects. The next chapter characterizes the social responsibility of business, the public sector, the individual and the community and identifies social responsibility as a basic determinant of the development of the social economy. The third chapter discusses the concept of shared value creation in the context of the social enterprise value chain and in relation to global social responsibility and collective impact. The fourth chapter defines the goal of the work, the partial goals of the work and research questions in relation to the subject of the research and the scientific problem. The following section justifies the choice of the scientific problem and describes the methodology and research methods. The sixth chapter provides an overview of the current state of social entrepreneurship development in the European Union and Slovakia, discusses the contribution of social entrepreneurship to work integration and social housing, identifies the ecosystem and key actors in social entrepreneurship. It emphasizes the importance of human resource development in terms of the needs of the social economy and social entrepreneurship. The research results identify the possibilities of social economy and social entrepreneurship in Slovakia (in the field of social agriculture, social services, social housing) and point out the challenges in this area (education and development of business skills, education, financial support, linking social housing and work integration, reduction of administrative burdens, identification and measurement of social impact).

Key words: social economy, social entrepreneurship, social responsibility, shared value creation, value chain, social entrepreneurship ecosystem

OBSAH

ZOZNAM GRAFOV, OBRÁZKOV A TABULIEK.....	4
ZOZNAM SKRATIEK.....	7
ÚVOD	10
1. SOCIÁLNA EKONOMIKA A SOCIÁLNE PODNIKANIE	12
1.1 Koncept sociálnej ekonomiky.....	12
1.2 Sociálna ekonomika a tretí sektor	22
1.3 Sociálne podnikanie.....	28
2. SPOLOČENSKÁ ZODPOVEDNOSŤ AKO KĹÚČOVÝ DETERMINANT SOCIÁLNEJ EKONOMIKY.....	40
2.1 Spoločenská zodpovednosť podnikania	40
2.2 Verejný sektor a spoločenská zodpovednosť.....	53
2.3 Spoločenská zodpovednosť a občianska spoločnosť.....	57
3. SOCIÁLNE PODNIKANIE A TVORBA ZDIEĽANEJ HODNOTY.....	64
3.1 Tvorba zdieľanej hodnoty.....	66
3.2 Hodnotový reťazec sociálneho podniku.....	69
3.3 Globálna spoločenská zodpovednosť a kolektívny dopad	72
4. CIEĽ PRÁCE	79
5. METODIKA PRÁCE A METÓDY SKÚMANIA.....	81
6. SOCIÁLNE PODNIKANIE V EÚ S AKCENTOM NA SR – SÚČASNOSŤ A PERSPEKTÍVY.....	84
6.1 Sociálne podnikanie v Európskej únii	84
6.2 Súčasný stav rozvoja sociálneho podnikania v SR.....	92
6.2.1 Pracovná integrácia a podpora zamestnanosti	94
6.2.2 Spoločensky prospešné nájomné bývanie a sociálne podnikanie.....	115
6.2.3 Ekosystém a kľúčoví aktéri sociálneho podnikania	123
6.3 Ľudské zdroje ako kľúčový determinant rozvoja sociálneho podnikania.....	138
7. DISKUSIA.....	147
ZÁVER.....	155
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	160
PRÍLOHY	172

ZOZNAM GRAFOV, OBRÁZKOV A TABULIEK

Grafy

Graf č. 1: Podiela zamestnanosti v sociálnej ekonomike na celkovej zamestnanosti v členských krajinách

Graf č. 2: Počet evidovaných uchádzačov o zamestnanie v SR

Graf č. 3: Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v členení podľa krajov

Graf č. 4: Dynamika vývoja počtu registrovaných sociálnych podnikov

Graf č. 5: Registrované sociálne podniky v krajoch SR (stav k 31. 12. 2021)

Graf č. 6: Druhy registrovaných sociálnych podnikov

Graf č. 7: Socializácia zisku v registrovaných sociálnych podnikoch

Graf č. 8: Participatívne riadenie v registrovaných sociálnych podnikoch

Graf č. 9: Kategórie zamestnancov v registrovaných sociálnych podnikoch (stav k 31. 12. 2021)

Graf č. 10: Formy podpory, ktoré registrované podniky využívajú alebo plánujú v budúcnosti využiť

Graf č. 11: Problémy v bežnom fungovaní sociálneho podniku

Graf č. 12: Účasť na vzdelávaní o sociálnom podnikaní

Graf č. 13: Oblasti vzdelávania pre sociálnych podnikateľov

Graf č. 14: Členstvo registrovaného sociálneho podniku v strešnej organizácii

Graf č. 15: Spokojnosť registrovaných sociálnych podnikov s podporným prostredím

Obrázky

Obrázok č. 1: Príležitosti pre sociálnu ekonomiku v priestore verejných politík

Obrázok č. 2: Pôsobenie „bottom-up“ a „top-down“ prístupu na rozvoj sektora sociálnej ekonomiky

Obrázok č. 3: Pestoffov trojuholník v kontexte sektora sociálnej ekonomiky

Obrázok č. 4: Priestor pre sociálnu ekonomiku

Obrázok č. 5: Tri sústredené kruhy CSR

Obrázok č. 6: Carrollova pyramída spoločenskej zodpovednosti podnikania

Obrázok č. 7: Triple Bottom Line (tzv. 3P) piliere spoločenskej zodpovednosti podnikania

Obrázok č. 8: Vplyv podnikateľského subjektu na miestnu spoločnosť

Obrázok č. 9: Vývoj teórií v oblasti spoločenskej zodpovednosti

Obrázok č. 10: Oblasti implementácie ISO 26000

Obrázok č. 11: Pyramída spoločenskej zodpovednosti aplikovaná na verejný sektor

Obrázok č. 12: Triple Bottom Line (tzv. 3P) piliere individuálnej spoločenskej zodpovednosti

Obrázok č. 13: Historický vývoj konceptov spoločenskej zodpovednosti a trvalo udržateľného rozvoja

Obrázok č. 14: Reťazec: výstupy – výsledky – dopady

Obrázok č. 15: Tri úrovne tvorby zdieľanej hodnoty

Obrázok č. 16: Vízia globálnej spoločenskej zodpovednosti

Obrázok č. 17: Hierarchia plnenia spoločenskej zodpovednosti

Obrázok č. 18: Väzba medzi neziskovým sektorom, ziskovým sektorom a sociálnym podnikaním na Slovensku

Obrázok č. 19: Ekosystém sociálneho podnikania

Obrázok č. 20: Pilie ekosystému sociálneho podnikania

Tabuľky

Tabuľka č. 1: Komparácia špecifik substantívnej a formálnej ekonomiky

Tabuľka č. 2: Hodnoty hospodárstva pre spoločné blaho prítomné vo vybraných modeloch

Tabuľka č. 3: Princípy sociálneho podniku

Tabuľka č. 4: Konceptie spoločenskej zodpovednosti podnikania

Tabuľka č. 5: ISO 26000 a udržateľnosť

Tabuľka č. 6: Rola verejnej správy v oblasti CSR

Tabuľka č. 7: Definície týkajúce sa individuálnej spoločenskej zodpovednosti v kontexte spotreby

Tabuľka č. 8: Spoločensky zodpovedné podnikanie (VSR – SZP) a tvorba zdieľanej hodnoty (CSV – TZH)

Tabuľka č. 9: Úrovne zdieľanej hodnoty

Tabuľka č. 10: Spoločenský hodnotový reťazec sociálneho podniku

Tabuľka č. 11: Interpretácia spoločenskej zodpovednosti

Tabuľka č. 12: Charakteristika podnikania v kontexte miery príspevku k spoločenskej zodpovednosti

Tabuľka č. 13: Vývoj počtu uchádzačov o zamestnanie v krajoch SR

Tabuľka č. 14: Miera nezamestnanosti v krajoch SR

Tabuľka č. 15: Nezamestnanosť vo vybraných okresoch Slovenska

Tabuľka č. 16: Štruktúra znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie (ku koncu mesiaca január 2022)

Tabuľka č. 17: Počet dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie

Tabuľka 18: Štruktúra uchádzačov o zamestnanie podľa doby trvania nezamestnanosti (ku koncu januára 2022)

Tabuľka č. 19: Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v krajoch SR (v %)

Tabuľka č. 20: Miera rizika chudoby v členení podľa najčastejšieho statusu ekonomickej aktivity (v %)

Tabuľka č. 21: Počet registrovaných sociálnych podnikov podľa rôznych hľadísk (stav k 31. 12. 2021)

Tabuľka č. 22: Registrované sociálne podniky podľa právnej formy

Tabuľka č. 23: Organizácie tretieho sektora v SR (najpočetnejšie právne formy)

Tabuľka č. 24: Zamestnanci registrovaných sociálnych podnikov (stav k 31. 12. 2021)

Tabuľka č. 25: Dokončené byty v rokoch 1996 až 2018

Tabuľka č. 26: Mesačná výška umiestňovacieho príspevku v roku 2022

ZOZNAM SKRATIEK

BA – Bratislava

BB – Banksá Bystrica

CIRIEC – Medzinárodné centrum pre výskum a informácie o verejnej, sociálnej a družstevnej ekonomike

CSR – Corporate Social Responsibility

CSV – Creating Shared Value

EESC – European Economic and Social Committee

GSR – Global Social Responsibility

GSZ – Globálna spoločenská zodpovednosť

IA – Implementačná agentúra

ISP – integračný sociálny podnik

ISR – Individual Social Responsibility

ISZ – individuálna spoločenská zodpovednosť

KE – Košice

MPSVaR SR – Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR

NR – Nitra

PO – Prešov

PSR – Public Social Responsibility

SZP – spoločenská zodpovednosť podnikania

TN – Trenčín

TT – Trnava

TZH – tvorba zdieľanej hodnoty

ÚPSVaR SR – Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR

VPS – verejnoprospešné služby

VRSP – všeobecný registrovaný sociálny podnik

VSZ – verejná spoločenská zodpovednosť

WISE – Work Integration Social Enterprises

ZA – Žilina

ZZ PO – záujmové združenie právnických osôb

3P – Triple Bottom Line

ÚVOD

„Svet sa točí a ľudia s ním. Točte sa v spoločnosti ľudí a firiem, ktorí sa zaujímajú o životné prostredie a spoločenskú zodpovednosť.“

M. Pavlík, M. Bělčík

Európa zápasí s problémami v ekonomickej a sociálnej oblasti. Hľadá odpovede na aktuálne výzvy, ktorých riešenie si vyžaduje systematický prístup. Postupne sa rodia alternatívne ekonomické modely, ktoré prinášajú pozitívne spoločenské zmeny. Sociálna ekonomika aplikovaná na trhové hospodárstvo sa ukazuje ako úspešná a perspektívna forma iniciatív, ktorá prostredníctvom kolektívnej dynamiky prináša tvorivé reflexie na problémy modernej doby.

Základným predpokladom napredovania konceptu sociálnej ekonomiky je prejav spoločenskej zodpovednosti, a to na úrovni všetkých subjektov národného hospodárstva. Dnes sa očakáva od jednotlivcov, entít verejnej a súkromnej sféry, aby pri svojich rozhodovaniach a aktivitách zohľadňovali kritérium pozitívneho dosahu na spoločnosť a životné prostredie alebo zmierňovali negatívne dôsledky ich pôsobenia. Prehlbovaním globálnych ekonomických, sociálnych a environmentálnych problémov, toto hľadisko postupne sa stáva spoločenskou požiadavkou.

Dominantným nástrojom sociálnej ekonomiky sú sociálne podniky, ktoré, vďaka kombinácii ekonomických a sociálnych hľadísk podnikania, sú právom považované za nositeľov sociálnych inovácií a tvorcov zdieľaných hodnôt. Sociálne podniky sú vytvárané ľuďmi, nie kapitálom, ktorí sú demokraticky organizovaní a majú spoločné ciele. V týchto spoločnostiach kapitál patrí hlavne zamestnancom, ktorí sa podieľajú na participatívnom riadení a kontrolujú rozhodnutia firmy. Sociálne podnikanie môže byť účinným nástrojom politiky zameranej na elimináciu sociálneho obmedzovania, vylúčenia z trhu práce a na riešenie mnohých problémov v dôsledku prebiehajúcich sociálno-ekonomických zmien. Napriek tomu, že činnosti týchto podnikov sú podriadené komerčnému podnikateľskému modelu, sociálny cieľ je uprednostňovaný pred dosahovaním zisku. Vznikajú ako reakcia na neuspokojený dopyt vychádzajúci z komunity, ponúkajú riešenia sociálnych a environmentálnych problémov spoločnosti, tvoria nové pracovné miesta, podnecujú ľudí k aktívnym občianskym postojom, budujú silné a súdržné komunity, prispievajú k tvorbe sociálneho kapitálu, napomáhajú sociálnemu začleneniu a v konečnom dôsledku aj k zvýšeniu kvality života.

Sociálne orientované trhové hospodárstvo sa javí ako úspešná cesta riešenia výziev spoločností, ktorým aktuálne čelia a prostredníctvom ktorého sa zmierňujú negatívne dôsledky globálnych problémov súčasného sveta. Dlhodobú úspešnosť budeme schopní dosiahnuť jedine presadzovaním spoločenskej zodpovednosti vo všetkých oblastiach života a hospodárstva, a synergiou dosiahnuť viac „sociálnu“ Európu.

Ambíciou predloženej habilitačnej práce je rozvíjať medziodborovú vednú disciplínu o sociálnej ekonomike, ktorá sa v slovenských podmienkach aktuálne etabluje. Je to opodstatnené aj z dôvodu, že na Slovensku môžeme pozorovať paradoxnú situáciu, keď prax predbieha teóriu a sociálna ekonómia ako veda zaostáva. Vedecká práca sa zaoberá vzájomnou väzbou spoločenskej zodpovednosti a sociálnej ekonómie, v kontexte konceptu tvorby zdieľaných hodnôt, kolektívneho dosahu a udržateľnej budúcnosti.

Hľadá odpovede na otázku, ktorá vychádza z výsledkov doterajšieho vedeckého bádania, aké sú možnosti ďalšieho smerovania sociálnej ekonomiky s akcentom na sociálnu ekonomiku na Slovensku. Syntetizuje známe poznatky a informácie, ktoré obohacuje a rozširuje o nové a originálne.

V publikácii boli využité výsledky výskumu viacerých projektov, najmä projektu VEGA 1/0851/2021 „Sociálna ekonomika ako moderný nástroj budovania inkluzívnej spoločnosti v kontexte globálnych zmien a výziev Agendy OSN 2030 pre udržateľný rozvoj“ (2021 – 2024), projektu Interreg „Social Entrepreneurship Education and Development Hub“ (2020 – 2022), projektu COST CA16206 " Empowering the next generation of social enterprise scholars" (2017 – 2021), projektu VEGA 1/0367/17 „Ekonomické, legislatívne a inštitucionálne predpoklady a perspektívy rozvoja sociálnej a solidárnej ekonomiky v krajinách V4 vo väzbe na podporu sociálnej inklúzie“ (2017 – 2021) a projektu VEGA 1/0112/13 „Etablovanie a perspektívy rozvoja konceptu sociálnej ekonomiky v kontexte prebiehajúcich sociálno-ekonomických zmien na Slovensku " (2013 – 2015), a empirické poznanie nadobudnuté počas spolupráce s decíznou sférou a aplikačnou praxou.

1. SOCIÁLNA EKONOMIKA A SOCIÁLNE PODNIKANIE

Sociálna ekonómia ako medziodborová vedná disciplína a sociálna ekonomika ako hospodárska prax reagujú na aktuálne problémy spoločností. Súčasný proces globalizácie prináša nové výzvy a zároveň je aj motorom zásadných ekonomických, právnych a sociálnych zmien na celom svete. Globalizačný proces má vplyv nielen na hospodárske vzťahy v štáte, ale aj na sociálnu politiku. V procese znižovania sociálnej exklúzie, zvyšovania kvality života jednotlivcov a komúnit zastáva významnú úlohu aj sociálna ekonomika. Do popredia sa dostávajú trvalo udržateľné inovácie s akcentom na sociálne inovácie, za účelom uspokojovania potrieb jednotlivcov alebo miestnej komunity. Vznikajú inovatívne stratégie sociálnej inklúzie, ktoré mobilizujú lokálne zdroje a často naštartujú aj trvalo udržateľný rozvoj.

1.1 Koncept sociálnej ekonomiky

Zvyšovanie hospodárskeho rastu a posilnenie spotrebnej spoločnosti v 60-tych rokoch minulého storočia prinieslo v krajinách západnej Európy výrazné napredovanie, následne jeho intenzita postupne klesala. Objavili sa problémy na trhu práce, ale vďaka efektívnemu zvládaniu frikčnej nezamestnanosti sa situácia upokojila. V polovici 70-tych rokov sa z dôvodu technickej a technologickej modernizácie sa do popredia dostalo odvetvie služieb, na úkor odvetvia poľnohospodárstva a priemyslu. Malo to za následok zvýšenie nezamestnanosti a v druhej polovici 80-tych rokov už bolo evidentné, že mnoho ľudí ostáva dlhodobo vylúčených z trhu práce. K problémom na trhu práce sa pridružili výzvy spoločenských a demografických zmien, prejavujúce sa v starnutí populácie, zvyšujúcej sa migrácii a sociálnej exklúzii obyvateľstva. Zároveň nesmieme opomenúť dôsledky globalizácie, problémy vychádzajúce zo zmeny klímy a degradácie životného prostredia.

Limity ekonomického rastu, kríza sociálneho štátu a rast nových sociálnych rizík upriamili pozornosť na potrebu efektívnejšieho využívania prírodných, ekonomických, sociálnych a kultúrnych zdrojov, na zachovanie nášho spoločného dedičstva a vyvinúť a uviesť do praxe nové riešenia, lebo „formálna ekonomika“ nie je schopná sa vysporiadať so spoločenskými problémami, znižovať nezamestnanosť, najmä znevýhodnených jednotlivcov a skupín. Z uvedených dôvodov je potrebné vybudovať zdola vychádzajúcu alternatívnu ekonomiku s dlhodobými cieľmi udržateľného rozvoja, ktorá sleduje základné hodnoty oproti maximalizácii zisku (Csoba at al., 2007).

Do popredia sa dostáva sociálne trhové hospodárstvo a prístup blízky k tzv. substantívnej ekonomike¹, ktorá vychádza zo skutočnosti, že udržateľný rozvoj je možné dosiahnuť prostredníctvom integrálnejšej koncepcie, so zameraním na nové spojenia medzi štátom a občianskou spoločnosťou, a pri zohľadnení aj kultúrnych, sociálnych a environmentálnych aspektov.

Polanyi identifikoval dôležité aspekty, ako „kultúru, životné prostredie, pôvodné obyvateľstvo a občiansku spoločnosť“ (Polanyi, 2012), ktoré sú základnými prvkami akejkoľvek stratégie hospodárskej a sociálnej politiky. Zastával názor, že len pomocou takýchto stratégií je možné dosiahnuť konzistentný a spravodlivý proces integrálneho rozvoja pre obyvateľstvo. Naopak, „pri nezohľadnení týchto aspektov môžu konkrétne rozvojové činnosti vyvolať opačný účinok na ich ciele a vytvoriť mnoho vedľajších účinkov, ako sú takzvané negatívne externality“ (Rodrigues - Santos, 2020). Podľa neho všetky udalosti sú „zasadené“ do spoločenských vzťahov, všetky ekonomické javy sú „rozpustené“ v spoločnosti. Môžeme konštatovať, že na základe tohto prístupu ekonomika je neoddeliteľnou súčasťou spoločnosti.

Tabuľka č. 1: Komparácia špecifik substantívnej a formálnej ekonomiky

Hľadisko	Substantívna ekonomika	Formálna (trhová) ekonomika
Cieľ ekonomiky	Uspokojovanie potrieb Ekonomika nie je samoučelná	Hospodársky rast
Motivácia práce	Rozmanitosť motívov, podnetov a cieľov	Len zisk a rast
Funkcia práce	Práca je prirodzený spôsob bytia	Práca je nástroj, resp. cieľ
Charakter práce	Priorita spoločenskej náplne práce	Zameranie na ekonomickú náplň práce
Nezávislosť ekonomiky	Ekonomická činnosť nie je nezávislá, je spätá so spoločenskými podmienkami	Ekonomická činnosť je samostatný, nezávislý subsystém

¹ Pojem „substantívna ekonomika“ je spojený s menom Karla Polanyiho (1886 – 1964). Je považovaný za jedného z najvýznamnejších sociálnych vedcov 20. storočia. Jeho dielo s názvom „The Great transformation“ (Veľká transformácia) patrí medzi najcitovanejšie práce v humanitných a sociálnych vedách v 20. storočí.

Vývoj rolí výrobcu a spotrebiteľa	Výrobca je zároveň spotrebiteľ	Roľa výrobcu a spotrebiteľa je oddelená
Prítomnosť pohľadu užitočnosti	Typický je zmysel pre férovosť/spravodlivosť	Typická je kvantifikácia zisku
Záujmové systémy	Na prvom mieste je záujem komunity	Na prvom mieste je individuálny záujem
Úroveň solidarity	Spoločenská zodpovednosť komunity za jednotlivca	Rastúci individualizmus

Zdroj: Polanyi, 1976 (podľa Csoba et al., 2007).

Komunitný záujem a spoločenský úžitok práce má v substantívnej ekonomike významné postavenie. Zameriava sa na úlohu a význam komunit, zodpovednosť komunity za jej členov, zabezpečenie rovnosti príležitostí pre všetkých a na uspokojovanie rozmanitých potrieb.

Z alternatívnych prístupov koncept sociálnej ekonomiky sa javí ako najviac akceptovaný a rozšírený. Považuje sa za alternatívu k trhovej ekonomike a za nový model rozvoja. Európsky hospodársky a sociálny výbor (2017) za hlavné teoretické prístupy k sociálnej ekonomike považuje:

- koncept neziskových organizácií,
- koncept solidárnej ekonomiky,
- koncept sociálnych podnikov,
- iné koncepty.

Koncept neziskových organizácií

Tento koncept, ktorý je hlavným teoretickým prístupom popri sociálnej ekonomike, sa zrodil v USA. Vychádza z existencie neziskových organizácií, ktoré v ich základnom dokumente majú zakotvené nerozdelenie zisku v prospech zakladateľov, riadiacich zamestnancov alebo osôb financujúcich tieto subjekty. Identifikuje päť kľúčových kritérií neziskovej organizácie: má inštitucionálnu podobu (právna forma), je súkromná (oddelená od verejnej správy), samosprávna, nerozdeľuje zisk a je dobrovoľnícka (dobrovoľné členstvo a účasť dobrovoľníkov). Tematike neziskových organizácií a ich vzťahu k sociálnej ekonomike je venovaná samostatná podkapitola 1.2.

Koncept solidárnej ekonomiky

Koncept solidárnej ekonomiky vznikol koncom 20. storočia a je rozšírený najmä vo Francúzsku a Latinskej Amerike. Týka sa subjektov tretieho sektora, ktoré poskytujú tzv. sociálne tovary alebo verejne prospešné hodnoty, rozhodujúce pre dôstojný život a dostupné aj pre najviac znevýhodnené a zraniteľné osoby či komunity. Táto ekonomika sa vyznačuje pluralitou a jej iniciatívy majú hybridnú formu medzi trhovým, netrhovým a nepeňažným hospodárstvom.

Koncept sociálnych podnikov

Pri skúmaní sociálnych podnikov a sociálneho podnikania musíme mať na zreteli dva hlavné prístupy, anglo-americký a európsky. Anglo-americké vymedzenie zahŕňa rôzne podoby podnikania so sociálnymi cieľmi, ale aj sociálne inovácie, neziskové organizácie zamerané na uspokojovanie sociálnych potrieb, avšak bez ohľadu na vlastníctvo podniku. Európske ponímanie chápe sociálne podniky ako výsledok kolektívnej dynamiky a považuje ich za subjekty sociálnej ekonomiky.

Iné koncepty

Okrem uvedených prístupov sa rodia ďalšie teórie, ktoré rôznymi spôsobmi navrhujú nahradiť trhovú ekonomiku, ako napríklad alternatívna ekonomika (svoje korene má vo Francúzsku) alebo ľudové hospodárstvo, resp. solidárne ľudové hospodárstvo v juhoamerických krajinách. Môžeme spomenúť aj ďalšie modely či hnutia, ktoré súvisia s konceptom sociálnej ekonomiky a napomáhajú jej rozvoju, napríklad hospodárstvo pre spoločné blaho, tzv. kolaboratívne hospodárstvo, sociálna zodpovednosť podnikov, obehové hospodárstvo. Hospodárstvo pre spoločné blaho (economy for the common good) je interdisciplinárny prístup, ktorý je uplatniteľný vo všetkých druhoch organizácií. Jeho centrálnou myšlienkou je, že ekonomika má slúžiť ľuďom a sleduje tieto univerzálne hodnoty: (CIRIEC, 2012; European Economic and Social Committee, 2017).

Tabuľka č. 2: Hodnoty hospodárstva pre spoločné blaho prítomné vo vybraných modeloch

hodnoty / modely	ľudská dôstojnosť	kooperácia/ solidarita	ekologická udržateľnosť	sociálna spravodlivosť	demokratická účasť
sociálna ekonomika	x	x	x	x	x
obehové hospodárstvo			x		
kolaboratívne hospodárstvo		x			x
modrá ekonomika			x		

Zdroj: European Economic and Social Committee, 2017.

Sociálna ekonómia a sociálna ekonomika sú fenomény, „prostredníctvom ktorých sa dnes krajiny Európskej únie pokúšajú uchopiť sociálnu dimenziu trhu“ (Hunčová, 2010). Súvisí to s reformou sociálneho štátu a limitmi ekonomického rastu, ale je to aj praktická potreba riešenia negatívnych dôsledkov trhovej ekonomiky. Súhlasíme s konštatovaním, že „je potrebné zmeniť súčasný hlavný cieľ ekonómie, ktorým je stabilný ekonomický rast (meraný ukazovateľom GDP), pretože je náročné zabezpečiť ekonomický rast, ktorý by mal za následok aj zvyšovanie spoločenského blahobytu a kvality života obyvateľstva vo všetkých jeho aspektoch“ (Naščáková – Bednárová - Tomčíková, 2015). Sociálna ekonomika vzniká ako reakcia na nepriaznivé situácie v sociálnej oblasti, ktoré sú vyvolané najmä rastom nezamestnanosti, starnutím populácie, sociálnou marginalizáciou a sociálnou exklúziou. V dôsledku globálnych výziev sa uvedené problémy prehĺbili a viedli k hľadaniu inovatívnych postupov na ich riešenie.

V súčasnosti sa nachádzame v špecifickej situácii, keď v tejto oblasti prax predbieha teóriu. Na rozdiel od krajín západnej Európy, na Slovensku nie je venovaná dostatočná pozornosť sociálnej ekonómii a výskum napreduje pomalším tempom. Implementujeme rôzne nástroje sociálnej ekonomiky v praxi, aj v podobe sociálneho podnikania, a zažívame veľký záujem o tento inovatívny spôsob riešenia spoločenských výziev. Je potrebné zaznamenať aj tú skutočnosť, že niektoré doterajšie vedecké a odborné vymedzenia sociálnej ekonómie

terminologicky sa neodlišujú od definícií aplikačnej praxe, a pojmy „sociálna ekonómia“ a „sociálna ekonomika“ sa zamieňajú a používajú ako synonymá.²

Sociálnu ekonómiu definujeme ako vednú disciplínu, ktorá skúma motívy a spôsoby rozhodovania subjektov spoločnosti o využívaní vzácnych zdrojov na výrobu statkov a služieb a o ich rozdeľovaní medzi jednotlivcov a sociálne skupiny pri dodržaní zásad sociálnej solidarity a sociálnej spravodlivosti vo väzbe na rovnosť príležitostí (Pongrácz, 2015).

V ďalšej časti budeme nadväzovať na komplexnú definíciu ponímajúcu sociálnu ekonómiu ako „medziodborovú vedeckú disciplínu, ktorá sa zaoberá sociálnou stratifikáciou spoločnosti a prostredníctvom sociálnej ekonomiky realizuje spoločensky akceptovanú mieru sociálnej spravodlivosti, sociálnej inklúzie a blahobytu jednotlivca v záujme zvyšovania kvality života“ (Korimová, 2007).

Sociálna ekonomika je komplementárna k formálnej ekonomike. Jej aktivity sa realizujú v podmienkach trhovej ekonomiky a prispievajú k ekonomickej, spoločenskej a environmentálnej udržateľnosti. Niektorí autori (G. Fekete, 2001; Csoba, 2020) uvádzajú, že sociálna ekonomika integruje nielen ekonomické, sociálne a environmentálne, ale aj kultúrne prvky.

Je to súbor ekonomických aktivít, realizovaných nepodnikateľskými a mimovládnyimi aktérmi v rámci trhového hospodárstva, so zameraním na inovatívne uspokojovanie potrieb, o ktoré verejný a súkromný sektor neprejavuje záujem. Napriek tomu ju nemôžeme stotožniť s neziskovým sektorom a ani oddeliť od verejného a súkromného sektora (Lipták – Nagy - Siposné Nandori, 2019). Aplikačná prax potvrdzuje, že aktivity sociálnej ekonomiky sa realizujú v priestore prieniku neziskového, súkromného a verejného sektora a v interakcii s nimi. Podľa Korimovej pojem sociálna ekonomika označuje novú oblasť sociálnych inovácií, založenú na prepájaní podnikateľských prístupov pri realizácii sociálnych cieľov. (Korimová, 2007). Avšak osobitosťou sociálnej ekonomiky je, že maximalizácia zisku nie je prioritou.

K rozvoju konceptu sociálnej ekonomiky prispievajú aj medzinárodné organizácie, ako napríklad Medzinárodná organizácia práce (ILO) či Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD). Globálne výzvy súčasného sveta zdôraznili nedostatky nášho aktuálneho rozvojového systému a zároveň potvrdili potrebu vybudovať alternatívnu alebo doplnkovú

² Domnievame sa, že k tejto situácii prispela aj nesprávne prekladanie terminológie z anglického jazyka, a význam pojmu „social economics“ a „social economy“ sa v slovenskej odbornej literatúre častokrát zamieňa. Zároveň ale dodávame, že uvedený problém je aktuálny aj v prípade odborných a vedeckých textov v anglickom jazyku.

rozvojovú paradigmu. Z uvedených dôvodov aj Medzinárodná organizácia práce sa hlási k sociálnej a solidárnej ekonomike, ktorá prináša účinné riešenia na opätovné nastolenie rovnováhy medzi hospodárskymi, sociálnymi a environmentálnymi cieľmi. Vymedzuje sociálnu ekonomiku ako koncept označujúci podniky a organizácie, ktoré vyrábajú produkty a poskytujú služby, vytvárajú znalosti špecifickým spôsobom, pričom sledujú hospodárske a sociálne ciele a podporujú solidaritu (ILO, 2009). Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj tiež uznáva príspevok sociálnej ekonomiky k vytvoreniu viac inkluzívnych, kreatívnejších a udržateľnejších spoločností a hospodárstiev, a to prinášaním inovatívnych riešení na zlepšenie kvality života a blahobytu jednotlivcov, komunít a miest. Charakterizuje organizácie sociálnej ekonomiky (združenia, družstvá, vzájomné spoločnosti, nadácie) ako subjekty, ktorých fungovanie je založené na hodnotách solidarity, nadradenosti ľudí nad kapitálom, demokratického a participatívneho riadenia (OECD, 2020).

Sociálna ekonomika v Európskej únii aktuálne zažíva svoj rozmach, napriek tomu úroveň jej etablovania v jednotlivých krajinách nie je rovnaká. Jej definíčné vymedzenie sa líši vo väzbe na národné špecifiká, avšak rámcové európske ponímanie sociálnej ekonomiky slúži ako východisko pre štáty Európy. Európsky hospodársky a sociálny výbor a CIRIEC vymedzuje sociálnu ekonomiku (sociálne hospodárstvo) ako „súbor súkromných, formálne organizovaných podnikov s nezávislými rozhodovacími právomocami a voľným členstvom, ktorých cieľom je napĺňať potreby svojich členov prostredníctvom trhu – výrobou tovaru a poskytovaním služieb, poistenia či finančných prostriedkov – a v ktorých rozhodovanie a deľba zisku či prebytku medzi členmi priamo nesúvisí s kapitálom alebo príspevkami získanými od jednotlivých členov, pričom každý člen disponuje jedným hlasom, alebo sa o nej vo všetkých prípadoch rozhoduje prostredníctvom demokratických, participatívnych procesov. Do sociálneho hospodárstva patria tiež súkromné, formálne organizované subjekty s nezávislými rozhodovacími právomocami a voľným členstvom, ktoré poskytujú netrhové služby domácnostiam, pričom prípadné prebytky si nemôžu privlastniť hospodárski činitelia, ktorí ich vytvárajú, kontrolujú či financujú.“ (EESC, 2017; CIRIEC, 2012).

Vychádzajúc z výsledkov predchádzajúcich výskumov a spätnej väzby aktérov v tejto oblasti **sociálnu ekonomiku považujeme za súčasť ekonomiky a spoločenského života, zameranú na materiálne udržiavanie a zabezpečovanie kvality života jednotlivca, rodín a komunít, a to prostredníctvom prejavu sociálnej solidarity a spoločenskej zodpovednosti.**

Sektor sociálnej ekonomiky tvoria subjekty, ktoré ho vytvárajú, formujú a rozvíjajú, a medzi ktoré zaraďujeme:

- štátnu správu – ako tvorcu legislatívy, finančného podporovateľa, garanta, koordinátora,
- územnú samosprávu – vstupuje do procesov ako iniciátor, zakladateľ, partner, koordinátor,
- právnické a fyzické osoby – rešpektujúce princípy sociálnej ekonomiky a prinášajúce pozitívne spoločenské zmeny,
- sociálne podniky – organizácie pôsobiace v priestore tretieho sektora a podnikateľského sektora (bez ohľadu na ich právnu formu), ktoré rešpektujú princípy sociálnej ekonomiky s dôrazom na uprednostňovanie sociálneho cieľa pred maximalizáciou zisku,
- cirkev – organizácia združujúca a vychovávajúca k prejavu solidarity, spolupatričnosti a etických hodnôt,
- dobrovoľníci – zapájaním sa do aktivít sociálnych podnikov a občianskej spoločnosti.

Európsky hospodársky a sociálny výbor (EESC, 2017), z pohľadu metodiky pre národné účty ESA 2010, zaraďuje subjekty sociálnej ekonomiky do kategórie trhových výrobcov a netrhových výrobcov. Vytvorenie satelitných účtov sociálnej ekonomiky je nutnou podmienkou štatistického vykazovania jej ekonomickej sily. Organizácie, ktoré tvoria sociálnu ekonomiku sú rozptýlené v inštitucionálnych sektoroch, okrem sektora verejnej správy. Trhovými výrobcami sú nefinančné korporácie (družstvá, sociálne podniky, ďalšie podniky typu združení, ďalší súkromní trhoví výrobcovia, neziskové inštitúcie poskytujúce služby nefinančným organizáciám sociálneho hospodárstva a nefinančné korporácie pod kontrolou sociálnych podnikov) a finančné korporácie (úverové družstvá, vzájomné poisťovacie spoločnosti okrem organizácii systému sociálneho zabezpečenia a vzájomné dôchodkové spoločnosti, poisťovacie družstvá, neziskové inštitúcie poskytujúce služby nefinančným organizáciám sociálneho hospodárstva). Netrhoví výrobcovia sú identifikovaní v kategórii domácností (neziskové inštitúcie poskytujúce služby domácnostiam s malým významom) a neziskových inštitúcií poskytujúcich služby domácnostiam. Systémy národných účtov plnia veľmi dôležitú funkciu v poskytovaní jednotných, presných a spoľahlivých informácií o hospodárskej činnosti.

Sociálna ekonomika má za strategický cieľ dosiahnuť dôstojnú úroveň kvality života jednotlivcov a komunít, najmä prostredníctvom začleňovania znevýhodnených, zraniteľných či dlhodobo exkludovaných skupín do spoločnosti. Ďalším cieľom je hľadanie nástrojov a prostriedkov na podporu sociálnej inklúzie, vytvorenie ekonomických a legislatívnych podmienok pre jej fungovanie a tvorba pridanej sociálnej či spoločenskej hodnoty, ktorá generuje ďalšiu sociálnu či spoločenskú hodnotu.

Sociálna ekonomika prináša spoločenské pridané hodnoty v mnohých kontextoch:

1. z pohľadu jednotlivcov aktívnych v sociálnej ekonomike a ich rodín,
2. z pohľadu prijímateľov služieb a produktov poskytovaných sociálnou ekonomikou,
3. z pohľadu komunít a spoločnosti.

1. Spoločenská pridaná hodnota sociálnej ekonomiky z pohľadu jednotlivcov (zamestnancov) aktívnych v sociálnej ekonomike a ich rodín

Sociálna ekonomika vytvára pracovné príležitosti pre zraniteľné osoby a znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, ktorí by sa bez poskytnutia pomoci nezamestnali. Pracovnou integráciou sa súčasne otvára možnosť stať sa súčasťou komunity a na kooperáciu, čím sa zvyšuje aj spoločenské uznanie vykonávanej práce a pocit užitočnosti jednotlivcov. Týmto procesom socializácie resp. resocializácie sa naštartuje rozvoj sociálneho kapitálu, ktorý je nevyhnutným predpokladom ale aj dôsledkom sociálnej ekonomiky. Dôležitým faktom je, že sociálny kapitál v kolektívnom chápaní prináša pozitívne externality pre skupiny ľudí, kolektívy či spoločnosť.

Kľúčovým momentom je skutočnosť, že zamestnaním sa zabezpečí pravidelný príjem pre jednotlivca a jeho rodinu, čo znamená ochranu pred sociálnou exklúziou a získanie kontroly nad vlastným životom. Pridanou hodnotou je aj so mzdou či odmenou spojená účasť na sociálnom poistení a pripravenosť na nepriaznivé sociálne situácie v budúcnosti. Naštartovaním procesu sociálneho začlenenia, ktorého nutným predpokladom je aj pravidelný finančný príjem, prichádza ku kvalitatívnym zmenám životných podmienok zúčastnených. Pracovné miesta vytvorené v priestore sociálnej ekonomiky môžeme považovať za záchrannú sieť, ktorá zabezpečuje postupný návrat na trh práce zapracovaním alebo zaškolením, socializáciou, osvetu a výchovu k spoločenským a spoločným hodnotám pre jednotlivcov aj členov komunít.

2. Spoločenská pridaná hodnota sociálnej ekonomiky z pohľadu prijímateľov služieb a produktov poskytovaných sociálnou ekonomikou

Sociálna ekonomika reaguje na neuspokojený dopyt vychádzajúci z komunity, poskytuje svoje produkty pre špecifickú cieľovú skupinu (napr. osoby so zdravotným postihnutím, mladé rodiny, seniori) alebo pre miestne obyvateľstvo. Prispôsobuje sa miestnym potrebám, často prináša inovácie a zameriava sa na udržateľnosť. Uspokojovaním lokálnych potrieb prispieva k zvyšovaniu kvality života. Zároveň vychováva aktérov procesu k solidarite a spolupatričnosti. Spotrebou produktov vytvorených v priestore sociálnej ekonomiky kupujúci vyjadruje svoju spoločenskú zodpovednosť smerom k slabším a zraniteľnejším a podporuje udržiavanie ich pracovných miest. Predpokladom úspešnosti je žiaduca úroveň kvality tovarov a služieb, ich cenová dostupnosť a prístup k produktom.

3. Spoločenská pridaná hodnota sociálnej ekonomiky z pohľadu komunit a spoločnosti

Sociálna ekonomika vytvára priestor pre sociálne začlenenie, aktívne občianstvo a inkluzívny rozvoj, priaznivé prostredie a podmienky pre rast sociálneho kapitálu. Výsledkom procesu sa z pasívneho prijímateľa sociálnych dávok stáva aktívny člen komunity.

Základné sociálno-ekonomické predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky nachádzame v oblasti teoreticko-metodologickej, filozofickej, politickej, ekonomickej, sociálnej a legislatívnej (Korimová, 2007). Sú nimi hodnotový pluralizmus, etický rozmer, kolektívne rozhodovanie, sociálna inklúzia, sociálna spravodlivosť, podpora tvorby legislatívnych a sociálnych nástrojov pre sociálnu ekonomiku, garancia cieľov, existencie a činnosti subjektov sociálnej ekonomiky a iné. Lubelcová upozorňuje na tri najdôležitejšie predpoklady v oblasti sociálnej (vytvorenie lokálnych partnerstiev, sieťovanie, organizácie tretieho sektora), podnikateľskej (ekonomické, organizačné, posilnenie manažérskych a marketingových zručností) a politickej (podporný legislatívne prostredie s funkčnými ekonomickými nástrojmi) (Lubelcová, 2014).

1.2 Sociálna ekonomika a tretí sektor

Pri skúmaní rozvoja sociálnej ekonomiky musíme mať na zreteli dva významné aspekty, ktoré ovplyvnili jej smerovanie: iniciatívy občianskej spoločnosti a cielené verejné politiky.

V mnohých krajinách je sociálna ekonomika spájaná s tretím či občianskym sektorom, lebo jej aktivity sa začali formulovať v tomto priestore. Ide o reakciu obyvateľstva na miestnej úrovni na lokálne problémy, či výzvy, ktoré štát v rámci svojich sociálnych funkcií nepostačuje pokryť. Predstavuje to iniciatívy vychádzajúce zdola nahor, tzv. „bottom-up“ proces.

Významným predpokladom rozvoja sociálnej ekonomiky je aj cielená podpora verejných politík, tzv. „top-down“ prístup, ktorý častokrát prináša priaznivé okolnosti pre zrod inovatívnych spôsobov riešenia aktuálnych spoločenských, sociálnych či komunitných problémov. Prostredníctvom definovania cieľov, nástrojov na realizáciu a ich implementáciou verejné politiky vedia vytvoriť také komplexné podporné prostredie, ktoré môže naštartovať rozvoj sektora sociálnej ekonomiky.

Obrázok č. 1: Príležitosti pre sociálnu ekonomiku v priestore verejných politík

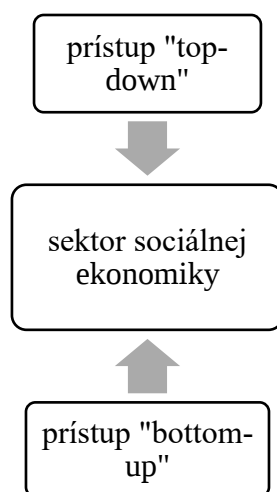
Zdroj: Lubecová, 2012.

Súčasná existencia týchto dvoch kľúčových perspektív, „bottom-up“ – iniciatíva zainteresovaných strán vychádzajúca zdola a „top-down“ – implementácia cielených verejných politík, je nutnou požiadavkou pre systematický rozvoj sektora sociálnej ekonomiky a jeho subjektov.

Treba však poznamenať, že úspešnú implementáciu verejných politík ovplyvňuje niekoľko faktorov, ktoré je žiaduce zohľadniť (Hill - Hupe, 2002):

- technologická realizovateľnosť – identifikuje možné prekážky,
- politická realizovateľnosť - existencia politickej vôle a podpory pre legislatívu,
- administratívna realizovateľnosť – podmienky implementácie a následného monitorovania,
- legislatívna realizovateľnosť – verejná politika je v súlade s existujúcim legislatívnym prostredím,
- ekonomická realizovateľnosť – finančné podmienky implementácie,
- psychologická realizovateľnosť – postoj zainteresovaných strán.

Obrázok č. 2: Pôsobenie „bottom-up“ a „top-down“ prístupu na rozvoj sektora sociálnej ekonomiky

Zdroj: autorka.

Sociálna ekonomika vytvára priestor na alternatívne riešenie problémov za účasti aktérov občianskej spoločnosti, ktorých považujeme súčasne aj za aktérov verejnej politiky. Tretí, resp. občiansky sektor má svoju nezastupiteľnú úlohu a funkciu vo verejnej politike.

Plnením sociálnej funkcie realizuje činnosti, o ktoré obyvatelia majú záujem a naplňovaním politickej funkcie sa snaží tlmočiť požiadavky občanov, čím prispieva k rozvoju politickej kultúry. Obe funkcie posilňujú participáciu obyvateľov na vecí verejných na komunitnej či národnej úrovni.

Vzhľadom na skutočnosť, že mnohé iniciatívy rešpektujúce princípy sociálnej ekonomiky sa zrodili v priestore tretieho sektora ako reakcia na neuspokojený dopyt miestnej komunity, príslušnosť ich subjektov je častokrát otázná. Podobnosť uvedených dvoch konceptov spočíva v charakteristických črtách ich subjektov:

- sú súkromné – nezávislé, inštitucionálne oddelené od štátu;
- sú formálne organizované – majú právnu subjektivitu, podliehajú registračnému procesu a riadia sa príslušnou legislatívou v kontexte ich právnej formy, môžu vstupovať do právnych vzťahov;
- majú nezávislé rozhodovacie právomoci – fungujú na samosprávnom princípe, v súlade s vlastnými kontrolnými mechanizmami a princípmi zakotvenými v zakladateľskom dokumente;
- majú voľné členstvo – členstvo v nich nie je povinné, do ich aktivít sa zapájajú aj dobrovoľníci.

Z pohľadu uspokojovania miestnych alebo komunitných potrieb tretí sektor a sociálna ekonomika sa v mnohom výrazne podobajú. Najvýraznejším rozdielom je realizovanie hospodárskej činnosti s dominanciou spoločenského, sociálneho či komunitného cieľa v prípade aktivít sociálnej ekonomiky.

Rozdiely medzi koncepciou tretieho sektora a koncepciou sociálnej ekonomiky nám pomôžu v identifikovaní príslušnosti subjektu k danému sektoru. Odlišnosti nachádzame v týchto kritériách (CIRIEC, 2007):

- kritérium nerozdelenia zisku,
- kritérium demokratickej organizácie,
- kritérium poskytovania služieb ľuďom.

Kritérium nerozdelenia zisku

Subjekty tretieho sektora sa riadia zásadou nerozdelenia zisku, ani vlastníkom, zriaďovateľom či správcom. Sice môžu dosahovať zisk, ale ten reinvestujú v záujme dosahovania cieľov spoločnosti. Subjekt sociálnej ekonomiky (napríklad družstvo) časť svojich ziskov môže rozdeliť svojim členom, pričom istý podiel aj reinvestuje za účelom rozvoja podnikania, poskytovania služieb, zveľad'ovania pracovného prostredia a podobne, a to v súlade so svojim verejnoprospešným cieľom.

Kritérium demokratickej organizácie

Koncept sociálnej ekonomiky presadzuje demokratickú organizáciu, pričom platí rovnosť zúčastnených strán v riadiacich a rozhodovacích procesoch. V prípade entít tretieho sektora kritérium demokratickej organizácie ich vylučuje zo sektora sociálnej ekonomiky, i napriek tomu, že poskytujú svoje verejnoprospešné služby.

Kritérium poskytovania služieb občanom

V prípade subjektov sociálnej ekonomiky prvoradým cieľom je poskytovať služby ľuďom, jednotlivcom, domácnostiam, rodinám alebo iným organizáciám sektora. V neziskovom sektore uvedené kritérium prioritne „slúžiť ľuďom“ neexistuje, jeho subjekty môžu poskytovať svoje služby aj spoločnostiam, napríklad ich zriaďovateľom.

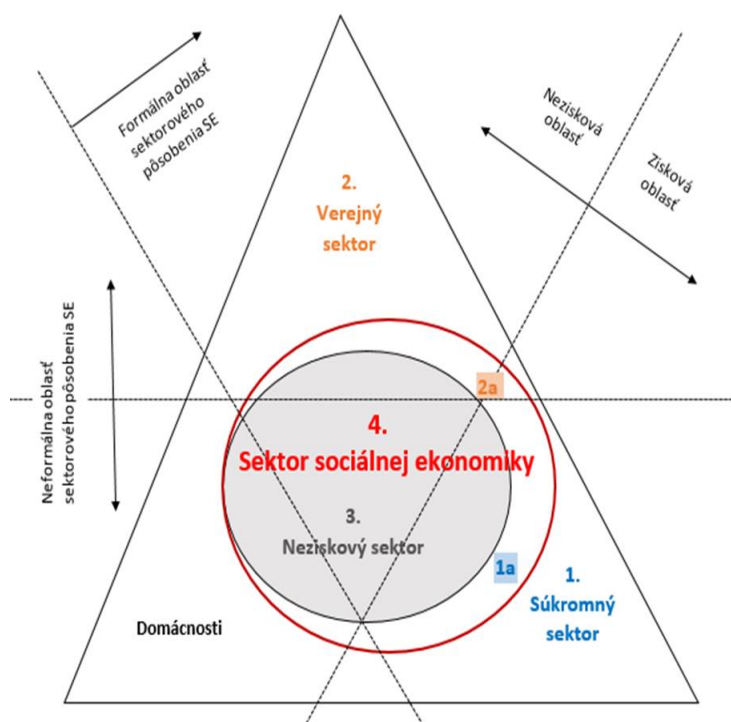
Tretí sektor realizuje iniciatívy, zväčša spôsobom jednostrannej pomoci, solidarity, kde prijímateľ ostáva v pasívnej pozícii. Sociálna ekonomika častokrát sa snaží docieľiť aktívnu účasť občana. Vyjadrujeme to sloganom „nedaj rybu ale nauč chytať ryby“. Znamená to proces aktivizácie jednotlivca, rodín či komunít, čím sa stávajú aktívnym účastníkom procesu.

Najrozšírenejší hospodársky model rozlišuje tri sektory, ktoré fungujú vo vzájomnej interakcii. Podnikateľský sektor sa vyznačuje ekonomickou aktivitou, pričom jeho hlavným cieľom je dosahovanie profitu a maximalizácia zisku. Úlohy verejnej správy a verejných financií patria do druhého sektora. Tretí sektor sa vyznačuje rozmanitosťou jeho subjektov a aktivít, združuje ekonomicky aktívne non-profit organizácie, charitatívne činnosti, komunitné iniciatívy ale aj subjekty sociálnej ekonomiky.

Ekonom Pestoff sa venoval rôznym aspektom neziskového sektora, vymedzil organizácie a subjekty v národnom hospodárstve, uplatňujúce princíp ziskovosti alebo neziskovosti. Zároveň identifikoval prienik neziskového, verejného a súkromného sektora. Viacerí výskumníci v oblasti tretieho sektora (napríklad Evers, 1995; Evers - Laville, 2004; Laville, 1992; Pestoff, 1998, 2008) dospeli ku konštatovaniu, že rastie tzv. „welfare mix“ v poskytovaní sociálnych služieb a navrhli trojuholník blahobytu. K podobným výsledkom dospel aj Pestoff (2014) a v trojuholníku blahobytu (welfare triangle) poukazoval na meniacu sa úlohu rôznych sektorov.

V tomto kontexte vychádzame z priestorovej identifikácie sektora sociálnej ekonomiky, ktorá síce akceptuje aj princíp neziskovosti, ale na dosahovanie svojich sociálnych cieľov umožňuje aj sociálne podnikat'.

Obrázok č. 3: Pestoffov trojuholník v kontexte sektora sociálnej ekonomiky

Zdroj: Rievajová, E. a kol., 2018.

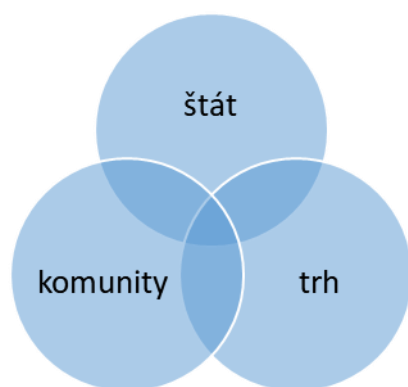
Vysvetlivky: 1a - Sociálne podniky súkromného sektora akceptujúce princípy sociálnej ekonomiky

2a - Sociálne podniky verejného sektora akceptujúce princípy sociálnej ekonomiky

Uvedené „trojuholníkové“ znázornenie vypovedá aj o spoločenskej zodpovednosti aktérov, ich vzťahu a motívoch konania (Evers 1995; Laville 2019; Evers - Laville 2004).

Sociálne podniky v priestore sociálnej ekonomiky môžu produkovať zisk, ale jeho časť (zvyčajne určenú v zákone) musia podielovo vrátiť do systému sociálneho podniku na jeho ďalší rozvoj. Z tohto pohľadu má sektor sociálnej ekonomiky v národnom hospodárstve širší záber ako neziskový sektor (Rievajová a kol., 2018).

Obrázok č. 4: Priestor pre sociálnu ekonomiku

Zdroj: autorka.

V kontexte vymedzenia priestoru pre sociálnu ekonomiku Evers a Laville (2004) hovoria o tzv. „trojitej ekonomike“ a jej mix pomenovávajú ako „ekonomiku občiansku“. Subjekty sociálnej ekonomiky preberajú sociálnu zodpovednosť prostredníctvom občianskych aktivít a zároveň sú nástrojmi verejných politík. Sociálne podniky sa vyznačujú vysokou mierou inovatívnosti, prinášajú „opačné postavenie výrobných faktorov a vlastníci práce zamestnávajú (a ovládajú) kapitál“ (Hunčová, 2004).

1.3 Sociálne podnikanie

Sociálne podnikanie ako moderný nástroj sociálnej politiky je novým inštitútom, určujú ho buď nové organizácie alebo aj existujúce subjekty tretieho sektora, ktoré sa riadia podľa nového podnikateľského prístupu. Majú za cieľ posilniť sociálne a ekonomické podmienky komunít, zvýšiť solidaritu a sociálnu kohéziu, pričom poskytujú stabilné pracovné miesta a tak prispievajú k budovaniu konkurencieschopnosti a výkonnosti krajiny.

V historickom kontexte bádať rozdiel vo vývoji konceptu sociálneho podnikania v Európe a USA.

Rozvoj konceptu sociálneho podnikania v USA sa datuje na začiatok 90-tych rokov. Významným medzníkom v jeho napredovaní bola iniciatíva „Social Enterprise Initiative“ vzdelávacej inštitúcie Harvard Business School v roku 1993. Táto téma sa postupne začala objavovať v odborných a vedeckých kruhoch, najmä v napojení na podnikateľské aktivity non-profit organizácií a neskôr v kontexte sociálnych inovácií. Výsledkom diskusií o teoretických prístupoch Dees a Anderson (podľa Defourny - Nysses, 2012) navrhli vytvorenie dvoch myšlienkových škôl:

- The "earned income" school of thought - Myšlienková škola „vyprodukovaného príjmu“ a
- The "social innovation" school of thought – Myšlienková škola „sociálnych inovácií“.

Myšlienková škola „vyprodukovaného príjmu“ sa zameriava na také obchodné stratégie, ktorých cieľom je dosahovať príjem za účelom financovania spoločenského poslania non-profit organizácií. V tomto kontexte sociálne podnikanie definovali ako „akékoľvek podnikanie alebo stratégia vykonávaná neziskovou organizáciou s cieľom generovať príjmy na podporu svojho charitatívneho poslania“.

Podľa myšlienkovej školy „sociálnych inovácií“ podnikatelia v non-profit sektore prinášajú zmeny, napríklad novú službu, nové výrobné metódy, nové organizačné formy alebo nové trhy. V tomto ponímaní sociálni podnikatelia sú nositeľmi sociálnych inovácií a majú úlohu agentov pre zmeny v spoločnosti s poslaním vytvárať a udržiavať spoločenské hodnoty, vytrvalo a neúnavne hľadajú nové príležitosti slúžiť tomuto poslaniu (Dees, 1998 podľa Defourny - Nysses, 2012).

Tabuľka č. 3: Princípy sociálneho podniku

	sociálny prospech	ekonomický prospech	environmentálny a miestny prospech
CHARAKTERISTIKY (sú v súlade s európskym ponímaním sociálneho podniku)	Prevádzkovanie aktivít prospešných pre spoločnosť či špecifickej skupine (znevýhodnených) osôb	Vykonávanie sústavnej ekonomickej aktivity	Prednostné uspokojovanie miestnych potrieb
	Participácia zamestnancov a členov na strategickom smerovaní podniku	Nezávislosť na externých zakladateľov alebo zriaďovateľov (autonómia) v manažérskom rozhodovaní a riadení	Využívanie prednostne miestnych zdrojov
	Prípadný zisk je použitý prednostne na rozvoj sociálneho podniku a/alebo za účelom naplňania verejnoprospešných cieľov	Aspoň minimálny podiel tržieb z predaja výrobkov a služieb na celkových výnosoch a jeho dynamika	Uspokojovanie prednostne miestneho dopytu
		Schopnosť zvládať ekonomické riziko	Zohľadňovanie environmentálnych aspektov výroby i spotreby
		Trend smerom k platenej práci	Spolupráca sociálneho podniku s miestnymi aktérmi
			Inovatívne prístupy a riešenia

Zdroj: Dohnalová, M. a kol., 2013.

V Európe sa koncept sociálneho podnikania začal rozvíjať v 90-tych rokoch minulého storočia a rámcovoval ho aktuálny spoločenský vývoj. Vznik sociálnych družstiev (ako nová právna forma) v Taliansku, ktoré reagovali na neuspokojený dopyt najmä v oblasti pracovnej integrácie a sociálnych služieb, sa stal inšpiráciou pre mnohé európske krajiny. Popri novom legislatívnom rámci pre sociálne podnikanie sa zrodili špeciálne štátne programy podporujúce pracovnú integráciu znevýhodnených. Sociálne podniky pracovnej integrácie (WISE – Work

Integration Social Enterprises) dodnes sú dominantným druhom sociálneho podnikania v Európe.

Michel Barnier, komisár pre vnútorný trh v období rokov 2010 – 2014, charakterizuje sociálne podniky „pravým stelesnením inteligentného, inkluzívneho a udržateľného rastu a inovácií, ktoré sú dnes tak dôležité pre európske hospodárstvo“. Sociálne podniky sa orientujú na využitie a mobilizáciu lokálnych zdrojov (Lubelcová, 2012). Sociálne podniky získali široké uznanie ako nástroje na riešenie sociálnych a environmentálnych problémov. Vzhľadom na skutočnosť, že sociálne podniky integrujú sociálne blaho a obchodné postupy, čelia výzvam často protichodných cieľov (Wry - York, 2017). Napriek tomu tento „hybridný model podnikania“ v západných krajinách Európy je schopný obstáť v konkurenčnom prostredí a potvrdilo sa jeho opodstatnenie v riešení spoločenských výziev. Aj v slovenskom hospodárstve existujú oblasti – predovšetkým na regionálnej úrovni – kde by aplikácia sociálnej ekonomiky v praxi bola prínosom a mohla pomôcť s riešením niektorých sociálnych problémov (Poláčková, 2015).

Významným medzníkom v rozvoji konceptu sociálneho podnikania bolo realizovanie komplexného výskumu medzinárodnou výskumnou sieťou EMES³ na konci 90-tych rokov minulého storočia.

Tzv. EMES prístup ponúka tri skupiny indikátorov vo väzbe na tri rozdielne dimenzie sociálneho podnikania. Výskumná sieť EMES definovala súbor kritérií pre “ideálny typ” sociálneho podniku v ekonomickej a sociálnej oblasti (Borzaga – Galera - Nogales, 2008).

Kritériá v ekonomickej/podnikateľskej oblasti:

- *Kontinuálna činnosť výroby produktov alebo služieb*

Od podnikov sociálnej ekonomiky sa vyžaduje, aby vykonávali podnikateľskú činnosť, priebežne poskytovali tovary a služby, a tým zabezpečili ich finančnú udržateľnosť.

³ International Research Network (EMES - z francúzskeho l'emergence des entreprises sociales) – medzinárodná výskumná sieť združujúca univerzitné výskumné centrá a individuálnych výskumníkov, ktorých cieľom je budovať teoretické a empirické poznatky v oblasti sociálnej ekonomiky, sociálneho podnikania, sociálneho a solidárneho hospodárstva, sociálnych inovácií.

– *Ekonomické riziko*

Sociálny podnik vykonáva podnikateľskú činnosť, pôsobí aktívne na trhu, je vystavený konkurencieschopnosti a znáša ekonomické riziko. Jeho cieľom je dosiahnuť aspoň vyrovnaný hospodársky výsledok, resp. realizuje taký podnikateľský zámer, ktorý mu prináša zisk.

– *Platená práca*

Do činností sociálnych podnikov sa zapájajú aj dobrovoľníci, darovaním svojho času a práce znamenajú značnú pomoc pre firmu. V sociálnom podniku je ale žiaduce, aby na jeho fungovaní sa podieľal aspoň minimálny podiel platenej práce. Často sa kombinujú finančné a nefinančné zdroje, dobrovoľnícka a platená práca.

Kritériá v sociálnej oblasti:

– *Vytýčený cieľ predstavuje úžitok pre komunitu, skupinu občanov*

Prvoradým cieľom sociálneho podniku je napĺňanie jeho sociálnej misie a prinášanie pozitívnej spoločenskej zmeny. Prioritne slúži komunite alebo špecifickej skupine občanov.

– *Iniciatíva je zahájená skupinou občanov*

Sociálny podnik reaguje na neuspokojený dopyt vychádzajúci z občianskej iniciatívy, reaguje na potreby komunity. Je tvorený kolektívnou dynamikou občanov zdieľajúcich spoločnú potrebu.

– *Obmedzené delenie zisku*

Sociálne podniky sa zaväzujú buď k plnej reinvestícii zisku, resp. ho rozdeľujú len v obmedzenej miere. Prioritne nie sú založené za účelom maximalizovať zisk, ale v prípade dosahovania profitu ho využívajú na tvorbu ďalších pracovných miest, rozšírenie a skvalitňovanie produktov.

Kritériá v oblasti participatívneho riadenia:

– *Vysoká miera samostatnosti*

Subjekty sociálnej ekonomiky sú autonómne a nie sú závislé od verejného alebo súkromného sektora. Väčšinou ich zakladajú skupiny ľudí, ktorí majú za cieľ riešiť problémy miestnej komunity a tie participujú aj na riadení.

– *Rozhodovacie právomoci nesúvisia s vlastníctvom kapitálu*

V sociálnom podniku sa do rozhodovania zapájajú zúčastnené strany, priamym alebo nepriamym spôsobom. Tým sa presadzuje demokratický štýl riadenia a v niektorých prípadoch, najmä v družstvách, platí zásada „jeden člen, jeden hlas“.

– *Participatívny charakter*

Participatívny charakter znamená vytvorenie priestoru pre účasť zainteresovaných strán (stakeholders) na riadení podniku, s ktorými sa počas svojho pôsobenia dostáva do interakcie (napr. zákazníci, spotrebiteľia). V tomto kontexte sa sociálne podniky usilujú aj o posilňovanie demokracie na lokálnej úrovni prostredníctvom hospodárskej činnosti.

Vymedzenie Európskej komisie je založené na veľmi podobných kritériách. Nesnaží sa o harmonizáciu definície pre jednotlivé členské krajiny, ale poskytuje východiskový rámec ponímania sociálneho podnikania a sociálneho podniku. Za sociálny podnik považuje podniky:

- pre ktoré je sociálny alebo spoločenský cieľ všeobecného záujmu motívom obchodnej činnosti, ktorá sa často prejavuje vysokou úrovňou sociálnej inovácie,
- ktorých zisky sa opätovne investujú hlavne do realizácie tohto predmetu činnosti a
- ktorých spôsob organizácie alebo systém vlastníctva odzrkadľuje poslanie a opiera sa o demokratické alebo participatívne zásady, alebo sa zameriava na sociálnu spravodlivosť.

Definícia sociálneho podniku v členských krajinách Európskej únie je veľmi rôznorodá, ale všetky vychádzajú z európskeho rámca poňatia fenoménu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania. Najnovšia štúdia zameraná na zmapovanie aktuálnej situácie v Európe s názvom „Social enterprises and their ecosystems in Europe. *Comparative synthesis report*.“ (Borzaga et al., 2020) identifikovala dve skupiny definícií, ktoré sú v jednotlivých štátoch najviac frekvencované:

1. organizačná definícia

- jej cieľom je uznať špecifickosť právnickej osoby pôsobiacej v rôznych oblastiach všeobecného záujmu,
- kľúčové kritérium: prioritný sociálny cieľ, obmedzenia z hľadiska rozdelenia ziskov a riadenia,
- definícia vychádzajúca z medzinárodných organizácií ako British Council, EMES, ILO, RIPESS,
- národná legislatíva v krajinách: Belgicko, Bulharsko, Dánsko, Nemecko, Grécko, Francúzsko, Taliansko, Lotyšsko, Luxembursko, Portugalsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko, Spojené kráľovstvo,
- certifikácie, značky pre sociálne podniky: Fínsko, Nemecko, Poľsko, Spojené kráľovstvo,

2. sektorovo špecifická definícia

- cieľom je implementovať rôzne stratégie politík (napr. v oblasti sociálneho začlenenia),
- kľúčové kritérium: integrácia znevýhodnených osôb na trhu práce alebo osôb so zdravotným postihnutím je prioritou,
- definícia vychádzajúca z medzinárodnej organizácie ENSIE,
- národná legislatíva v krajinách: Albánsko, Belgicko, Chorvátsko, ČR, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Maďarsko, Litva, Luxembursko, Poľsko, Portugalsko, Rumunsko, Srbsko, Slovensko, Slovinsko, Španielsko,
- certifikácia, značky pre sociálne podniky: Rakúsko.

Vychádzajúc z analýzy a následnej syntézy rozmanitých vymedzení a na základe výsledkov predchádzajúceho výskumu **sociálne podnikanie definujeme ako model inovatívneho podnikania, ktoré je prioritne zamerané na dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu, spôsobom vytvárania zdieľaných hodnôt, a tento jeho cieľ uprednostňuje pred maximalizáciou zisku.**

Ako už bolo v predchádzajúcom texte konštatované, na úrovni Európskej únie nie je prijatá jednotná definícia. Iniciatíva pre sociálne podnikanie⁴ (Social Business Initiative)

⁴ Social Business Initiative je iniciatíva Európskej komisie (z roku 2011), ktorá má za cieľ vytvoriť priaznivý ekosystém pre rozvoj sociálneho podnikania v európskom priestore.

popisuje tri kľúčové dimenzie sociálneho podniku (v súlade s európskym poňatím sociálneho podnikania), ktoré môžu byť východiskom ďalšieho vedeckého a aplikačného rozvoja:

- podnikateľský/ekonomický rozmer,
- sociálny rozmer,
- rozmer riadenia/vlastníctva.

Podnikateľský/ekonomický rozmer

- stabilná a nepretržitá výroba tovarov a služieb – príjmy získava z predaja tovarov a služieb spotrebiteľom alebo svojim členom, resp. realizuje verejné zákazky,
- využitie výrobných faktorov (aspoň čiastočne) – v počiatočnej fáze využíva potenciál dobrovoľníkov a nekomerčné zdroje, neskôr sa od neho vyžaduje využitie výrobných faktorov ako vstupy do výrobného procesu,
- podiel trhovo orientovaného obchodovania nad 25 %,

Sociálny rozmer

- cieľ sociálneho podniku je explicitne vymedzený ako sociálny cieľ,
- jeho činnosti a tovary naplňajú sociálny alebo všeobecný záujem,
- nadradenosť sociálneho cieľa musí byť jednoznačná,

Rozmer inkluzívneho riadenia

- inkluzívne a participatívne riadenie,
- zapojenie zainteresovaných strán,
- obmedzené rozdelenie zisku,
- záujmy všetkých zúčastnených strán sú v rozhodovacích procesoch náležite zastúpené.

Môžeme konštatovať, že všetky vymedzenia vychádzajú zo skutočnosti, že sociálne podnikanie prichádza s riešením sociálnych problémov mimovládny a trhovo orientovaný prístupom. Je to hybridný model podnikania, ktorý spája ekonomický a sociálny rozmer so spôsobom inkluzívneho riadenia.

Špecifiká sociálneho podnikania

Pre dnešné ekonomické prostredie žiaľ nie je charakteristické, že by si bolo vedomé spoločenských hodnôt vytvorených sociálnymi podnikmi, alebo by uznalo ich dôležitú úlohu v ratifikovaní kľúčových prvkov občianskej spoločnosti, ktorými sú tvorba zodpovednosti, sociálne inovácie, nové formy partnerstiev, autentické podnikateľské aktivity (Andor, 2012).

Tieto podniky vykazujú vysoký stupeň sociálnej alebo environmentálnej zodpovednosti a z dôvodu silnej angažovanosti ich zamestnancov často sú konkurencieschopné a produktívne. Zaslúžia si väčšie uznanie a lepší prístup k financiám, lebo prístup k finančným prostriedkom je zásadná prekážka v rozvoji sociálnej ekonomiky. Je potrebné konštatovať, že ide o rizikovejšie podniky, avšak ich sociálna pridaná hodnota je nenahraditeľná.

Prioritným cieľom sociálneho podniku je kultúra dávania ako pridaná sociálna hodnota (Korimová, 2007). Jeho misiou je prinášať pozitívnu spoločenskú zmenu a prispievať k zlepšeniu kvality života jednotlivcov a komunít. **Podľa spôsobu napĺňania komunitného, sociálneho, spoločenského cieľa sociálne podniky môžeme vo všeobecnosti rozčleniť do troch skupín:**

- **sociálne podniky zamestnávajúce osoby, ktoré pred prijatím do zamestnania boli znevýhodnenými uchádzačmi na trhu práce alebo zraniteľnými osobami,**
- **sociálne podniky poskytujúce služby alebo tovary pre sociálne znevýhodnené, zraniteľné osoby, marginalizované skupiny, pre obyvateľov menej rozvinutých regiónov,**
- **sociálne podniky vykonávajúce svoju činnosť v oblasti ochrany životného prostredia.**

Sociálne podniky pracovnej integrácie - Work Integration Social Enterprises (WISE) sú špecifickou skupinou sociálnych podnikov, ktorých cieľom je vytvárať pracovné miesta a zamestnať znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie. Ich sociálnym cieľom je poskytnúť pracovnú príležitosť a pomoc osobám, ktoré sú vystavené riziku trvalého vylúčenia z trhu práce a riziku chudoby. Podľa ich spôsobu fungovania rozlišujeme sociálne podniky priebežne podporované z verejných zdrojov, sociálne podniky poskytujúce trvalé zamestnanie so samofinancovaním, sociálne podniky zamerané na socializáciu a resocializáciu prostredníctvom produktívnej činnosti a sociálne podniky poskytujúci prechodné zamestnávanie. Ich špecifiká spočívajú v nasledujúcej charakteristike (Defourny - Nysses, 2006):

1. sociálny podnik priebežne podporovaný z verejných zdrojov

Sú to podniky pracovnej integrácie, ktoré zamestnávajú prevažne osoby so zdravotným postihnutím a priebežná dotácia slúži na zmiernenie rozdielov pri zníženej pracovnej produktivite osôb s hendikepom. Nachádzame ich vo väčšine európskych krajín sú to chránené zamestnania (Írsko a Portugalsko), chránené dielne (Belgicko a Dánsko, Švédsko). Patria sem aj centrá starostlivosti o deti a sociálne dielne (Belgicko)

2. Sociálne podniky poskytujúce trvalé zamestnanie so samofinancovaním

Ponúka stabilné a ekonomicky udržateľné pracovné miesta pre ľudí, ktorí majú znevýhodnené postavenie na trhu práce. V počiatočnej fáze podnikania sa poskytujú dotácie z verejných zdrojov, neskôr sa ich výška znižuje a podnik financuje svoje výdavky z príjmov z vlastnej činnosti. Dobrým príkladom sú komunitné podniky a sociálne firmy vo Veľkej Británii, niektoré typy družstiev v Nemecku.

3. Sociálny podnik zameraný na socializáciu a resocializáciu prostredníctvom produktívnej činnosti

Cieľovou skupinou sociálneho podniku sú osoby so psycho-sociálnymi problémami alebo s hendikepom (bezdomovci, alkoholici, drogový závislí, ťažko zdravotne postihnutí, prepustení z väzenia atď.). Tie nerealizujú plnohodnotnú prácu za mzdu, ale za pracovnú aktivitu dostávajú napr. ubytovanie, jedlo, t. j. realizuje sa uspokojovanie základných životných potrieb. Príjmy z činnosti podniku sú veľmi obmedzené a do ich aktivít sa v značnej miere zapájajú dobrovoľníci. Sociálne podniky, ktoré môžeme zaradiť do tejto skupiny: napríklad centrá pre adaptáciu na pracovný život vo Francúzsku, centrá chráneného zamestnania v Španielsku a sociálne družstvá vo Švédsku.

4. Sociálny podnik poskytujúci prechodné zamestnanie

Cieľom sociálneho podniku je zamestnať znevýhodnené osoby, poskytnúť im možnosť zapracovať sa, na rekvalifikáciu, získať nové zručnosti a následne im pomôcť umiestniť sa na tzv. otvorenom trhu práce. Vychádzajúc z tohto cieľa pracovné zmluvy sú

uzatvorené na dobu určitú. Niektoré z nich fungujú z dotácií, ale niektoré sú nezávislé od verejnej podpory. Sú to pracovné družstvá vo Fínsku, integračné podniky dočasného zamestnávania vo Francúzsku, podniky medzitrhu práce v Spojenom kráľovstve, miestne komunitné integračné podniky ponúkajúce stáže a dočasnú prácu.

Sociálne podniky, ktoré dosahujú svoj hlavný cieľ poskytovaním služieb alebo tovarov alebo činnosťou zameranou na environmentálne výzvy, sú menej rozšírené. Najviac sú frekventované sociálne podniky pracovnej integrácie, reagujúce na vážny sociálno-ekonomický problém, ktorým je nezamestnanosť.

Vychádzajúc z charakteru cieľových skupín sociálnych podnikov (najmä sociálnych podnikov pracovnej integrácie, ale aj sociálnych podnikov poskytujúcich služby znevýhodneným alebo zraniteľným osobám) je zrejmé, že ich manažovanie si vyžaduje osobitý prístup a špecifické predpoklady riadiaceho pracovníka. Sme toho názoru, že **v priestore sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania je žiaduce aplikovať postupy sociálneho manažmentu ako systému riadenia vychádzajúceho z ekonomického, spoločensko-solidárneho a environmentálneho rozmeru trvalej udržateľnosti.**

Manažment sociálneho podniku má za úlohu riadiť sa podľa klasických „tvrdých“ faktorov podnikania, avšak vo väzbe na jeho hlavný sociálny cieľ je veľmi dôležité klásť dôraz na dodržiavanie tzv. „mäkkých faktorov“ podnikania.

Predpokladom pre úspešné fungovanie podniku je zabezpečenie nevyhnutných zdrojov (napr. ľudské zdroje, finančné zdroje, technologické zdroje, materiálové zdroje, energetické zdroje) a zvládnutie jeho funkcií a úloh, za účelom prosperity a udržateľnosti v konkurenčnom prostredí. Najdôležitejším faktorom konkurenčnej výhody je zamestnanec, od jeho kvality sa značne odvíja budúcnosť podniku a jeho postavenie na trhu.

V sociálnom podniku je mimoriadne dôležitý ľudský kapitál a jeho rozvoj, nakoľko je jeho prioritným cieľom (Korimová, 2014). Moderným trendom personálneho manažmentu je sústrediť sa na človeka v pracovnom procese, t. j. „človek je v strede záujmu“. Emocionálna a psychická pohoda, ako aj fyzické zdravie zamestnancov sú faktory podmieňujúce výkonnosť zamestnancov a profitovosť firmy. V oblasti ľudských zdrojov sociálny podnik stojí pred veľkou výzvou, najmä v prípade sociálneho podniku pracovnej integrácie, keď sa musí vysporiadať so špecifickými otázkami pri zamestnávaní osôb s rôznymi znevýhodneniami.

K máľkým faktorom sociálneho podnikania môžeme zaradiť (Korimová a kol., 2008) málo akceptované zamestnávanie osôb so sociálnym znevýhodnením, nižšiu pracovnú produktivitu zamestnancov sociálneho podniku, nutnosť individuálneho prístupu k týmto zamestnancom, vytváranie vhodných podmienok pre nich v pracovnom prostredí, potrebu pracovnej asistencie, riziko dodržiavania termínov v obchodných vzťahoch, riziko udržiavania kvality výrobkov a poskytovaných služieb, hrozbu vysokej miery práceneschopnosti zamestnancov, zvýšené výdavky na výrobu, spoločenskú nedôveru voči sociálnym podnikom, riziko udržania sa v konkurenčnom prostredí, vytvorenie vhodnej podnikovej kultúry a iné.

Za účelom efektívneho fungovania sociálneho podnikania a vzhľadom na špecifické požiadavky podnikania uvedeného druhu je potrebné vymedziť žiaduci manažérsky potenciál jeho riadiacich pracovníkov a zamestnancov. Ich príprava by mala posilňovať všetky zložky profesionality:

- kognitívne kompetencie,
- funkčné kompetencie,
- sociálne kompetencie.

Kognitívne kompetencie ako systémové myslenie zahŕňujú schopnosť vyhľadávania informácií, tvorby konceptov a koncepcnú pružnosť, čím sa vytvára komplexná odborná znalosť pracovníka. Zamestnanci sociálneho podniku by mali mať aj dostatočnú praktickú skúsenosť, mali by byť sociálne zrelí jedinci s potrebnou úrovňou sociálnej, emocionálnej a morálnej inteligencie (Kolláriková - Pongrácz, 2014).

Za kľúčový faktor ďalšieho rozvoja konceptu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania považujeme vzdelávanie budúcich zamestnancov, manažérov sociálneho podnikania, zástupcov miestnej samosprávy, ako i zabezpečovanie informovanosti širokej verejnosti o tejto oblasti. Greg Dees⁵, často považovaný za "otca vzdelávania o sociálnom podnikaní", zdôrazňuje, že sociálne podnikanie nespočíva len v zakladaní nových subjektov sociálnej ekonomiky, ale v „**umení vytvárať sociálne zmeny**“. Účastníkov vzdelávania je

⁵ Za posledných 20 rokov pôsobil a prednášal na významných univerzitách na Harvarde, Stanforde a Duke. Podľa jeho skúseností kurzy sociálneho podnikania vznikajú na základe narastajúcich požiadaviek študentov a praxe, ktoré sa venujú rôznym aspektom sociálneho podnikania: ako založiť a rozvíjať podnikanie, ako tvoriť životaschopný podnikateľský plán, zdroje financovania, podnikateľský model a právna forma, alternatívne cesty sociálneho dosahu, meranie výsledkov, kedy ukončiť podnikanie. Prvý kurz takéhoto druhu navrhol na Harvard Business School ešte v akademickom roku 1989/1990, avšak jeho myšlienka nenašla podporu a bol odmietnutý. Prípadové štúdie o sociálnom podnikaní začal vyučovať v rámci existujúceho predmetu s názvom Podnikový manažment.

žiaduce viesť k asertivite, spoľahlivosti, aktívnemu a analytickému riešeniu problému, a na posilnenie ich kompetencií využívať aktivizujúce metódy – hranie rolí či prácu v teréne (Worsham, 2012). Môžeme konštatovať, že vzdelávanie o sociálnej ekonomike a sociálnom podnikaní má byť zamerané najmä na tieto piliere: účinné riadenie, sociálne inovácie a podnikateľské zručnosti, a to vo väzbe na podporu schopnosti empatie a rozvíjania emocionálnej inteligencie, ako najúčinnějších charakteristík úspešného vodcu sociálneho podniku.

2. SPOLOČENSKÁ ZODPOVEDNOSŤ AKO KLÚČOVÝ DETERMINANT SOCIÁLNEJ EKONOMIKY

Narastajúce sociálne a ekonomické nerovnosti, ekologické hrozby a globálne problémy vyvolávajú potrebu zmien v správaní sa všetkých hráčov trhu a subjektov spoločností. Postupne sa upúšťa od výlučne individuálneho prospechu či maximalizácie zisku a zameriava sa na udržateľnosť spoločenských a environmentálnych hodnôt.

Koncept spoločenskej zodpovednosti prináša nový pohľad na spoločenskú úlohu jednotlivcov, firiem a verejnej správy. Bol vyvinutý na podmienky podnikateľskej sféry a až neskôr sa rozšíril na oblasť tretieho a verejného sektora.

Kľúčovým prvkom spoločenskej zodpovednosti je udržateľný rozvoj v kontexte podpory budúcich generácií a základným princípom je dobrovoľnosť, pri súčasnom prejavení solidarity a spolupatričnosti. A práve preto spoločenskú zodpovednosť podnikania, verejnej správy a jednotlivcov, t. j. globálnu spoločenskú zodpovednosť považujeme za významný determinant rozvoja sociálnej ekonomiky, ktorá sa postupne stáva nutnou požiadavkou pri riešení globálnych výziev.

2.1 Spoločenská zodpovednosť podnikania

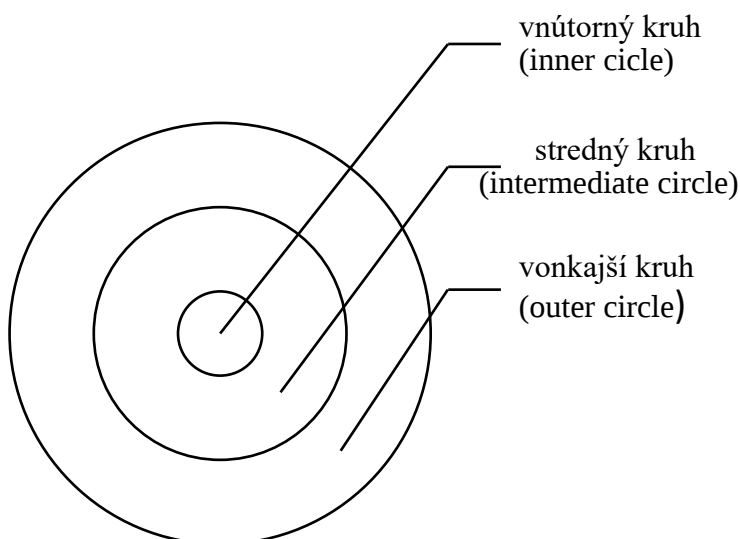
Podnikateľské subjekty, organizácie ale i jednotlivci na celom svete čoraz viac si uvedomujú potrebu spoločensky zodpovedného správania. Očakáva sa od všetkých subjektov ekonomiky, aby svojim konaním, popri hlavnom ciele, reagovali aj na spoločenské, environmentálne či komunitné výzvy.

Koncept spoločenskej zodpovednosti podnikania (Corporate Social Responsibility – CSR), ktorý priniesol iný pohľad na spoločenskú úlohu firiem, sa začal formovať v 50-tych rokoch 20. storočia. Za „otca CSR“ môžeme považovať Howarda R. Bowena (Carroll, 1979, 1999, 2008; Garriga - Melé, 2004; Lee, 2008; Preston, 1975; Wood, 1991), prvého teoretika spoločenskej zodpovednosti podnikania. Vo svojom diele s názvom Social Responsibility of the Businessman vymedzuje CSR ako záväzok podnikateľa uskutočňovať také politiky, realizovať také postupy, prijímať také rozhodnutia a vykonávať také aktivity, ktoré sú žiaduce z hľadiska cieľov a hodnôt spoločnosti (Bowen, 1953).

Dôležitým medzníkom v rozvoji konceptu spoločenskej zodpovednosti bol rok 1971, keď Rada pre ekonomický rozvoj (Committee for Economic Development) vydala publikáciu Spoločenská zodpovednosť obchodných korporácií - Social Responsibilities of Business Corporations. V nej definovala tzv. trojstupňový model CSR, ktorý je považovaný za základné chápanie spoločenskej zodpovednosti:

- vnútorný kruh (inner circle),
- stredný kruh (intermediate circle),
- vonkajší kruh (outer circle).

Obrázok č. 5.: Tri sústredené kruhy CSR

Zdroj: spracované na základe Committee for Economic Development. Research, Policy Committee, & Committee for Economic Development, 1971.

Vnútorný kruh znamená základnú ekonomickú funkciu podnikateľského subjektu, apeluje na podnikovú zodpovednosť pri vytváraní zisku. Stredný kruh zahŕňa interakciu firmy a spoločnosti vo väzbe na meniace sa spoločenské hodnoty. Vonkajší kruh predstavuje zodpovednosť firmy v oblasti jej činností zameraných na zlepšovanie svojho okolia a podmienok pre miestnu komunitu. Uvedené chápanie spoločenskej zodpovednosti môžeme považovať za východiskové ponímanie existencie a fungovania podniku v prostredí, v ktorom pôsobí.

Tabuľka č. 4: Konceptie spoločenskej zodpovednosti podnikania

obdobie - roky	názov konceptu	popis	Literature
1950	spoločenská zodpovednosť podnikateľov	Povinnosti podnikateľov uskutočňovať politiky, rozhodovať a sledovať postupy, ktoré sú žiaduce z hľadiska cieľov a hodnôt spoločnosti.	Bowen (1953)
		Niektoré spoločensky zodpovedné obchodné rozhodnutia možno odôvodniť dlhodobým ekonomickým ziskom firmy, čo považujeme za výsledok spoločensky zodpovedného konania.	Davis (1960)
		Súkromné investície do ekonomických a ľudských zdrojov spoločnosti alebo komunity a presvedčenie podnikateľov, že tieto zdroje boli použité na účely dosahovania širokých spoločenských cieľov.	Frederick (1960)
1960 - 1980	prístup zainteresovaných strán	Namiesto toho, aby sa zodpovedný podnik usiloval výlučne o väčšie výnosy pre svojich akcionárov, berie do úvahy záujmy zamestnancov, dodávateľov, predajcov, miestnych komunít a spoločnosti.	Johnson (1971)
	trojrozmerný model	Koncept pozostáva z podnikovej zodpovednosti (t. j. ekonomickej, právnej, etickej a filantropickej), sociálnych otázok podnikania (napr. v oblasti pracovných štandardov, ľudských práv, ochrany životného prostredia a boja proti korupcii) a podnikových akcií.	Carroll (1979)
1980 -2000	trojrozmerný model princípov, politik a procesov	Integrácia princípov zodpovedného podnikania, politik riadenia sociálnych otázok a činností do vyvíjajúceho sa systému.	Wartick and Cochran (1985)

	inštitucionálny rámec a rozšírené podnikové činnosti	Štyri typy podnikovej zodpovednosti (t. j. ekonomická, právna, etická a filantropická) boli spojené s tromi inštitucionálnymi úrovňami (t. j. právna, organizačná a individuálna).	Wood (1991)
2000 -	trojrozmerný prístup	Tri oblasti podnikovej zodpovednosti: ekonomická, právna a etická.	Schwartz a Carroll (2003)
	nový koncept	Proces integrácie sociálnych, environmentálnych, etických záujmov, záujmov ľudských práv a spotrebiteľov do obchodných operácií a základnej stratégie v úzkej spolupráci so zainteresovanými stranami.	European Commission (2011)

Zdroj: United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 2016.

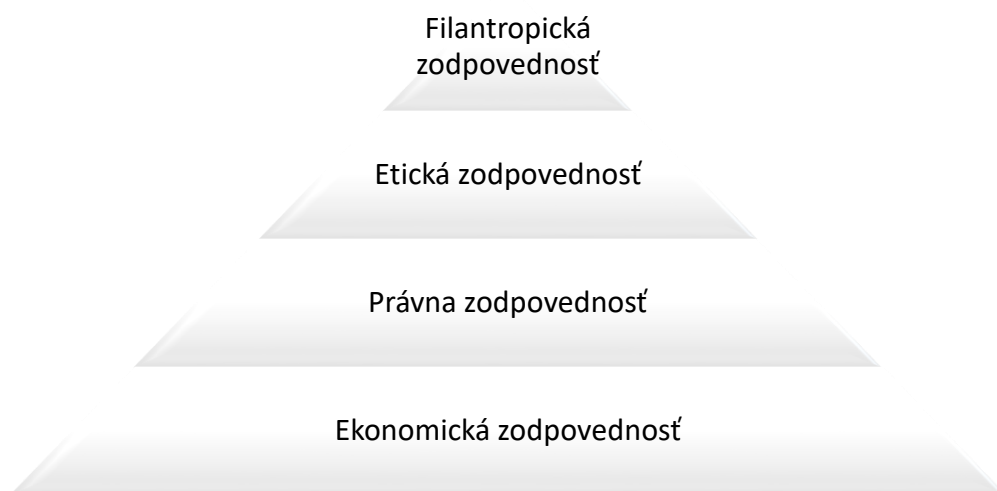
Pravdepodobne najkomplexnejší model CSR vznikol na konci 70-ych rokov 20. storočia. Carroll predstavil syntézu základného princípu sociálnej zodpovednosti, pomenoval konkrétne problémy vyvolávajúce vznik sociálnej zodpovednosti a filozofiu reakcie na spoločenské otázky (Crane, A. et al., 2009). Carrollova definícia spoločenskej zodpovednosti podnikania vychádza z „pyramídy spoločenskej zodpovednosti firiem“ (Carroll, 1991), ktorá sa zameriava na jej štyri piliere:

1. ekonomická zodpovednosť,
2. právna zodpovednosť,
3. etická zodpovednosť,
4. filantropická zodpovednosť.

Carrollovu pyramídu považujeme za východisko modernej definície CSR. Ekonomická zodpovednosť je v súlade s hlavným cieľom podnikania. Je to spôsob, ako dosiahnuť zisk a prospernosť firmy, obstať v konkurenčnom boji a dlhodobo prežiť. Znamená to výrobu tovarov a poskytovanie služieb, ktoré trh vyžaduje a tým sa zabezpečuje dosahovanie zisku. Podnikateľské subjekty majú svojich vlastníkov, ktorí očakávajú primeranú návratnosť investícií. Poskytujú pracovnú príležitosť pre svojich zamestnancov a kvalitné výrobky pre svojich spotrebiteľov.

Ďalšia úroveň prezentuje zodpovednosť za dodržiavanie zákonov a iných právnych predpisov, a to v interakcii so všetkými zainteresovanými stranami (napr. v oblasti zamestnanosti, bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, hospodárskej súťaže). Je to prejav zodpovedných obchodných praktík spoločností. Ziskovosť a súlad s legislatívnymi predpismi sú základnými podmienkami spoločenskej zodpovednosti firiem. Až po ich splnení sa môžeme zamerať na dosiahnutie vrcholu pyramídy.

Obrázok č. 6: Carrollova pyramída spoločenskej zodpovednosti podnikania

Zdroj: autorka.

Etická zodpovednosť je vnímaná ako nadstavba k ekonomickej a zákonnej zodpovednosti. Predstavuje požiadavku konať morálne v súlade s etickými normami. Je to dobrovoľné prijímanie postupov, štandardov, ktoré vyhovujú očakávaniam spoločnosti (napr. férové zaobchádzanie s konkurentmi, dodávateľmi, zamestnancami a zákazníkmi).

Vrcholom Carrollovej pyramídy je filantropická zodpovednosť, ktorá môže nadobudnúť rôzne podoby. Ide o podporu a rozvoj miestnej komunity, ktorú tvoria zainteresované strany, prostredníctvom darcovstva, sponzoringu, dobročinného marketingu, dobrovoľníckej činnosti zamestnancov a pod. Hlavným cieľom je byť dobrým firemným občanom a zlepšovať kvalitu života na lokálnej úrovni. Tieto aktivity často realizujú formou medzisektorovej spolupráce.

Všetky úrovne zodpovednosti sa zakladajú na ekonomickej zodpovednosti a je možné ich vymedziť základnými komponentmi:

1. ekonomické komponenty zodpovednosti:

- aktivity podnikania sú v súlade s maximalizáciou zisku,
- usilovať sa o čo najvyššiu ziskovosť,
- udržiavať silnú konkurenčnú pozíciu,
- dbať na vysokú úroveň prevádzkovej efektívnosti,
- spoločnosť by mala byť trvale zisková;

2. právne komponenty zodpovednosti:

- konať spôsobom, ktorý je v súlade s očakávaniami vlády a legislatívy,
- dodržiavať rôzne federálne, štátne a miestne nariadenia,
- byť firemným občanom, ktorý dodržiava zákony,
- splniť svoje zákonné povinnosti,
- poskytovať tovary a služby, ktoré spĺňajú aspoň minimálne právne požiadavky;

3. etické komponenty zodpovednosti:

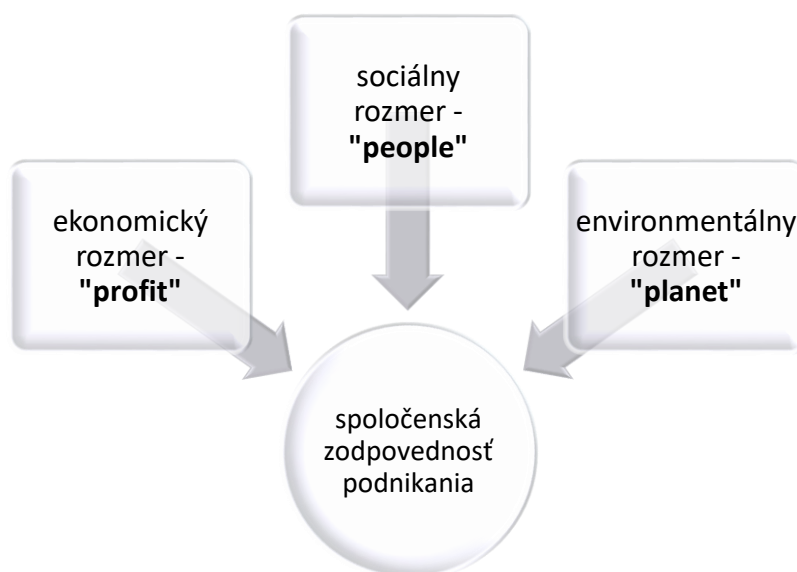
- konať spôsobom, ktorý je v súlade s očakávaniami spoločenských mravov a etických noriem,
- uznávať a rešpektovať nové alebo vyvíjajúce sa etické a morálne normy prijaté spoločnosťou,
- zabrániť ohrozeniu etických noriem pri dosahovaní podnikových cieľov,
- firemné občianstvo je definované v súlade morálnych očakávaní,
- integrita spoločnosti a etické správanie sa realizuje nad rámec zákonných povinností;

4. filantropické komponenty zodpovednosti:

- konať spôsobom, ktorý je v súlade s filantropickými a charitatívnymi očakávaniami spoločnosti,
- účasť manažérov a zamestnancov na dobrovoľných a charitatívnych činnostiach v rámci miestnych komunít,
- poskytovať pomoc súkromným a verejným vzdelávacím inštitúciám,
- pomáhať formou dobrovoľníckych aktivít tým projektom, ktoré zlepšujú „kvalitu života“ miestnej komunity (Carroll, 1991).

Spoločenská zodpovednosť podnikania má veľa vymedzení, obvykle má ekonomický (profit), sociálny (people) a environmentálny (planet) rozmer.

Obrázok č. 7: Triple Bottom Line (tzv. 3P) piliere spoločenskej zodpovednosti podnikania

Zdroj: autorka.

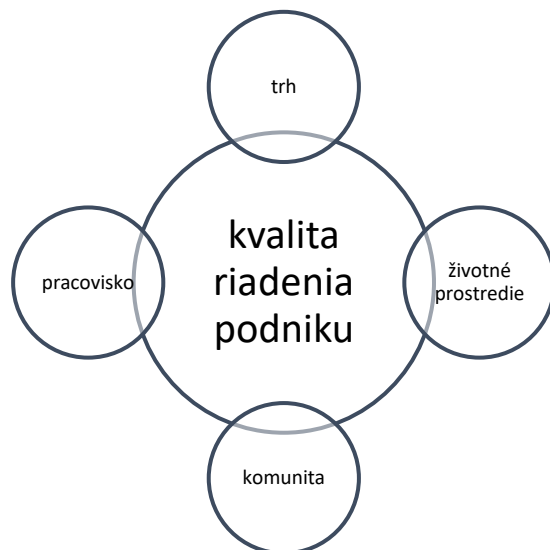
Tieto tri základné princípy označujeme ako Tripple Bottom Line (tzv. 3P) piliere a predstavujú dobre riadenú a fungujúcu firmu, ktorá sa zapája do riešení spoločenských problémov a koná šetrne voči životnému prostrediu.

Európska únia sa začala venovať konceptu spoločenskej zodpovednosti podnikania v 90. rokoch 20. storočia, najmä v kontexte trvalo udržateľného rozvoja. Významným medzníkom bolo vydanie tzv. Zelenej knihy v roku 2001, v ktorej sa spoločenská zodpovednosť firiem vymedzila ako dobrovoľná integrácia sociálnych a ekologických hľadísk do každodenných firemných operácií a interakcie s firemnými zainteresovanými osobami či skupinou osôb (Pongrácz, 2015). Uvedené vymedzenie považujeme za prvý európsky rámec CSR. Dôraz sa kladie na úlohu firmy vo vzťahu k miestnej komunite ako jej súčasť. Podnikateľské subjekty pôsobiace na lokálnej úrovni poskytujú miestnemu obyvateľstvu prácu, mzdy, svoje výrobky a služby, platia dane. Záleží im na socio-ekonomickej situácii komunity, sú integrálnou súčasťou komunitného diania.

Prejav spoločenskej zodpovednosti firiem sa realizuje v interakcii so zainteresovanými stranami (stakeholders) v týchto oblastiach: trh, pracovisko, životné prostredie a komunita. Tieto vzťahy prinášajú pre všetkých isté výhody a závisia od kvality riadenia podniku. Od intenzity prejavu spoločenskej zodpovednosti podniku pôsobiaceho na lokálnej úrovni závisí vzájomné pôsobenie so zamestnancami a odbormi na pracovisku; so zástupcami miestnej

samosprávy, štátnej správy a komunity; s akcionármi, zákazníkmi, analytikmi a dodávateľmi na trhu; so všetkými subjektmi miestnej komunity v oblasti ochrany životného prostredia. Podľa konceptu CSR sa firmy snažia rešpektovať záujmy všetkých zúčastnených strán.

Obrázok č. 8: Vplyv podnikateľského subjektu na miestnu spoločnosť

Zdroj: autorka.

Za zainteresované strany (stakeholders) môžeme považovať aj dobrovoľníkov, konkurenčné podnikateľské subjekty a subjekty verejného a tretieho sektora. Svoje aktivity voči akcionárom, dodávateľom i zákazníkom rozvíjajú eticky, pričom kladú dôraz aj na motiváciu a dodržiavanie práv svojich zamestnancov. Využívajú také obchodné stratégie, ktoré prispievajú k ochrane životného prostredia, zapájajú sa do podpory a rozvoja miestnej komunity. Tieto aktivity často realizujú i formou medzisektorovej spolupráce. (Pongrácz, 2015).

Koncept spoločenskej zodpovednosti podnikania pochádza zo Spojených štátov a vo vyspelých krajinách sveta sa najvýraznejšie etabloval v deväťdesiatych rokoch minulého storočia. Od vzniku tohto konceptu sledujeme niekoľko fáz jeho rozvoja, za najdôležitejšie etapy považujeme (Crane et al., 2009; Wasieleski - Weber, 2018):

1. podnikové sociálne správcovstvo (Corporate Social Stewardship)

- obdobie rokov: 50. až 60. roky,
- charakteristika: identifikuje a uznáva dopady globalizácie, venuje sa problémom životného prostredia, v oblasti kultúrnych a náboženských rozdielov, otázkam obchodu, mzdy a príjmu,
- hlavná aktivita: korporátna filantropia,
- hnacie sily: image, reputácia spoločnosti, vzťahy s verejnosťou,
- nástroje: filantropia a public relations;

2. spoločenská zodpovednosť firiem (Corporate Social Responsiveness)

- obdobie rokov: 60. až 70. roky,
- charakteristika: analýza a audit sociálneho dopadu, strategická priorita pre zodpovedný postoj, organizačný redizajn, mapovanie zainteresovaných strán,
- hlavná aktivita: interakcia so zainteresovanými stranami a subjektami verejného sektora,
- hnacie sily: verejné politiky, nariadenia vlády, tlak zainteresovaných strán,
- nástroje: stratégia zainteresovaných strán, dodržiavanie predpisov, sociálne audity;

3. podnikateľská etika (Corporate/Business Ethics)

- obdobie rokov: 80. až 90. roky,
- charakteristika: podporovať etickú firemnú kultúru, ľudské práva, sociálna spravodlivosť, blaho komunity, ochrana životného prostredia,
- hlavná aktivita: zaobchádzanie so všetkými zúčastnenými stranami s rešpektom a dôstojnosťou,
- hnacie sily: náboženské vyznanie, etnické otázky, zmeny hodnôt založených na technológiách, obhajoba ľudských práv,
- nástroje: vyhlásenie o poslaní, vízii, etický kódex, sociálne audity;

4. globálne firemné občianstvo (Corporate Global Citizenship)

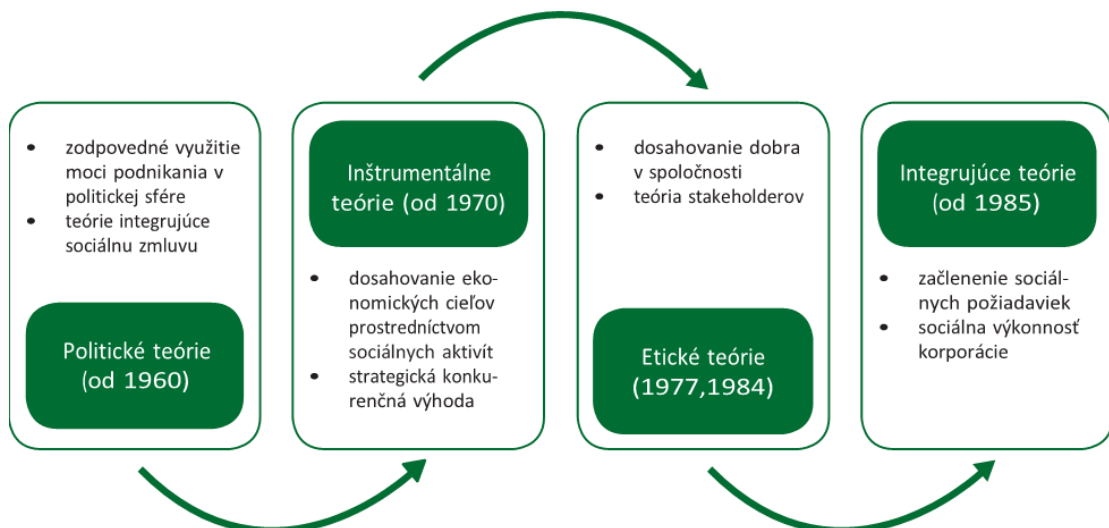
- obdobie rokov: 90. roky až roky začiatku 21. storočia,
- charakteristika: prijať zodpovednosť za globálne dopady spoločnosti, problémy životného prostredia, kultúrne a náboženské problémy,

- hlavná aktivita: prijatie a implementovanie globálnych programov udržateľnosti,
- hnacie sily: vplyv globalizácie na ekonomiky a životné prostredie, globálny obchod, digitálne komunikačné siete, ekologické vedomie, tlaky mimovládnych organizácií,
- nástroje: dodržiavanie medzinárodného kódexu, politika udržateľnosti, ľudské práva a ľudské blaho;

5. smerom k budúcnosti tisícročia (Toward a Millennial Future)

- obdobie rokov: od 21. storočia,
- charakteristika: integrácia kultúry a prírody, hľadanie udržateľnosti pre spoločnosť a planétu, porozumenie vesmírnym, galaxiálnym, planetárnym procesom,
- hlavná aktivita: prijatie a implementovanie globálnych programov udržateľnosti,
- hnacie sily: procesy trvalej udržateľnosti, generačné zmeny,
- nástroje: nejasné, špekulatívne.

Obrázok č. 9.: Vývoj teórií v oblasti spoločenskej zodpovednosti

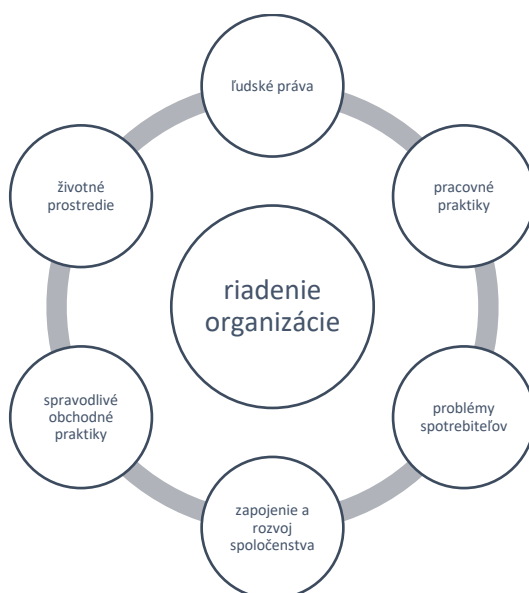
Zdroj: Németh, 2016.

Za posledných 60 rokov sa vyvinulo množstvo teórií, ktoré skúmali rôzne aspekty spoločensky zodpovedného prístupu podnikateľských subjektov. Často dochádza ku kombinácii jednotlivých prístupov, pričom dnes je aktuálna výrazná potreba vyvinúť novú komplexnú teóriu, ktorá bude klásť dôraz na všetky identifikované skutočnosti podmieňujúce prejav spoločenskej zodpovednosti podnikateľských subjektov.

Existujúce teórie a prístupy v oblasti CSR je možno rozdeliť do týchto skupín (Garriga - Melé, 2004):

- politické teórie – kladú dôraz na sociálnu silu podnikateľských subjektov v spoločnosti, ktorá je zodpovedne uplatňovaná;
- inštrumentálne teórie – podnikateľský subjekt je nástrojom tvorby bohatstva a jeho aktivity v sociálnej oblasti sú realizované za účelom dosahovania svojich ekonomických cieľov;
- etické teórie – sú založené na fungovaní podnikateľských subjektov v spoločnosti aj na základe etických hodnôt;
- integrujúce teórie – podnikateľské subjekty, okrem svojich hlavných cieľov, sa zameriavajú aj na uspokojovanie spoločenských potrieb.

Obrázok č. 10: Oblasti implementácie ISO 26000

Zdroj: spracované na základe Normy ISO 26000 Systém riadenia spoločenskej zodpovednosti.

Dynamický vývoj zmien v podnikateľskom prostredí a rastúca požiadavka implementácie spoločenskej zodpovednosti podnietila vznik iniciatívy na šandardizáciu postupov v tejto oblasti. Vyústením snáh o univerzalitu hľadísk k spoločenskej zodpovednosti podnikania sa stalo prijatie medzinárodnej normy ISO 26000. Tá definuje spoločenskú zodpovednosť ako „zodpovednosť organizácie za vplyvy jej rozhodnutí a aktivít na spoločnosť a životné prostredie na základe transparentného a etického správania, ktoré prispieva k trvalo udržateľnému rozvoju vrátane zdravia a blahobytu spoločnosti, zohľadňuje očakávania zúčastnených subjektov, je v súlade s príslušnou legislatívou a medzinárodnými normami v oblasti správania a je integrované do celej organizácie a uplatňované v jej vzťahoch“.

Cieľom medzinárodného štandardu ISO 26000 je pomôcť organizáciám efektívne hodnotiť a realizovať prejavy spoločenskej zodpovednosti. Odporúča spôsob integrácie spoločensky zodpovedného správania do organizácie ako súčasť jej hodnôt pri dodržiavaní týchto kľúčových princípov:

- zodpovednosť,
- transparentnosť,
- etické správanie,
- rešpektovanie záujmov zainteresovaných strán,
- dodržiavanie právnych noriem,
- dodržiavanie medzinárodných noriem,
- dodržiavanie ľudských práv.

Aplikácia ISO 26000 sa čoraz viac vníma, okrem konania „dobrej veci“, aj ako spôsob hodnotenia záväzku organizácie k udržateľnosti. Znamená to zodpovednosť organizácie za dopady jej rozhodnutí a aktivít na spoločnosť a životné prostredie prostredníctvom transparentného a etického správania, ktoré:

- prispieva k trvalo udržateľnému rozvoju, vrátane zdravia a dobrých životných podmienok spoločnosti,
- zohľadňuje očakávania zainteresovaných strán,
- je v súlade s platnými zákonmi a medzinárodnými normami,
- je integrované do celej organizácie a praktizuje ho aj vo svojich vzťahoch (Henriques, 2012).

Uplatnenie konceptu CSR pomocou normy ISO 26000 napomáha organizáciám efektívne prispievať k udržateľnému environmentálnemu, sociálnemu a ekonomickému

rozvoju. Norma je navrhnutá tak, aby mohla byť uplatniteľná v podmienkach všetkých druhov organizácií a v kontexte existujúceho spoločenského, právneho, kultúrneho a politického prostredia.

Tabuľka č. 5: ISO 26000 a udržateľnosť

Oblasti štandardu ISO 26000	dimenzia udržateľnosti	poznámky
riadenie organizácie	sociálna ekonomická	zohľadnené záujmy zainteresovaných strán
ľudské práva	sociálna	založené na kľúčových dohovoroch o ľudských právach
pracovné praktiky	sociálna ekonomická environmentálna	založené na základe kľúčových dohovorov MOP (ILO)
problémy spotrebiteľov	sociálna ekonomická environmentálna	
zapojenie a rozvoj spoločenstva	sociálna ekonomická environmentálna	
spravodlivé obchodné praktiky	ekonomická	zahŕňa problémy ako korupcia, lobovanie, propagácia spoločenskej zodpovednosti
životné prostredie	environmentálna	

Zdroj: spracované na základe Henriques, 2012.

Doterajší vývoj konceptu spoločenskej zodpovednosti podnikania, aktivít súvisiacich s ním, globálne výzvy a turbulentné zmeny prostredia neustále zvyšujú tlak aj na subjekty

súkromného sektora prevziať zodpovednosť za zainteresované strany vo svojom vnútornom a externom prostredí. Podnikanie budúcnosti by sa malo rozvíjať v tomto duchu, so zakomponovaným záväzkom spoločenskej zodpovednosti do korporátnej činnosti a so značným príspevkom k trvalo udržateľnému rozvoju.

2.2 Verejný sektor a spoločenská zodpovednosť

Medzinárodnou organizáciou pre normalizáciu (ISO) bola vypracovaná norma ISO 26000, ktorá poskytuje návod implementácie spoločenskej zodpovednosti pre všetky typy organizácií, bez ohľadu na ich veľkosť, zameranie činností a lokalizáciu. Princípy spoločenskej zodpovednosti sú aplikovateľné pre vládne i mimovládne organizácie, ziskové i neziskové subjekty. V tomto kontexte je relevantné sa venovať aj vzťahu verejného sektora k spoločenskej zodpovednosti, tzv. verejná spoločenská zodpovednosť (VSZ) je v slovenských podmienkach novým štandardom. Je to oblasť, ktorej sa v SR zatiaľ venuje len niekoľko výskumníkov (napríklad Jadud'ová, Repa, Hrala).

V teórii stakeholder managementu sa samospráva ukazuje ako kľúčový subjekt, ktorý vymedzuje legislatívny rámec, vytvára podmienky pre výkon podnikateľskej a mimovládnej činnosti, čo sa premieňa do tvorby pracovných miest. Filozofia konceptu spoločenskej zodpovednosti verejnej správy predpokladá, že žiadny úrad neexistuje len v ekonomických súvislostiach, ale ovplyvňuje celé okolie a tento vzťah je obojstranný (Jadud'ová - Repa, 2011).

Spoločenská zodpovednosť aplikovaná na podmienky sektora verejnej správy sa označuje ako verejná spoločenská zodpovednosť - VSZ (Public Social Responsibility). Tento záväzok, ako aj spoločenská zodpovednosť podnikania, je dobrovoľný. Hlavným cieľom spoločenskej zodpovednosti verejného sektora je zabezpečenie udržateľného rozvoja a v konečnom dôsledku kvality života miestnych obyvateľov.

Koncept Corporate Social Responsibility pre miestnu politiku plánovania a hodnotenia bol vyvinutý sieťou REVES (Európska sieť miest a regiónov pre sociálnu ekonomiku) koncom 90-tych rokov 20. storočia. Pre jej úspešnú implementáciu v praxi je žiaduce mať na zreteli nasledujúce pravidlá:

- dobrovoľná účasť miestnych a regionálnych samospráv,

- realizovať princípy územnej sociálnej zodpovednosti podľa najlepšie dostupných postupov,
- vnímať územnú sociálnu zodpovednosť ako investíciu a nie náklady,
- motivovať zamestnancov k vzdelávaniu v oblasti zavádzania princípov územnej sociálnej zodpovednosti (Jadud'ová - Repa, 2011).

Tabuľka č. 6: Rola verejnej správy v oblasti CSR

Role verejného sektora	Hlavný účel
Verejný sektor ako podporovateľ a šíriteľ konceptu CSR	– Stanovenie vízie a stratégie pre využitie konceptu – Propagácia konceptu CSR – Podpora výskumu a vzdelávania v oblasti CSR – Podpora iniciatív v oblasti CSR a prehlbovanie dialógu medzi všetkými zainteresovanými stranami – Uznanie a ocenenie spoločensky zodpovedných firiem a ich partnerov v oblasti CSR – Posilňovanie transparentnosti a dôveryhodnosti konceptu CSR – Prijímanie normy (štandardu) pre oblasť CSR – Spolupráca s ostatnými štátmi v oblasti CSR
Organizácia verejného sektora ako užívateľ a aktivít CSR realizovaných súkromným sektorom	– Organizácia verejného sektora ako jedna z cieľových skupín, ktorej sú venované CSR aktivity (napr. podpora ochrany životného prostredia, podpora sociálne slabších skupín) – Organizácia verejného sektora napomáha súkromnému subjektu s vymedzením verejných služieb, na ktoré má smerovať svoje CSR aktivity
Organizácia verejného sektora ako subjekt vykonávajúci CSR aktivity	– Organizácia verejného sektora prijíma a deklaruje svoju spoločenskú zodpovednosť; správa sa šetrne/zodpovedne k svojmu okoliu, uvedomuje si vplyv svojej činnosti na lokálnej, národnej i celosvetovej úrovni

Zdroj: Pavlík – Bělčík, 2010.

Verejný sektor má významnú úlohu v rozvoji spoločenskej zodpovednosti, dôvodov je niekoľko:

- verejný sektor je najväčším sektorom hospodárstva,
- jeho aktivity ovplyvňujú oblasti CSR – ekonomické, sociálne a environmentálne,
- prispieva k udržateľnej rozvoji,
- vyžaduje sa od neho efektívnosť, zodpovednosť a transparentnosť,
- rastie tlak verejnosti na výsledky realizovaných aktivít (Pavlík - Bělčík, 2010).

Pavlík a Bělčík vymedzujú tri úlohy subjektov verejného sektora v oblasti spoločenskej zodpovednosti: verejný sektor ako podporovateľ a šíriteľ konceptu CSR, organizácia verejného sektora ako užívateľ aktivít CSR realizovaných súkromným sektorom a organizácia verejného sektora ako subjekt vykonávajúci CSR aktivity. A práve aktivity vykonávané v rámci tretej roly verejného sektora môžeme chápať ako činnosti v rámci verejnej spoločenskej zodpovednosti (PSR - Public Social Responsibility).

Závazok k verejnej spoločenskej zodpovednosti (VSZ) predpokladá, že inštitúcie verejného sektora vyvíjajú svoje aktivity aj nad rámec zákonných povinností. Sú to dobrovoľné záväzky, ktoré nie sú zakázané zákonom a realizujú sa v rámci prístupu otvoreného riadenia. Jeho súčasťou je aj motivovať obchodnú a občiansku sféru k spoločenskej zodpovednosti a vytváraniu situácií, príležitostí a podmienok na národnej a miestnej komunitnej úrovni, ktoré napomáhajú SZP (Gáspár, 2016). Dôvodov pre rozvoj verejnej spoločenskej zodpovednosti je niekoľko: rast nových komunitných výziev a úloh miestnej samosprávy, očakávaní prostredia; šírenie moderných informačných technológií; zapájanie občanov do riešenia miestnych otázok; požiadavka posilňovania zodpovednosti voči občanom, zlepšovania vzťahu so zainteresovanými osobami, vytvárania synergie, efektívnej správy majetku a financií a iné.

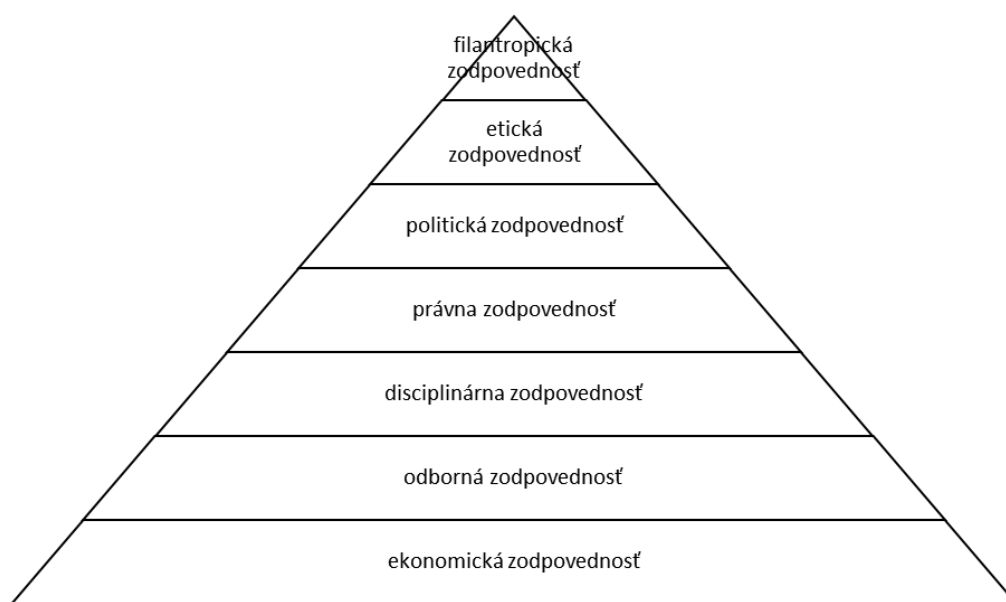
Koncept verejnej spoločenskej zodpovednosti je záväzok subjektov verejnej správy, ktorý má tri základné oblasti v súlade s princípom Tripple Bottom Line (3P):

- zodpovednosť v ekonomickej oblasti (ekonomická stabilita - profit),
- zodpovednosť v sociálnej oblasti (sociálny rozvoj - people) a
- zodpovednosť v environmentálnej oblasti (planet - ochrana životného prostredia).

Uplatnenie tohto konceptu prináša mnoho výhod pre všetky zainteresované strany, ale aj pre jeho realizátora. Stotožňujeme sa s názorom Pavlíka a Bělčíka (Pavlík - Bělčík, 2010), ktorí identifikovali, okrem iných, tieto benefity pre subjekty verejnej správy: dobrý imidž

úradu, posilnenie transparentnosti rozhodovacieho procesu, atraktivita úradu ako zamestnávateľa pre záujemcov o pracovné miesto, zvýšenie lojality a efektivity zamestnancov, zlepšovanie vzťahu s okolím, vyššia spokojnosť občanov, rozvoj oblasti, zapojenie občanov a súkromného sektora do správy vecí verejných, efektívnejšie využívanie verejných prostriedkov.

Obrázok č. 11: Pyramída spoločenskej zodpovednosti aplikovaná na verejný sektor

Zdroj: Budai et al., 2019.

Carrollova pyramída spoločenskej zodpovednosti modifikovaná na podmienky verejného sektora vyjadruje povinnú a dobrovoľnú zodpovednosť v súlade s konceptom verejnej spoločenskej zodpovednosti. Zabezpečenie finančných zdrojov (HDP, verejný rozpočet) sa považuje za základnú podmienku pre efektívne fungovanie verejnej správy. Povinná zodpovednosť sa vyžaduje v oblasti odbornej, disciplinárnej a právnej, na vyšších úrovniach pyramídy je očakávaná politická a etická zodpovednosť. Vrcholom je filantropická zodpovednosť založená na dobrovoľníctve.

2.3 Spoločenská zodpovednosť a občianska spoločnosť

Pyramídu zodpovednosti môžeme ponímať z pohľadu súkromného sektora ako spoločenskú zodpovednosť podnikania (CSR – Corporate Social Responsibility), v prípade verejného sektora ako verejnú spoločenskú zodpovednosť (PSR – Public Social Responsibility), ale aj na úrovni jednotlivca ako individuálnu spoločenskú zodpovednosť (ISR – Individual Social Responsibility).

Dôležitosť občianskej spoločnosti zakotvená v treťom sektore je dnes veľmi veľká, pretože produkuje užitočné statky a služby širokej verejnosti a tým dopĺňa ponuku verejných a súkromných služieb. Občianska spoločnosť je dôležitým pilierom demokracie a vytvára priestor pre aktivity občanov a mimovládnych neziskových organizácií.

Občiansku spoločnosť môžeme chápať aj v širšom kontexte (Ondrušek a kol., 2012), ako prienik organizácií neziskového sektora, súkromného a verejného sektora, za predpokladu ich vzájomnej spolupráce.

Spoločenská zodpovednosť jednotlivca je zodpovednosť voči komunite a spoločnosti, znamená to správať sa eticky a pristupovať citlivo k sociálnym, ekonomickým a environmentálnym problémom. Prejavuje sa prostredníctvom prosociálneho správania pri dodržiavaní princípov sociálnej etiky. Kľúčovým predpokladom spoločensky zodpovedného a prosociálneho konania je určitý stupeň sociálnej inteligencie, ktorú vnímame v súlade s mnohými odborníkmi (Thorndike - Stein, 1937; Moss - Hunt., 1927; Vernon, 1933), ako schopnosť vytvárať medziľudské vzťahy, porozumieť ostatným a orientovať sa v sociálnej oblasti.

Prosociálne správanie sa prejavuje skutkami vykonávanými v prospech druhého bez očakávania odmeny. „Berie do úvahy situáciu druhej osoby – jej potreby, núdzu, ťažkosti, záťaž, choroby atď., ale súčasne i jej priania, očakávania, túžby, a pritom sa usiluje vlastným konaním situáciu druhej osoby zlepšiť, t. j. jej potreby uspokojiť, bolesť utíšiť, jej núdzu odstrániť“ (Křivohlavý, 1980). Vytvára sa vplyvom prostredia a výchovy v procese socializácie. Prosociálne správanie či altruizmus, ktorý je protikladom egoizmu, znamená tiež precítenie situácie druhých, poskytnutie aktívnej pomoci a ochotu obetovať vlastné záujmy pre ich dobro (Pongrácz, E. a kol., 2015).

Prosociálne správanie znamená aktivity, ktoré sú smerované v prospech druhého bez očakávania odmeny. Uskutočňuje sa rôznymi spôsobmi, môže mať podobu:

- materiálnu, pri poskytovaní vecných darov,
- finančnú, keď sú venované peňažné dary,
- časovú, prostredníctvom dobrovoľníckej práce, rady či pomoci.

Všetky tri možné cesty môžeme považovať za darcovstvo. Dôležité je ale rozlišovať, či ide o charitu – pomoc v núdzi alebo filantropiu – rozvojovú pomoc. Kým v prvom prípade poskytujeme pomoc a osoba v núdzi ju pasívne prijíma, v prípade filantropie ide o obojsmerný vzťah a prijímateľ pomoci sa stáva aktívnym účastníkom procesu.

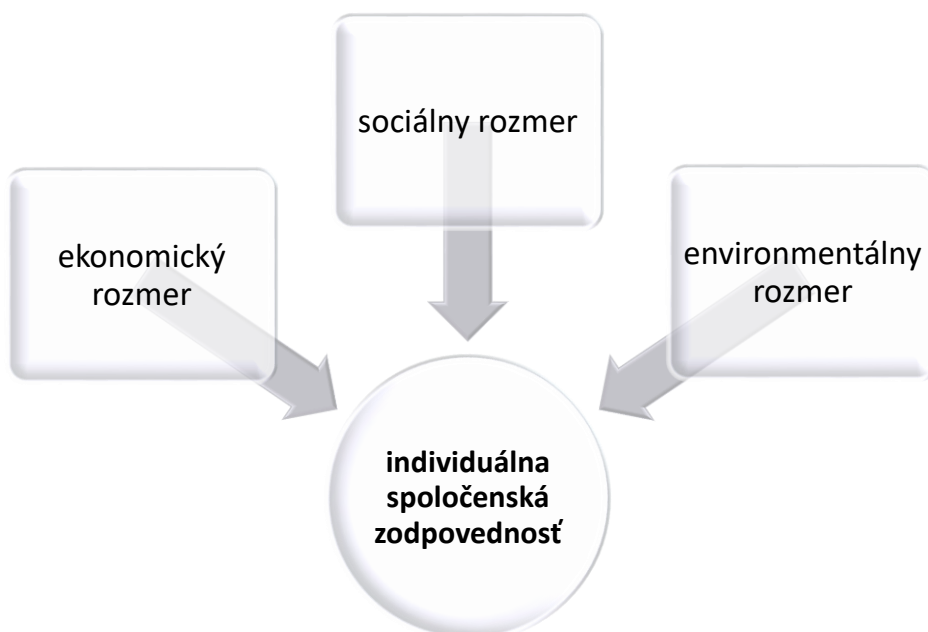
Vo vyspelých demokratických krajinách má zapájanie občanov do dobrovoľníckej práce dlhoročnú tradíciu. Na Slovensku sa do týchto aktivít zapája čoraz viac občanov, ako jednotlivci alebo organizované prostredníctvom rôznych iniciatív. Dobrovoľnícka činnosť predstavuje ekonomický prínos pre spoločnosť. Je to prejavom aktívneho občianstva, sociálnej zodpovednosti a sociálnej solidarity.

Autori skúmajúci otázky spoločenskej zodpovednosti sa zameriavajú najmä na spoločenskú zodpovednosť podnikania a individuálnej spoločenskej zodpovednosti sa venuje len málo z nich (Bénabou - Tirole, 2010; Brown, 2009; Barát, 2012; Davis et al., 2017).

Na základe doterajšieho výskumu a v súlade s názormi uvedených autorov **individuálnu spoločenskú zodpovednosť (ISZ) vymedzujeme spôsobom fungovania človeka v jeho každodennom živote ako člena komunity a spoločnosti, pričom svoje konanie a rozhodovanie z dlhodobého hľadiska zakladá na snahe minimalizovať negatívne a maximalizovať pozitívne dopady v ekonomickej, sociálnej a environmentálnej oblasti.**

Uvedené konštatovanie môžeme aplikovať v kontexte tzv. Triple Bottom Line – 3P konceptu, ktorý zahŕňa rozmiery spoločenskej zodpovednosti podnikania a je v súlade s oblasťami aj individuálnej spoločenskej zodpovednosti (ISZ).

Obrázok č. 12: Triple Bottom Line (tzv. 3P) piliere individuálnej spoločenskej zodpovednosti

Zdroj: autorka.

Individuálna spoločenská zodpovednosť znamená angažovanosť jednotlivca za účelom prejavovania záujmu o dianie v komunite a spoločnosti a účasť na riešení miestnych, komunitných, spoločenských a environmentálnych problémov. Je to zodpovedné konanie, ktoré má pozitívny vplyv na spoločnosť, prejavuje sa najmä ako:

- charitatívna činnosť – poskytovanie darov, financií, majetku,
- občianska angažovanosť – zapájanie sa do riešenie miestnych problémov a výziev (napr. dobrovoľnícka činnosť, občianske iniciatívy, angažovanosť v činnostiach tretieho sektora),
- zodpovedná spotreba – je žiaduce skúmať postoj jednotlivca pri svojom rozhodovaní a konaní aj v úlohe spotrebiteľa.

Tabuľka č. 7: Definície týkajúce sa individuálnej spoločenskej zodpovednosti v kontexte spotreby

Autor	Hlavný aspekt	Definícia
1. Filantropická perspektíva spotreby		
Anderson and Cunningham (1972)	<i>Spoločenská zodpovednosť</i>	Ochota jednotlivca pomôcť iným osobám, aj keď z tohto konania nemá osobný prospech.
Barnett et al. (2005); Miller (1998)	<i>Etický spotrebiteľ</i>	Všetky bežné spotrebiteľské správania, ktoré pravdepodobne budú formované rôznymi hodnotami v oblasti starostlivosti o ostatných ľudí a záujmom o spravodlivosť.
Barnett et al. (2005)	<i>Etická spotreba</i>	Akýkoľvek spôsob spotreby, pri ktorej je explicitne zakomponovaný záväzok voči zainteresovaným stranám.
Fazal (2011)	<i>Spoločenská zodpovednosť spotrebiteľa</i>	Byť kritický, konať, starať sa o druhých, žiť v symbióze s prostredím, podporovať solidaritu.
2. Sociálny a environmentálny dopad spotreby		
Webster (1975)	<i>Spoločensky uvedomelý spotrebiteľ</i>	Spotrebiteľ, ktorý zohľadňuje spoločenské dôsledky svojej súkromnej spotreby alebo ktorý sa snaží využiť svoju kúpnu silu na uskutočnenie spoločenských zmien.
Antil and Bennet (1979); Antil (1984)	<i>Spoločensky zodpovedná spotreba</i>	Správanie spotrebiteľov a nákupné rozhodnutia, ktoré súvisia s problémami životného prostredia a zdrojov, sú motivované nielen túžbou uspokojiť osobné potreby, ale aj záujmom o blahobyť spoločnosti vo všeobecnosti.
Roberts (1995)	<i>Spoločensky zodpovedný spotrebiteľ</i>	Spotrebiteľ, ktorý nakupuje výrobky a služby, o ktorých sa predpokladá, že majú pozitívnejší (alebo menej negatívny) vplyv na životné prostredie, alebo ktorý podporuje podniky, ktoré sa pokúšajú uskutočniť pozitívnu spoločenskú zmenu.
Harper and Makatouni (2002)	<i>Etický spotrebiteľ</i>	Spotrebiteľ kupujúci výrobky, ktoré nie sú škodlivé pre životné prostredie a spoločnosť.

De Pelsmacker et al. (2005); Shaw and Shiu (2002)	<i>Eticky uvažujúci spotrebitelia</i>	Spotrebitelia, ktorí cítia zodpovednosť voči životnému prostrediu a / alebo spoločnosti a snažia sa vyjadrovať svoje hodnoty prostredníctvom etického konzumu a nákupu (alebo bojkotu).
Fraj and Martinez (2007)	<i>Etický spotrebiteľ</i>	Spotrebitelia, ktorí racionálne využívajú dostupné informácie o obchode/ nápravných riešeniach na zváženie dôsledkov svojich nákupných praktík.

2.1. Sociálna perspektíva spotreby

Mohr et al. (2001)	<i>Spoločensky zodpovedné správanie spotrebiteľa</i>	Spotrebiteľ, ktorý pri získavaní, používaní a nakladaní s výrobkom sa snaží minimalizovať alebo eliminovať akékoľvek škodlivé účinky a maximalizovať dlhodobý priaznivý vplyv na spoločnosť. Spotrebiteľ, ktorý sa bude vyhýbať nakupovaniu produktov od firiem, ktoré škodia spoločnosti, a aktívne vyhľadáva produkty od firiem, ktoré spoločnosti pomáhajú.
Uusitalo and Oksanen (2004)	<i>Etická spotreba</i>	Spotrebiteľ berie do úvahy nielen individuálne, ale aj sociálne ciele, ideály a ideológie.
Ha-Brookshire and Hodges (2009)	<i>Spoločensky zodpovedné spotrebiteľské správanie</i>	Správanie spotrebiteľa založené na rozhodovaní o snahe minimalizovať alebo eliminovať akékoľvek škodlivé účinky a maximalizovať akékoľvek prospešné vplyvy na spoločnosť v rámci procesu spotreby. Tento proces spotreby zahŕňa vyhľadávanie informácií o produkte, získanie, použitie, skladovanie, likvidáciu a hodnotenie po likvidácii.
Vitell (2015)	<i>Spoločenská zodpovednosť spotrebiteľa</i>	Zodpovednosť voči zúčastneným stranám a voči spoločnosti.

2.2. Environmentálna perspektíva spotreby

Fisk (1973)	<i>Zodpovedná spotreba</i>	Racionálne a efektívne využívanie zdrojov s ohľadom na globálnu ľudskú populáciu
Elkington and Hailes (1989)	<i>Zelený spotrebiteľ</i>	Spotrebiteľ vyhýbajúci sa produktom, ktoré by mohli ohroziť zdravie spotrebiteľa alebo iných osôb; poškodiť životné prostredie počas výroby, používania alebo likvidovania; spotrebovať veľké množstvo energie; spôsobiť zbytočný odpad; používať materiál pochádzajúci z ohrozených druhov alebo prostredí; zahŕňať týranie zvierat a nepriaznivo ovplyvňovať iné krajiny.

Straughan and Roberts (1999)	<i>Ekologicky uvedomelé spotrebiteľské správanie</i>	Skúma správanie sa spotrebiteľov – či spotrebiteľia, ktorí nakupujú výrobky a služby, do akej miery boli presvedčení, že svojím konaním majú pozitívnejší (alebo menej negatívny) vplyv na životné prostredie.
3. Etická perspektíva spotreby		
Vitell and Muncy (1992)	<i>Spoločenská zodpovednosť spotrebiteľa</i>	Morálne princípy a štandardy, ktoré usmerňujú správanie jednotlivca pri získavaní, používaní a nakladaní s tovarom a službami.
Cooper-Martin and Holbrook (1993)	<i>Etické správanie spotrebiteľa</i>	Rozhodovanie, nákupy a ďalšie skúsenosti so spotrebou, ktoré sú ovplyvnené etickými záujmami spotrebiteľa.
Hendarwan (2002)	<i>Zelená spotreba</i>	Výrobok - nositeľ hodnoty, prináša väčšiu pozitívnu zmenu, ktorá motivuje spotrebiteľov k nákupu.
De Pelsmacker et al. (2005); Shaw and Shiu (2002)	<i>Eticky zmýšľajúci spotrebiteľia</i>	Tí, ktorí cítia zodpovednosť voči životnému prostrediu a / alebo spoločnosti a snažia sa vyjadrovať svoje hodnoty prostredníctvom etického konzumu a nákupu (alebo bojkotu).
Harrison, Newholm and Shaw (2005)	<i>Etický nákup</i>	„Etický nákup“ má veľmi široký význam zahŕňajúci všetko od etického investovania až po nákup produktov spravodlivého obchodu, a od bojkotov spotrebiteľov po politiky environmentálneho nákupu spoločností. Autori uvádzajú rôzne dôležité prvky, ako napríklad prioritu produktu, výrobné postupy, ľudské práva, pracovné vzťahy, politické dary, experimentálne použitie zvierat alebo vývoj zbraní v jednotlivých krajinách.
Devinney et al. (2006)	<i>Spoločenská zodpovednosť spotrebiteľa</i>	Vedomé a zámerné rozhodnutia uskutočniť určitú voľbu o konzumácii založenej na osobných a morálnych presvedčeniach.
Freestone and McGoldrick (2008)	<i>Etická osoba</i>	Jednotlivci, ktorí pravdepodobne budú vyhovovať prijatým štandardom spoločenského alebo profesionálneho správania.
Adams and Raisborough (2010)	<i>Etická spotreba</i>	Diskrétna a objasnená voľba spotrebiteľa.

Caruana and Chatzidakis (2014)	<i>Spoločenská zodpovednosť spotrebiteľa</i>	Aplikácia inštrumentálnej, vzťahovej a morálnej logiky jednotlivcami, skupinami, korporátnymi a inštitucionálnymi hráčmi, ktorí sa snažia ovplyvniť širokú škálu zodpovedností zameraných na spotrebiteľa.
Quazi et al. (2015)	<i>Spoločenská zodpovednosť spotrebiteľa</i>	Individuálne a kolektívne záväzky, kroky a rozhodnutia, ktoré spotrebiteľia považujú za správne v interakcii s výrobcami, obchodníkmi a predajcami tovaru a služieb.

Zdroj: spracované podľa Davis et al., 2017.

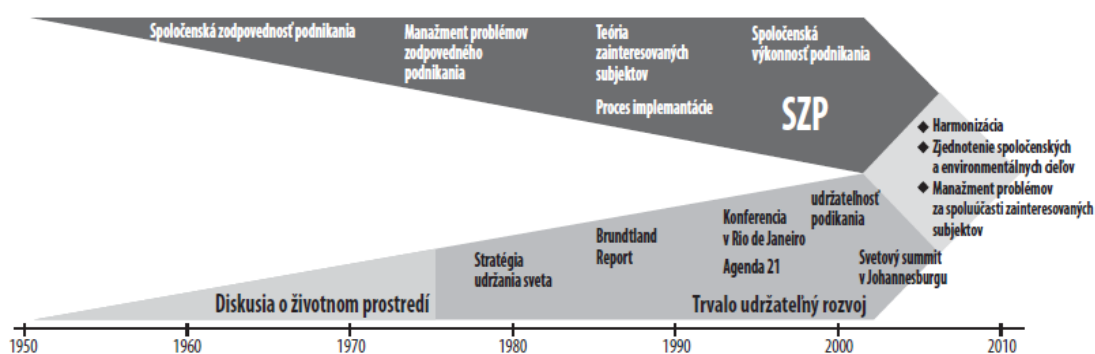
Podľa literatúry venovanej zodpovednej spotrebe kupujúci svoje preferencie usporiada nielen v súlade s jeho vlastnými záujmami a požiadavkami, ale zohľadňuje očakávané širšie dopady jeho rozhodnutia na spoločnosť, komunitu, životné prostredie. Z uvedeného dôvodu je relevantné zodpovednú spotrebu ponímať ako integrálnu súčasť individuálnej spoločenskej zodpovednosti.

3. SOCIÁLNE PODNIKANIE A TVORBA ZDIEĽANEJ HODNOTY

Sociálna zodpovednosť firiem môže prispieť k udržateľnému rozvoju najmä tým, že bude zvyšovať inovatívny potenciál a konkurencieschopnosť, čím prispeje k vyššej zamestnanosti vytváraním pracovných príležitostí. Ide o chápanie firmy a jej aktivít ako integrálnej súčasti celej spoločnosti a jej života. Podniky by sa nemali snažiť len o ziskovosť, ale svoj záujem by mali rozšíriť aj o dopady na životné prostredie a okolitú spoločnosť (Bussard – Markuš - Olejárová, 2002).

Koncept trvalo udržateľného rozvoja, resp. udržateľného rozvoja sa rozvíjal súbežne s konceptom spoločenskej zodpovednosti. Mnoho firiem pristupuje k trvalej udržateľnosti ako neoddeliteľnej zložky finančného úspechu. Environmentálne problémy sa stali základnou výzvou pre udržateľnosť, na ktorú podnikateľské subjekty reagujú ohľaduplným prístupom k životnému prostrediu.

Obrázok č. 13: Historický vývoj konceptov spoločenskej zodpovednosti a trvalo udržateľného rozvoja

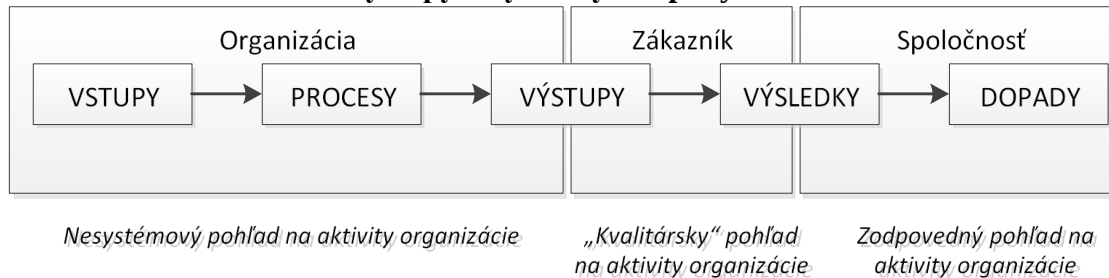
Zdroj: Bussard et al., 2005.

Spoločenská zodpovednosť a trvalo udržateľný rozvoj má viacero podobných prvkov, existuje ich vzájomný vzťah. Hlavným cieľom spoločenskej zodpovednosti je snaha o prínos k trvalej udržateľnosti, je nástrojom pre dosahovanie trvalej udržateľnosti. Udržateľný rozvoj podnikateľskej sféry je rozvoj, ktorý zodpovedá potrebám súčasnej generácie bez toho, aby bol ohrozený potenciál budúcich generácií uspokojovať svoje vlastné potreby.

Koncepty riadenia prešli troma významnými etapami vývoja:

- orientáciou na výstupy,
- orientáciou na výsledky (zákazníka) a
- orientáciou na dopady/prínosy (spoločnosť) (Madzík, P., 2015).

Obrázok č. 14: Ret'azec: výstupy – výsledky - dopady

Zdroj: Madzík et al., 2014.

Aktuálne vnímame posun v riadení z pohľadu z úrovne „profit only“ a je žiaduce, aby sa podnikateľské subjekty správali spoločensky zodpovedne a vyvíjali úsilie eliminovať alebo zmierňovať negatívne dopady na prostredie, v ktorom pôsobia. Tieto firmy sa riadia všeobecnými etickými princípmi, majú popri ekonomickom aj svoj sociálny rozmer a prispievajú k udržateľnosti. Strategickým cieľom je dosiahnuť stav, keď všetky subjekty globálneho ekosystému sú v rovnováhe, pričom jeden neohrozuje existenciu a fungovanie druhého.

3.1 Tvorba zdieľanej hodnoty

V súčasnom období sa objavujú podnikateľské modely zdieľanej hodnoty, ktoré vytvárajú nielen finančnú ale aj spoločenskú hodnotu. Pridanou hodnotou podnikateľskej činnosti je pozitívna spoločenská zmena. Podstatou prístupu tvorby zdieľanej hodnoty (Creating Shared Value - CSV) je, že podnikateľský subjekt môže dlhodobo úspešne fungovať iba vtedy, ak vytvára hodnotu nielen pre svojich majiteľov, akcionárov a zainteresované strany, ale aj pre spoločnosť.

Tvorba zdieľanej hodnoty je stratégia riadenia, ktorá spája obchodné príležitosti a riešenie spoločenských problémov. Kým spoločensky zodpovedné konanie firiem predstavuje podporu komunity, tvorba zdieľanej hodnoty znamená maximalizáciu konkurenčnej výhody riešením spoločenských problémov.

Tento koncept vychádza zo skutočnosti, že žiadny podnikateľský subjekt nemôže fungovať nezávisle od okolitého sveta. Navyše, poskytuje možnosť prostredníctvom konkurencie na trhu súčasne riešiť aj spoločenské problémy. Koncept vytvárania zdieľanej hodnoty predstavil Michael E. Porter a Mark R. Kramer v spoločnom článku v Harvard Business Review.

Porter a kramer (Porter, M. E. - Kraner, M. R., 2011) rozlišujú spoločenskú zodpovednosť podnikania a obchodný model vytvárania zdieľanej hodnoty. Zdôrazňujú, že „zdieľaná hodnota nie je sociálna zodpovednosť, filantropia alebo udržateľnosť; ale nový spôsob, ako môžu spoločnosti dosiahnuť ekonomický úspech.“

Tabuľka č. 8: Spoločensky zodpovedné podnikanie (CSR – SZP) a tvorba zdieľanej hodnoty (CSV – TZH)

Spoločensky zodpovedné podnikanie (Corporate Social Responsibility – CSR)	Tvorba zdieľanej hodnoty (Creating Shared Value –CSV)
Reaguje na komunitné/sociálne/spoločenské problémy spôsobom „vrátiť späť“	Reaguje na komunitné/sociálne/spoločenské problémy prostredníctvom obchodného modelu

Konať dobre	Ekonomické a spoločenské výhody vo vzťahu k nákladom
Občianstvo, filantropia, udržateľnosť	spoločná tvorba hodnoty firmy a komunity
Podľa uváženia alebo v reakcii na vonkajší tlak	Súčasť konkurencieschopnosti
Žiadny vplyv na inováciu	Iniciuje inovácie
Oddelene od maximalizácie zisku	Súčasť procesu maximalizácie zisku
Hodnota investovania prostredníctvom nákladov	Hodnota investovania prostredníctvom zvyšujúceho sa zisku
Program závisí od externých faktorov a osobných preferencií alebo alebo preferencií podnikových preferencií	Agenda je špecifická pre spoločnosť a je interne generovaná
Dopad obmedzený podnikovou stopou a rozpočtom CSR	Zahrnuje celý rozpočet firmy
Operatívna a taktická otázka	strategická priorita, súčasť jadra podnikania

Zdroj: Porter, M. E. - Kramer, M. R., 2011.

Je to stratégia riadenia, ktorá vytvára merateľnú hodnotu, pričom sa zameriava aj na riešenie sociálnych alebo spoločenských problémov, ktoré súvisia s fungovaním podniku. Dôležitým faktom je, že konkurenčnú výhodu je možné dosiahnuť začlenením sociálnych hodnôt do obchodnej stratégie. Tvorba zdieľanej hodnoty je hnacou silou konkurencieschopnosti a ziskovosti spoločností. Využíva ich jedinečné zdroje a odborné znalosti na vytváranie komunitnej hodnoty.

Tabuľka č. 9: Úrovne zdieľanej hodnoty

Formovanie potrieb, produktov a trhov	Predefinovanie produktivity v hodnotovom reťazci	Zlepšovanie miestneho podnikateľského prostredia
Produkty a služby, ktoré vyhovujú spoločenským potrebám	Iný a produktívnejší spôsob využitia zdrojov, energie, logistiky, prístupu k dodávateľom a zamestnancom	Napr. zlepšovanie zručností, lokálni dodávatelia, podporné inštitúcie v oblasti pôsobenia podniku
Poskytovanie produktov zákazníkom a komunitám, ktoré nemali dostatočný prístup k týmto produktom		Zlepšiť podmienky združovania v sektore, miestne klástre

Zdroj: Porter - Kramer, 2011.

Úlohu podnikania v spoločnosti, okrem jeho základných funkcií, vnímame v dvoch rovinách, ku ktorým vieme priradiť tieto prístupy:

- **spoločenskú zodpovednosť podnikania,**
- **tvorbu zdieľanej hodnoty.**

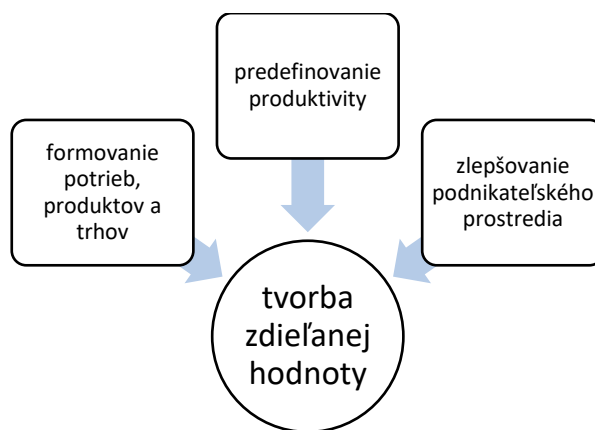
Spoločenská zodpovednosť podnikania (SZP) je v súlade s etickými a komunitnými štandardmi, prejavuje sa ako firemné občianstvo, iniciatíva udržateľnosti, zmiernenie rizika a škody, zlepšenie dôvery a reputácie. Tvorba zdieľanej hodnoty (TZH) je riešenie spoločenských výziev a problémov prostredníctvom podnikania, aplikovaním obchodného modelu tvorby zdieľanej hodnoty, pričom dosahuje aj profit.

Identifikujeme tri úrovne alebo možné spôsoby tvorby zdieľanej hodnoty (Porter - Kramer, 2011):

- formovanie potrieb, produktov a trhov - za hlavný cieľ sa stanovuje uspokojovanie spoločenských potrieb;
- predefinovanie produktivity v hodnotovom reťazci – zameriava sa na inovácie, inkluzívne podnikanie, riešenie problémov hodnotového reťazca (napr. chudoby), zvyšovanie zamestnanosti;

- zlepšovanie miestneho podnikateľského prostredia – vytváranie silných miestnych klastrov lokálnych firiem, dodávateľov a inštitúcií, podpora miestnej ekonomiky, prepojenie úspechu firmy a komunity.

Obrázok č. 15: Tri úrovne tvorby zdieľanej hodnoty

Zdroj: autorka.

Model tvorby zdieľaných hodnôt (CSV) sa zameriava na riešenie spoločenských a environmentálnych problémov, ktoré zároveň slúžia ako hnacie sily pri dosahovaní zisku a konkurencieschopnosti. Obchodný model tvorby zdieľanej hodnoty je ideálnou voľbou aj na podporu realizácie cieľov OSN v oblasti udržateľného rozvoja. Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj Organizácie Spojených národov predstavuje komplexný súbor globálnych priorít pre dosiahnutie udržateľného rozvoja, ktorá nadväzuje na Miléniovú deklaráciu z roku 2000 a Miléniové rozvojové ciele (MDGs). Je to program rozvoja na obdobie rokov 2015 až 2030 (OSN, 2015), definuje 17 cieľov udržateľného rozvoja (SDGs). K týmto 17 cieľom udržateľného rozvoja je priradených 169 čiastkových cieľov, ktoré sú v napojení na tri rozmery udržateľného rozvoja, na ekonomický, sociálny a environmentálny.

3.2 Hodnotový reťazec sociálneho podniku

Dobрым príkladom obchodného modelu tvorby zdieľanej hodnoty sú sociálne podniky. Podniky, ktoré vnímame ako inovácie, lebo svojimi aktivitami prinášajú pozitívnu spoločenskú zmenu. Je to inovatívny spôsob dosahovania podnikateľských cieľov, ktorý sa zameriava na vzťah spoločenského a hospodárskeho rozvoja, a súčasne vytvára bohatstvo pre spoločnosť

a podnik (Porter - Kramer, 2011). Toto vnímanie by sa mohlo stať určujúcou paradigmou riadenia na ďalšie desaťročia.

Hodnotový reťazec (Value Chain)

Každý podnikateľský subjekt musí mať ujasnené odpovede na tri základné otázky:

- čo vyrábať, ponúkať pre zákazníkov,
- ako vyrábať, aké technické a technologické vybavenie bude potrebovať,
- pre koho vyrábať, kto sú zákazníkmi.

Veľmi dôležitým aspektom je aj sledovanie hodnoty, ktorú podnikateľský subjekt vytvára, za účelom udržania svojej konkurenčnej výhody. V tomto kontexte je vhodné skúmať **tzv. hodnotový reťazec (Value Chain)**, ktorý vyjadruje celú škálu činností, postupov potrebných a použitých v každom kroku podnikania. Koncept hodnotového reťazca sa spája s menom amerického ekonóma, M. Portera, ktorého podstatou je ako môžu organizácie vytvárať hodnoty pre svojich zákazníkov.

Sociálny podnik sa zameriava na ekonomické a sociálne ciele podnikania, ale zároveň vytvára aj zdieľané hodnoty, t. j. spoločenskú hodnotu a táto hodnota generuje ďalší pozitívny dopad. Z uvedeného dôvodu je relevantné skúmať spôsob, akým sociálne podniky generujú spoločenskú hodnotu. Stotožňujeme sa s autormi (Kassim, E. S. - Habib, M., 2020), ktorí hodnotu vytvorenú sociálnym podnikom považujú za benefity v sociálnej, ekonomickej a environmentálnej oblasti. V prípade sociálneho podniku rozlišujú:

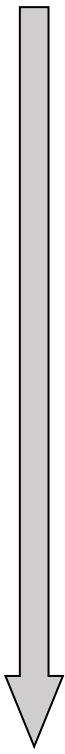
- model obchodného hodnotového reťazca sociálneho podniku,
- **model spoločenského hodnotového reťazca sociálneho podniku.**

Práve model spoločenského hodnotového reťazca vyjadruje skutočnosť, že sociálny podnik vytvára spoločenské hodnoty, ktoré naďalej vytvárajú ďalšie hodnoty. Kassim a Habib (Kassim, E. S. - Habib, M., 2020) identifikovali štyri hlavné oblasti, v ktorých sociálne podniky prinášajú spoločenské hodnoty:

- sociálne inovácie v medzistupňoch (inter social innovatons),
- zdieľaná ekonomika (sharing economy),

- sociálna inklúzia (social inclusion),
- sociálne posilnenie a zmocnenie (social empowerment).

Tabuľka č. 10: Spoločenský hodnotový reťazec sociálneho podniku

Hodnota sociálneho podniku	Opis	Aktivátor hodnotového reťazca	
sociálne inovácie v medzistupňoch	Schopnosť prichádzať s riešeniami, ktoré sa nezameriavajú iba na konečné produkty, ale tiež zdôrazňujú proces a interakcie naprieč skupinami a zainteresovanými stranami.		zdieľané vlastníctvo, finančná nezávislosť, sebestačné a strategické spojenectvo
zdieľaná ekonomika	Stav, v ktorom sú ekonomické výhody zdieľané v celom reťazci zainteresovaných strán.		
sociálna inklúzia	Stav, keď znevýhodnená komunita má lepší prístup k výhodám, ako sú právo na vzdelanie, právo na zdravie a právo na prácu		
sociálne posilnenie a zmocnenie	Stav, v ktorom komunita cíti väčšiu autonómiu a sebadôveru a koná kolektívne s cieľom zmeniť sociálne vzťahy a zlepšiť spoločenský status.		

Zdroj: Kassim, E. S. - Habib, M., 2020.

Tvorba spoločenskej hodnoty sa realizuje v interakcii sociálneho podnikateľa s dodávateľmi a príjemcami služieb, pričom sa vytvára stratégia spoločnej „kultúry fungovania“. Pomocou zdieľanej ekonomiky sa zlepšuje dostupnosť niektorých tovarov a služieb pre zainteresované skupiny. V rámci posilnenia sociálnej inklúzie sa zameriava na podporu prístupu k vzdelávaniu, zamestnávaniu, v oblasti podpory zdravia pre znevýhodnené komunity. Poslednou, veľmi významnou oblasťou, v rámci ktorej sociálny podnik prináša spoločenské hodnoty, je sociálne posilnenie a zmocnenie (empowerment). V tejto fáze sa komunite podarí zlepšiť spoločenský status, a to vďaka podpore sociálnej inklúzie. Vytvorenie hodnotového reťazca sociálneho podniku je možné najmä prostredníctvom

podpory zdieľaného vlastníctva, finančnej nezávislosti, sebestačného a strategického spojenectva.

Z uvedeného vyplýva, že pri sledovaní pozitívnej spoločenskej zmeny, ktorú sociálny podnik prináša, musíme skúmať jeho celý hodnotový reťazec. Ten zahŕňa jeho činnosti a postupy v každom kroku fungovania. Sociálny podnik sa zameriava na svoje ekonomické a sociálne, spoločenské, komunitné alebo environmentálne ciele, a zároveň vytvára spoločenskú hodnotu, ktorá generuje ďalší pozitívny dopad. Výsledkom tohto reťazca a hlavným poslaním sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania je dosiahnutie zlepšenia kvality života.

3.3 Globálna spoločenská zodpovednosť a kolektívny dopad

Predpokladom eliminovania alebo zmiernovania negatívnych dôsledkov globalizácie, kríz, rôznych spoločenských a environmentálnych problémov je spoločensky zodpovedný prístup všetkých členov spoločnosti a hráčov ekonomiky. Vyžaduje sa od občanov, komunit, subjektov neziskového sektora, podnikov a verejnej správy, aby svojim konaním prispeli k riešeniu týchto problémov a prispeli k pozitívnej spoločenskej zmene.

Tabuľka č. 11: Interpretácia spoločenskej zodpovednosti

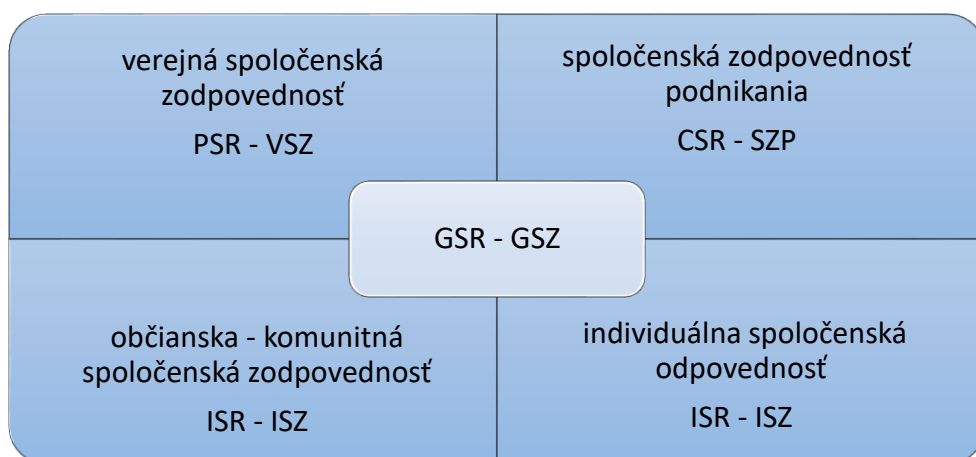
Podnikateľský sektor	
CSR - SZP	CSR (Corporate Social Responsibility) alebo SZP (spoločenská zodpovednosť podnikania) znamená spoločenskú zodpovednosť podnikania, podľa ktorej firmy do svojich aktivít dobrovoľne (nad rámec zákonných povinností) začleňujú aj prvky environmentálnych a spoločenských záujmov.
Verejný sektor	
PSR - VSZ	PSR (Public Social Responsibility) alebo VSR (verejná spoločenská zodpovednosť) je dobrovoľný záväzok subjektov verejného sektora za účelom dosahovania verejného blaha, nad rámec predpísaných povinností,

	smerujúci k riešeniu kritických spoločenských a komunitných potrieb a problémov.
Občianska spoločnosť/Súkromná sféra	
ISR - ISZ	Podstatou ISR (Individual Social Responsibility) alebo ISZ (individuálna spoločenská zodpovednosť), t. j. individuálnej, či osobnej spoločenskej zodpovednosti je dobrovoľnícke hnutie, ale sem zaraďujeme aj ďalšie individuálne a rodinné aktivity, ktoré vykonávame za účelom preberania zodpovednosti za seba navzájom, za komunitu a spoločnosť. Ide o občiansku angažovanosť, ale súčasťou ISZ je aj zodpovedná spotreba.

Zdroj: autorkou prepracovaná a doplnená interpretácia spoločenskej zodpovednosti podľa Budai et al., 2019.

Stotožňujeme sa s kolektívom autorov (Budai et al., 2019), ktorý navrhuje rozvíjať koncept tzv. **globálnej spoločenskej zodpovednosti** (GSR – Global Social Responsibility). Ten by spájal spoločenskú zodpovednosť podnikania, verejnú spoločenskú zodpovednosť a individuálnu spoločenskú zodpovednosť, ktorá zahŕňa spoločenskú zodpovednosť na komunitnej a individuálnej úrovni.

Obrázok č. 16: Vízia globálnej spoločenskej zodpovednosti

Zdroj: spracované podľa Budai et al., 2019.

Posilňovaním globálnej spoločenskej zodpovednosti, spolupráce, úsilia a synergiou subjektov z rôznych sektorov a oblastí bude možné dosahovať **tzv. kolektívny dopad**, ktorý prináša prospech pre všetky zainteresované strany. Kania a Kramer (2011) identifikovali **tzv. izolovaný dopad**, keď aktivitu smerujúcu k dosahovaniu pozitívnej zmeny subjekt realizuje sám, bez kooperácie s ďalšími entitami v jeho prostredí.

Veľké spoločenské zmeny sa dajú dosiahnuť len prostredníctvom spolupráce všetkých zainteresovaných strán. Vhodným rámcom pre nastavenie úspešnej spolupráce na lokálnej úrovni je kolektívny dopad. O pozitívne spoločenské zmeny sa snažia rôzne subjekty, avšak synergiou z viacerých oblastí a sektorov sa dosahujú väčšie úspechy. Vyžaduje si to ale systémovú zmenu v prístupe riešenia problémov.

Opakom je kolektívny dopad, pri ktorom sa vyžaduje intenzívna medzisektorová spolupráca. Pre úspešné iniciatívy kolektívneho dopadu vymedzili päť podmienok:

- spoločný program,
- systém merania,
- vzájomne sa posilňujúce činnosti,
- nepretržitá komunikácia,
- podporná organizácia.

Spoločný program

Dôležitým predpokladom úspešnej spolupráce, výsledkom ktorej sa vytvára zdieľaná hodnota, je spoločná vízia zmeny, ako aj spoločné ponímanie problému a prístup k jeho riešeniu. Veľmi dôležité je jasné definovanie problému a konečného cieľa, ktorý sa plánuje dosiahnuť spoločnými silami.

Systém merania

Systém merania vyjadruje spôsob merania kolektívneho dopadu a vykazovania výsledku. Znamená to identifikovanie ukazovateľov na komunitnej úrovni, ktoré sa sledujú počas prebiehajúcich procesov. Dohoda o spoločnom systéme merania zároveň predpokladá vzájomnú zodpovednosť, ktorú budú znášať všetky zainteresované strany.

Vzájomne sa posilňujúce činnosti

V rámci spolupráce zainteresovaných strán sa vychádza zo skutočnosti, že každá z nich sa podieľa na špecifických aktivitách, ktoré sú koordinované. Tieto diferencované činnosti sa navzájom podporujú a posilňujú dosahovanie cieľov akčného plánu.

Nepretržitá komunikácia

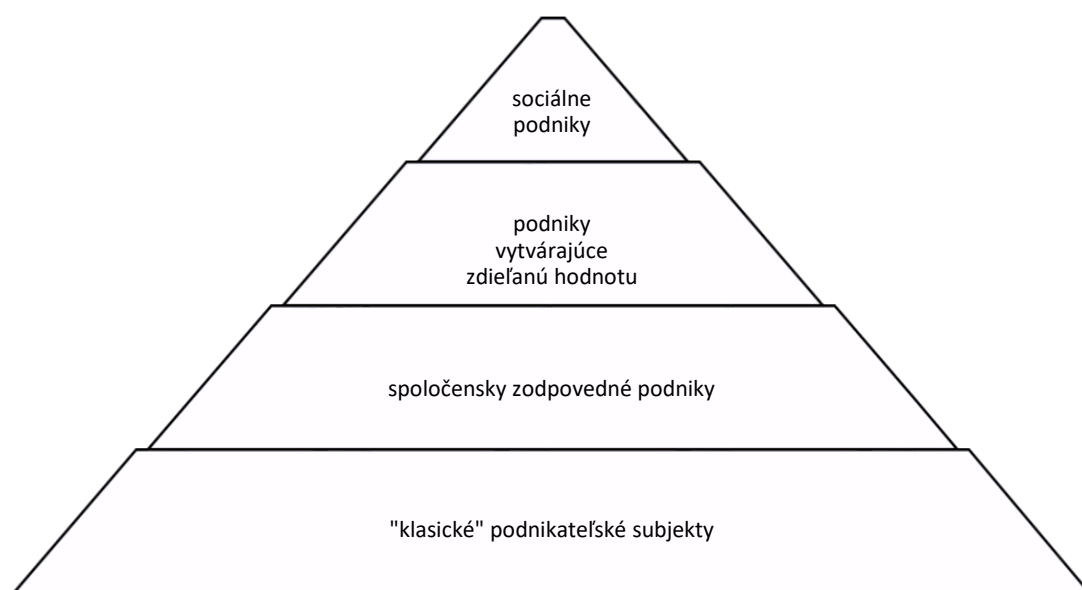
Kľúčovou funkciou kontinuálnej komunikácie je budovanie dôvery ako základného predpokladu vývoja systémov zdieľaných hodnôt. Je žiaduce, aby sa všetky zainteresované strany zapájali do intenzívnej komunikácie, pravidelne sa stretávali za účelom výmeny skúseností a posilnenia spoločnej motivácie.

Podporná organizácia

Vytvorenie a riadenie iniciatív kolektívneho dopadu si vyžaduje manažment, ktorý tvoria odborníci so špecifickými zručnosťami. Táto podporná infraštruktúra má za úlohu plánovať, manažovať, facilitovať, zabezpečovať logistiku a administratívu všetkých aktivít.

V kontexte tvorby zdieľanej hodnoty a kolektívneho dopadu navrhujeme pyramídu spoločenskej zodpovednosti podnikateľského sektora. Pyramída znázorňuje hierarchiu plnenia spoločenskej zodpovednosti podnikateľskými entitami. Vyjadruje skutočnosť, do akej miery sú podniky ochotné a schopné plniť svoju spoločenskú zodpovednosť (aj zapájaním do iniciatív lokálnych partnerstiev) a tak prispieť k zvyšovaniu kvality života jednotlivcov, komunít, blahobytu spoločnosti a ochrane životného prostredia. Cieľom je zdôrazniť dôležitý a nenahraditeľný prínos sociálnych podnikov v riešení spoločenských problémov, a to prostredníctvom prejavu spoločenskej zodpovednosti. Zároveň poukazujeme na možnosť postupného implementovania princípov sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania v podnikaní. Čím je úroveň prejavu spoločenskej zodpovednosti vyššia, tým väčší priestor sa vytvára pre uplatňovanie pravidiel fungovania subjektov sociálnej ekonomiky.

Obrázok č. 17: Hierarchia plnenia spoločenskej zodpovednosti

Zdroj: autorka.

Prvý stupeň predstavuje podniky, ktoré sú založené za účelom maximalizácie zisku a nezapájajú sa do aktivít alebo samé nevyvíjajú iniciatívy v kontexte prejavu spoločenskej zodpovednosti. Sledujú výlučne svoj prospech, konkurencieschopnosť a nemajú na zreteli eliminovanie alebo zmierňovanie negatívnych dopadov ich fungovania na spoločnosť, resp. nemajú záujem prispievať k riešeniu spoločenských problémov.

Tabuľka č. 12: Charakteristika podnikania v kontexte miery príspevku k spoločenskej zodpovednosti

druh podnikania/kritérium	vzťah k zisku	hlavný cieľ	riešenie spoločenských problémov	poznámka
„klasické“ podnikateľské subjekty	maximalizácia	maximalizácia zisku	nie	
spoločensky zodpovedné podniky	maximalizácia	maximalizácia zisku	príležitostne, spôsobom „vrátenia“ komunite	

podniky vytvárajúce zdieľanú hodnotu	maximalizácia	maximalizácia zisku	áno, ako súčasť obchodnej stratégie, pri súčasnej maximalizácii zisku	je zároveň aj spoločensky zodpovedným podnikom
sociálne podniky	maximalizáciu zisku podriaďujú sociálnemu cieľu	sociálny, spoločenský, komunitný cieľ	založené prioritne za účelom riešenia spoločenských problémov	je zároveň aj spoločensky zodpovedným podnikom, ale aj podnikom vytvárajúcim zdieľanú hodnotu

Zdroj: autorka.

Koncept spoločensky zodpovedného podnikania a koncept sociálneho podnikania má mnoho spoločných charakteristických črt, avšak treba poukázať na ich značné rozdiely. Do iniciatív sociálneho podnikania zahrnujeme len tie, ktoré povinne uprednostňujú svoju sociálnu misiu či sociálny cieľ pred dosahovaním zisku, pričom fungujú v zmysle zásad komerčného podnikania. Spoločensky zodpovedná firma je subjekt pôsobiaci v súkromnom sektore ako klasický podnik zameraný na maximalizáciu zisku, pričom do svojho každodenného rozhodovania dobrovoľne (nad rámec zákonných povinností) integruje sociálne a ekologické hľadisko a interakcie so všetkými zainteresovanými osobami.

Podniky uplatňujúce obchodnú stratégiu zdieľanej hodnoty sú prioritne založené za účelom dosahovania maximálneho zisku, a popri tomto celi zároveň prispievajú aj k riešeniu spoločenských problémov.

Tabuľka sumarizuje vzťah podnikateľského subjektu k maximalizácii zisku v kontexte plnenia spoločenskej zodpovednosti. V tomto ponímaní považujeme za dôležité upozorniť na tie obchodné stratégie, ktoré sa angažujú v spoločenských témach a pristupujú k nim prostredníctvom „inej optiky“. Tie fungujú v zmysle vzájomnej prospešnosti, vytvárajú kolaboratívne vzťahy a sociálne pridanú hodnotu pre zainteresované strany. Rozvíjajú sa v priestore sociálnej ekonomiky, kde ľudia a ekonomika „slúžia aj iným účelom ako je zisk“. V prípade sociálnych podnikov sledujeme prejav zmiernenia kapitálu a práce, demokratického rozhodovania a maximalizáciu zisku podriaďujú sociálnemu cieľu. Priestor sociálnej

ekonomiky, kde sociálne podniky vyvíjajú svoje aktivity, Hunčová (2014) chápe ako „ekonomiku, kde združená práca zamestnáva a ovláda kapitál“. Sociálna ekonomika je nástrojom modernizácie sociálneho štátu a zároveň ju môžeme vnímať aj ako jeho partnera.

4. CIEĽ PRÁCE

Cieľom habilitačnej práce s názvom „Etablovanie a rozvoj konceptu sociálnej ekonomiky v krajinách Európskej únie s akcentom na SR“ bolo poukázať na špecifiká sociálneho podnikania v priestore sociálnej ekonomiky a jeho ďalšie smerovanie na Slovensku.

Narastajúce spoločenské a ekologické problémy vytvárajú tlak na zrod inovatívnych podnikateľských modelov, ktoré prispievajú k ich riešeniu. Jednou z možných ciest je sociálna ekonomika a sociálne podnikanie, ktoré sa sústreďuje na napĺňanie svojej sociálnej, spoločenskej alebo komunitnej misie a tomuto cieľu je ochotné podriadiť maximalizáciu zisku. Prioritne vytvára pracovné miesta pre zraniteľné a znevýhodnené osoby na trhu práce, ponúka sociálne znevýhodneným komunitám svoje služby a tovary alebo je aktívne v oblasti ochrany životného prostredia. Etablovanie konceptu sociálnej ekonomiky v krajinách Európskej únie sa v súčasnosti nachádza v odlišných fázach vývoja v kontexte národných špecifik. Na Slovensku pozorujeme situáciu dynamického rozvoja sociálneho podnikania, za súčasného kreovania jeho ekosystému, ktorý je predpokladom efektívneho napredovania skúmaného inovatívneho modelu podnikania. Vychádzajúc z vedeckého poznania v kontexte spoločenských cieľov sociálneho podnikania (Defourny - Nysses, 2014; Korimová - Dohnalová, 2016; Economic and Social Committee, 2017; Pongrácz, 2021) a poznatkov aplikačnej praxe vyvstáva otázka týkajúca sa špecifik a ďalšieho smerovania sociálnej ekonomiky s akcentom na sociálne podnikanie na Slovensku.

S ohľadom na výsledky doterajšieho vedeckého bádania sme rozpracovali analytické a syntetické čiastkové ciele, ktoré podmieňujú dosiahnutie hlavného cieľa.:

- Zmapovať súčasný stav etablovania konceptu sociálnej ekonomiky vo väzbe na osobitosti tretieho sektora a sociálneho podnikania.
- Odhaliť špecifiká prejavu spoločenskej zodpovednosti na úrovni podnikania, verejného sektora, komunity a jednotlivca.
- Zistiť prienik konceptu spoločenskej zodpovednosti a konceptu tvorby zdieľanej hodnoty v kontexte sociálneho podnikania.
- Prispieť k terminologickému rozvoju sociálnej ekonómie.
- Poukázať na súčasný stav rozvoja sociálneho podnikania v Európskej únii s akcentom na SR a identifikovať jeho limity a bariéry.
- Načrtnúť perspektívy napredovania sociálneho podnikania na Slovensku.

- Navrhnuť systém podpornej infraštruktúry pre sociálne podnikanie v SR vo väzbe na jeho zainteresované strany.
- Formulovať odporúčania pre hospodársku prax, verejné politiky a ďalšie vedecké bádanie.

Nadväzujúc na identifikovaný vedecký problém sme formulovali výskumné otázky:

V1: V akej fáze etablovania sa aktuálne koncept sociálnej ekonomiky nachádza v SR?

V2: Aké sú determinanty napredovania sociálnej ekonomiky s akcentom na sociálne podnikanie na Slovensku?

V3: Ktoré faktory majú limitujúci alebo stimulujúci vplyv na rozvoj sociálneho podnikania v SR?

V4: V ktorých oblastiach je príležitosť na progres etablovania sociálneho podnikania v SR?

Výskumné otázky boli odvodené z logiky vzťahu predmet výskumu – vedecký problém – výskumné ciele – výskumné otázky a plnili funkciu smeru vedeckého bádania (Ochrana, 2019). Vzhľadom na uplatnenie prístupu zmiešaného výskumu s prevahou kvalitatívnych metód sme neformulovali hypotézy, ktoré sú charakteristické, ako uvádza Hendl a Remr (2017), obvykle pre kvantitatívny výskum. Hľadaním odpovedí na výskumné otázky sme sa zamerali na kontextuálne podmienky a vytvorenie komplexného obrazu o skúmanom probléme.

5. METODIKA PRÁCE A METÓDY SKÚMANIA

Vychádzajúc z výsledkov našich predchádzajúcich výskumných aktivít, empirického poznania, poznatkov vedeckých bádání iných výskumníkov a odbornej literatúry (primárnej a sekundárnej) sme identifikovali vedecký problém. Hľadali sme odpovede na otázku, aké sú špecifiká sociálneho podnikania a jeho ďalšieho smerovania v slovenských podmienkach.

Naše doterajšie výskumné aktivity boli kontinuálne zamerané na rôzne aspekty sociálnej ekonomiky, najmä na vymedzenie jej terminológie, priestoru, cieľov, subjektov a špecifik. Výsledky boli publikované v odborných, vedeckých časopisoch, učebniciach a monografiách, ako výstupy najmä týchto domácich a zahraničných projektov:

- VEGA 1/0851/2021 „Sociálna ekonomika ako moderný nástroj budovania inkluzívnej spoločnosti v kontexte globálnych zmien a výziev Agendy OSN 2030 pre udržateľný rozvoj“ (2021 – 2024),
- projektu Interreg „Social Entrepreneurship Education and Development Hub“ (2020 – 2022),
- COST CA16206 " Empowering the next generation of social enterprise scholars" (2017 – 2021),
- VEGA 1/0367/17 „Ekonomické, legislatívne a inštitucionálne predpoklady a perspektívy rozvoja sociálnej a solidárnej ekonomiky v krajinách V4 vo väzbe na podporu sociálnej inklúzie“ (2017 – 2021) a
- projektu VEGA 1/0112/13 „Etablovanie a perspektívy rozvoja konceptu sociálnej ekonomiky v kontexte prebiehajúcich sociálno-ekonomických zmien na Slovensku " (2013 – 2015).

K formulovaniu vedeckého problému významnou mierou prispelo aj empirické poznanie získané počas obdobia spolupráce s decíznou sférou (členka pracovnej skupiny MPSVaR SR k tvorbe samostatnej komplexnej právnej úpravy o sociálnej ekonomike – zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v znení neskorších predpisov, členka Komisie na overenie splnenia podmienok priznania alebo zrušenia štatútu registrovaného sociálneho podniku a priznania alebo zrušenia postavenia organizácie tretieho sektora) a aplikačnou praxou (účasť na tvorbe a garantovanie kurzov celoživotného

vzdelávania na tému obecného sociálneho podnikania, sociálneho podnikania pre neziskové organizácie, a služieb zamestnanosti; sieťovanie subjektov sociálnej ekonomiky a spolupráca s nimi).

Štúdium odbornej literatúry, zameranej na epistemologické a teoretické východiská, zvolenú tému, metodológiu a kontextové informácie, nám pomohlo zaujať pozíciu k téme a klásť vedecky relevantné otázky. Vzhľadom na charakter skúmanej oblasti sme realizovali transdisciplinárny výskum, ktorým sme sa zamerali na štúdium problematiky integrujúcej niekoľko vedných disciplín.

Vo väzbe na výskumný problém a výskumné otázky sme sa rozhodli pre zmiešanú výskumnú stratégiu, s prevahou kvalitatívneho prístupu, a v súlade s ňou sme určili metodologické postupy. Zamerali sme sa na poznanie špecifik skúmaného fenoménu, sústredili sme sa na detaily, zachytenie plurality a diverzity, ktoré nám pomohli odhaliť jeho povahu. Za účelom posilnenia kvality nášho výskumu a jeho záverov sme uplatnili:

- trianguláciu dát (ŠÚ SR, ÚPSVaR SR, MPSVaR SR, IA MPSVaR, Finstat),
- teoretickú trianguláciu (koncept sociálnej ekonomiky, koncept spoločenskej zodpovednosti, koncept tvorby zdieľanej hodnoty)
- trianguláciu metód (analýza, dotazníkový prieskum, hĺbkový rozhovor),
- trianguláciu prístupov (kvalitatívny a kvantitatívny).

Vzhľadom na súčasný stav rozvoja konceptu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania, ktorý sa v slovenských podmienkach aktuálne formuluje, sme v procese skúmania v rôznej miere využili deskripciu, explanáciu a exploráciu, pri súčasnej aplikácii všeobecných vedeckých metód (analýza, syntéza, indukcia, dedukcia, komparácia).

S ohľadom na interdisciplinárny charakter skúmaného fenoménu výskum vychádza z emickej perspektívy. Za účelom získania informácií od aktérov sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania sme sa rozhodli využiť metódu dotazníkového prieskumu a rozhovoru.

Cieľom dotazníkového prieskumu bolo, prostredníctvom postoja a názoru riadiaceho pracovníka sociálneho podniku na podporné nástroje sociálnej ekonomiky, odhaliť špecifiká fungovania registrovaných sociálnych podnikov. Dotazník pozostával z 11 otázok, 2 otvorených a 9 uzavretých, pričom uzavreté otázky boli kombináciou dichotomických (1), výberových (4) a vymenovaných (4) otázok. Dotazovanie sa uskutočnilo v období od 2. do 24.

februára 2022 online formou a dotazníky vyplnili sami respondenti spôsobom CASI (Computer-Assisted Self Interview), pri garantovaní anonymity. Výsledkom účelového vzorkovania bolo oslovených 461 manažérov sociálneho podniku (počet registrovaných sociálnych podnikov k 31. 12. 2021), návratnosť bola na úrovni 51,20 % (236 vyplnených dotazníkov), pričom boli zastúpené všetky kraje a všetky právne formy. Vyhodnotenie dotazníkového prieskumu je súčasťou podkapitoly 6.2.

Za účelom vyplňania medzery v poznaní sme sa rozhodli realizovať pološtrukturované rozhovory, individuálne hĺbkové rozhovory (deep interviews) s manažérmi regionálnych centier sociálnej ekonomiky a expertmi na sociálnu ekonomiku. Cielene sme oslovili respondentov (účelový výber), ktorí sú v danej problematike orientovaní. Spolu sme uskutočnili 20 rozhovorov v online prostredí, v období od 10. januára 2022 do 15. februára 2022 a trvali 35 až 60 minút. Aktéri rozhovorov boli zástupcami verejného sektora (3), akademickej pôdy (4), podnikateľského sektora (3) a tretieho sektora (2), ktorí sú považovaní za expertov na tému sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania, a regionálnych centier sociálnej ekonomiky (8). Všetky rozhovory boli nahrávané, pasportizované a anonymizované. Výsledky rozhovorov, po dôslednej analýze textov, boli prezentované a interpretované v podkapitole 6.2.

Záverom sme zosumarizovali a popísali výsledky výskumu a navrhli odporúčania pre decíznu sféru, aplikačnú prax a ďalšie bádanie v oblasti sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania.

6. SOCIÁLNE PODNIKANIE V EÚ S AKCENTOM NA SR – SÚČASNOSŤ A PERSPEKTÍVY

Sociálna ekonomika zohráva čoraz zásadnejšiu úlohu v ekonomickom a sociálnom rozvoji, v riešení spoločenských a sociálnych výziev. Možno ju považovať za nástroj modernizácie sociálneho štátu. V posledných rokoch je predmetom čoraz intenzívnejšieho záujmu Európskej komisie a Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru. Hoci je sociálna ekonomika podporovaná zo strany EÚ, rozhodnutie či sociálnu ekonomiku rozvíjať a podporovať je ponechané na jednotlivé členské štáty (MPSVaR SR, 2014).

6.1 Sociálne podnikanie v Európskej únii

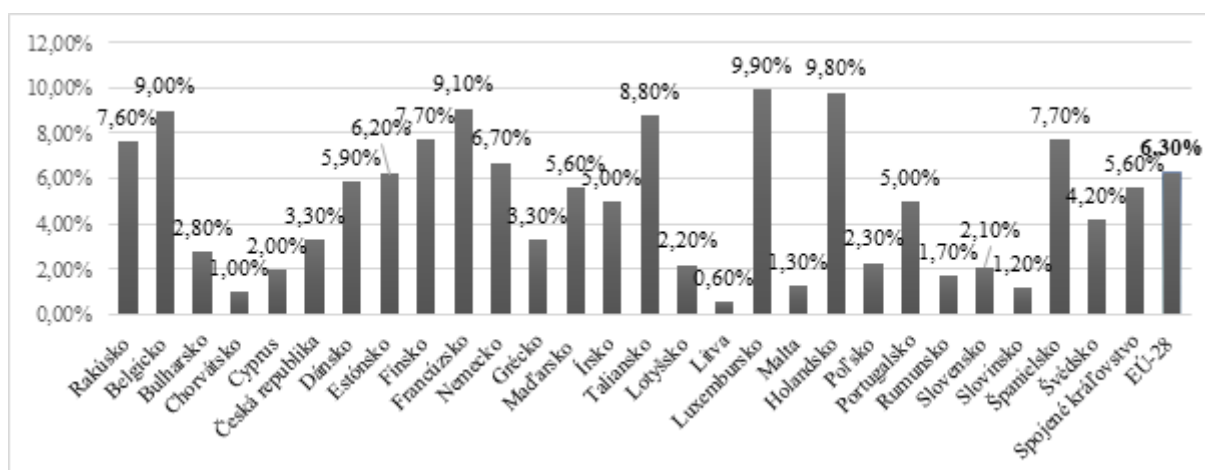
Sociálne podnikanie v Európe nie je úplne novým trendom, jeho korene siahajú do ďalekej minulosti a jeho vývoj je ovplyvnený historickým, politickým, sociálnym pozadím, úrovňou občianskej spoločnosti ako aj kultúrnymi tradíciami. Vo všeobecnosti platí, že v krajinách, kde je systém záchranej sociálnej siete nastavený dobre a funguje veľmi efektívne, prirodzene nie je taká potreba odbremeňovať štát v riešení spoločenských, sociálnych a komunitných problémov a výziev.

Medzinárodné centrum pre výskum a informácie o verejnej, sociálnej a družstevnej ekonomike (CIRIEC) v roku 2012 publikovalo správu, v ktorej vyzdvihlo dôležitosť sociálnej ekonomiky z pohľadu jeho spoločenského a hospodárskeho príspevku. Konštatuje, že sociálna ekonomika v roku 2012 poskytla pracovnú príležitosť pre 14,5 mil. osôb, čo predstavuje 6,5 %-a aktívneho obyvateľstva EU-27 (EESC, Monzón - Chavez,, 2012).

Sociálna ekonomika poskytovala v roku 2016 zamestnanie 6,3 % pracujúcej populácii v EÚ (jedná sa o platené zamestnanie osôb vo veku od 15 do 65 rokov) (CIRIEC/EESC, 2017). Niektoré členské štáty politickými opatreniami podporujú rozvoj tohto odvetvia v kontexte národných politík a historických faktorov intenzívnejšie, v iných členských štátoch sa začína ešte len postupne rozvíjať (European Economic and Social Committee, 2019). Z pohľadu plateného zamestnania (CIRIEC/EESC, 2017) na jednej strane zamestnanosť v sociálnej ekonomike na celkovej zamestnanosti v roku 2017 predstavovala 9 až 10 % populácie v krajinách ako Belgicko, Luxembursko, Francúzsko a Holandsko, na druhej strane v nových členských štátoch EÚ (Slovinsko, Rumunsko, Malta, Litva, Chorvátsko, Cyprus a Slovenská

republika) zostáva malým vznikajúcim odvetvím, ktoré zamestnáva cca 2 % a menej pracujúcej populácie.

Graf č. 1: Podiel zamestnanosti v sociálnej ekonomike na celkovej zamestnanosti v členských krajinách EÚ (v %)

Zdroj: EESC, CIRIEC, 2017.

Aktuálne v Európe pôsobí 2,8 milióna entít sociálnej ekonomiky, tie zamestnávajú 13,6 milióna ľudí a reagujú na kľúčové výzvy spoločností. Oblasť ich pôsobenia je veľmi rozmanitá, sú prítomné vo všetkých odvetviach a sú zastúpené rôznymi právnymi formami (Borzaga et al., 2020).

Neoddeliteľnou súčasťou sociálnej ekonomiky je vznik a rozvoj sociálnych podnikov. Sociálny podnik ako subjekt v sociálnej ekonomike sleduje najmä sociálny dosah. Služí verejnému záujmu a jeho cieľom v tejto súvislosti nie je maximalizácia zisku, ale zlepšenie individuálneho a kolektívneho blahobytu zvyšovaním sociálnej súdržnosti a redukciou nerovností (European Economic and Social Committee, 2019). Prispieva k tvorbe a udržiavaniu kvalitných pracovných miest a k posilneniu sociálnej súdržnosti, je teda jedným zo zásadných faktorov plnenia hlavných priorít stratégie Európy.

Podľa etablovania a akceptácie konceptu sociálneho podniku krajiny v súčasnosti vieme zaradiť do týchto skupín (Borzaga et al., 2020):

- krajiny s veľmi vysokou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku: Spojené Kráľovstvo, Taliansko

- krajiny s vysokou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku: Írsko, Španielsko, Luxembursko,
- krajiny s priemerne vysokou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku: Belgicko,
- krajiny s priemernou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku: Bulharsko, Chorvátsko, ČR, Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Grécko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Portugalsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko,
- krajiny s nízkou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku: Albánsko, Rakúsko, Cyprus, Estónsko, Nemecko, Island, Luxembursko, Malta, Montenegro, Holandsko, Nórsko.

Zároveň však treba poznamenať, že v Írsku, Taliansku a Spojenom kráľovstve je tento koncept politicky aj právne akceptovaný a pre subjekty je charakteristická veľká úroveň sebaidentifikácie. V Belgicku, Francúzsku, Grécku, Luxembursku, Portugalsku a Španielsku sa sociálne podniky rozvíjajú v priestore sociálnej či solidárnej ekonomiky. V krajinách, kde tradičné sociálne inštitúcie fungujú veľmi efektívne, ostáva veľmi obmedzený priestor pre aktivity sociálnych podnikov (Rakúsko, Dánsko, Fínsko, Nemecko, Island, Holandsko, Nórsko, Švédsko). Bulharsko, Chorvátsko, ČR, Fínsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko a Švédsko patria do skupiny krajín, kde koncept sociálneho podnikania je politicky a právne akceptovaný, so súčasným jeho úzkym chápaním obmedzeným na pracovnú integráciu. Tieto subjekty realizujúce sociálne podnikanie často majú problém identifikovať svoju príslušnosť k tomuto sektoru. V niektorých krajinách sa uvedený koncept rozvíja spolu s inými konceptmi, ako je spoločenská zodpovednosť podnikania (CSR), sociálne podnikanie a sociálna inovácia (Cyprus, Dánsko, Estónsko, Island, Montenegro, Holandsko, Nórsko, Švédsko). V Albánsku, Severnom Macedónsku, Turecku a na Malte akceptácia konceptu sociálneho podniku je v zárodkoch.

Právne formy sociálnych podnikov v krajinách uznávajúcich koncept sociálnej ekonomiky patria najmä družstvá, vzájomné spoločnosti, združenia a nadácie. Napriek tomu existuje veľmi rozmanitá paleta entít, ktoré fungujú v priestore sociálnej ekonomiky a riadia sa špecifickou legislatívou. Nasledujúca časť poskytuje prehľad o legislatívnom pozadí a právnych formách subjektov, ktoré môžeme považovať v zmysle definície Európskej únie za sociálne podniky.

Krajiny s veľmi vysokou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku:

- Spojené Kráľovstvo – sú to spoločnosti komunitného záujmu, ktoré nadobúdajú právnu formu spoločnosti s ručením obmedzeným alebo družstva,
- Taliansko – sociálne družstvá typu A (poskytujúce sociálne, zdravotné a vzdelávacie služby) a sociálne družstvá typu B (pracovná integrácia), ďalej rôzne právne formy sociálneho podniku – združenia, družstvá, nadácie, vzájomné spoločnosti.

Krajiny s vysokou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku:

- Írsko – neexistujú inštitucionalizované formy sociálneho podniku, fungujú ako spoločnosti s ručením obmedzeným,
- Španielsko – legislatíva upravuje činnosti družstiev sociálnej iniciatívy, spoločností pre sociálnu integráciu a špeciálnych centier zamestnanosti, ktoré nadobúdajú právnu formu združenia, družstiev, nadácií alebo obchodnej spoločnosti vyznávajúcej princípy spoločenskej zodpovednosti podnikania,
- Luxembursko – akreditované organizácie pracovnej integrácie, spoločnosti s ručením obmedzeným a družstvá so štatútom spoločnosti so spoločenským dosahom; sú to najmä združenia, družstvá, nadácie, vzájomné spoločnosti a iné obchodné spoločnosti.

Krajiny s priemerne vysokou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku:

- Belgicko – rôzne právne formy akreditovaných sociálnych podnikov pracovnej integrácie a akreditované družstvá ako sociálne podniky, ktoré fungujú ako združenia, družstvá, nadácie, vzájomné spoločnosti, ale aj obchodné spoločnosti;

Krajiny s priemernou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku:

- Bulharsko – družstvá a obchodné spoločnosti registrované ako zamestnávateľia osôb so zdravotným postihnutím, subjekty so štatútom sociálneho podniku, s právnu formou najmä združenia, družstva a nadácie;
- Chorvátsko – spoločnosti, družstvá a inštitúcie so štatútom chránenej dielne alebo integračnej dielne, subjekty so štatútom sociálneho podniku, tie nadobúdajú tieto právne formy: združenia, obchodné spoločnosti, spoločnosti s ručením obmedzeným financované alebo vlastnené združeniami, súkromné nadácie, súkromné inštitúcie financované/vlastnené združeniami, sociálne družstvo, družstvo;
- ČR – legislatíva pre sociálne družstvá (pracovnej integrácie), ďalšie právne formy:

združenie, družstvo, nadácia, inštitút, spoločnosť s ručením obmedzeným, verejnoprospešná spoločnosť;

- Dánsko – legislatíva vymedzuje fungovanie združení, nadácií a spoločností s ručením obmedzeným so štatútom sociálneho podniku,
- Fínsko – právne pozadie majú registrované sociálne podniky pracovnej integrácie, najmä s právnou formou družstva, nadácie, spoločnosti s ručením obmedzeným a neziskové združenia;
- Francúzsko – existuje zákon upravujúci podniky s podpornými službami pre svojich zamestnancov, družstevné spoločnosti kolektívneho záujmu, verejne prospešné sociálne podniky, družstvá zamestnanosti a iných aktivít, s právnou formou združenia, družstva (družstevné a participatívne spoločnosti), nadácie a vzájomnej spoločnosti;
- Maďarsko – zákon vymedzuje sociálne družstvá, ktoré sa zameriavajú na pracovnú integráciu; ďalšie subjekty uplatňujúce princípy sociálneho podnikania: združenia s verejnoprospešným štatútom (aj bez neho), družstvá so štatútom verejnoprospešnosti (aj bez neho), obchodné spoločnosti, nadácie so štatútom verejnoprospešnosti (aj bez neho), neziskové spoločnosti so štatútom verejnoprospešnosti (aj bez neho);
- Lotyšsko – legislatíva pre rôzne právne formy so statusom sociálneho podniku (pracovná integrácia): združenia, nadácie, verejnoprospešné podniky;
- Litva – legislatívne pozadie pre spoločnosti s ručením obmedzeným so štatútom sociálny podnik, pričom môžu nadobudnúť tieto právne formy: združenia s verejnoprospešným štatútom (aj bez neho), nadácie s verejnoprospešným štatútom (aj bez neho);
- Poľsko – zákon pre prevádzkarne pracovnej činnosti a pre sociálne družstvá (pracovnej integrácie), okrem toho fungujú aj podnikateľské neziskové organizácie;
- Portugalsko – legislatíva upravuje družstvá sociálnej solidarity, združenia, vzájomné združenia, milostné domy, nadácie, sociálne družstvá so štatútom súkromnej inštitúcie sociálnej solidarity, a sú to združenia, družstvá, spoločnosti s ručením obmedzeným a akciové spoločnosti;
- Rumunsko – zákon upravuje združenia, nadácie a iné bežné podniky akreditované ako chránené dielne, podniky s osvedčením sociálneho podniku, podniky sociálneho začlenenia, tie môžu fungovať ako združenia, družstvá, nadácie, spoločnosti s ručením obmedzeným a iné bežné podniky, združenia vzájomnej pomoci pre dôchodcov;
- Slovensko – zákon upravujúci sociálne podniky pracovnej integrácie a zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch, s právnou formou: občianske združenia,

družstvá, nadácie, spoločnosti s ručením obmedzeným, neinvestičné fondy, neziskové organizácie poskytujúce verejnoprospešné služby;

- Slovinsko - legislatíva pre spoločnosti s ručením obmedzeným so štatútom spoločnosti pre osoby so zdravotným postihnutím, súkromné inštitúty, spoločnosti s ručením obmedzeným a družstvá so štatútom centra zamestnávania, rôzne právne formy so štatútom sociálneho podniku: združenia, družstvá, nadácie, súkromné inštitúcie.

Krajiny s nízkou úrovňou akceptácie konceptu sociálneho podniku:

- Rakúsko - rôzne právne formy so štatútom sociálno-ekonomického podniku, neziskový projekt/spoločnosť zamestnanosti, integračný podnik, s právnou formou: združenia, družstvá, spoločnosti s ručením obmedzeným so štatútom verejnoprospešnosti (aj bez neho),
- Cyprus – sociálne podniky neupravuje žiadna legislatíva, môžu nadobudnúť právnu formu združenia, družstva, nadácie a spoločnosti s ručením obmedzeným;
- Estónsko – bez legislatívy sociálnych podnikov, s právnou formou obchodné združenia, nadácie, spoločnosti s ručením obmedzeným a neziskové združenia;
- Nemecko – zákon upravujúci sociálne a kultúrne družstvá, zákon o podnikoch na začlenenie osôb so zdravotným postihnutím a podniky na integráciu osôb s inými trvalými znevýhodneniami na trhu práce, právne formy: združenia (vrátane verejnoprospešných organizácií), združenia, družstvá a spoločnosti s ručením obmedzeným so štatútom s verejnoprospešnosti, družstvá, nadácie;
- Luxembursko - akreditované organizácie pracovnej integrácie, spoločnosti s ručením obmedzeným a družstvá so štatútom spoločnosti so spoločenským dosahom; sú to najmä združenia, družstvá, nadácie, vzájomné spoločnosti a iné obchodné spoločnosti;
- Malta – bez legislatívy, možné právne formy: družstvá, dobrovoľné organizácie;
- Holandsko – bez zákona vymedzujúceho sociálny podnik, existujúce právne formy: združenia so štatútom verejnoprospešnosti (aj bez nej), družstvá so štatútom verejnoprospešnosti (aj bez nej), nadácie so štatútom verejnoprospešnosti (aj bez nej), spoločnosti s ručením obmedzeným so štatútom verejnoprospešnosti (aj bez nej).

Podpora sociálneho podnikania v európskom priestore

Kľúčovým dokumentom v podpore rozvoja sociálnych podnikov v rámci sociálnej ekonomiky v európskom kontexte je tzv. Iniciatíva pre sociálne podnikanie vydaná Európskou komisiou v roku 2011, v ktorom boli navrhnuté opatrenia a odporúčania na podporu sociálneho podnikania v členských štátoch EÚ zamerané na tri kľúčové oblasti:

- vytvorenie a prijatie legislatívneho rámca,
- získanie ľahšieho prístupu k finančným prostriedkom a
- zvyšovanie povedomia a informovanosti o sociálnych podnikoch prostredníctvom prístupu k programom vzdelávania a odbornej prípravy a k vytvoreniu informačných platforiem.

Napriek svojej rozmanitosti pôsobia v súčasnosti sociálne podniky najmä v týchto štyroch oblastiach:

- pracovná integrácia - odborná príprava a integrácia nezamestnaných osôb a osôb so zdravotným postihnutím,
- sociálne služby - odborná príprava, vzdelávanie, zdravotnícke služby, služby starostlivosti o deti, služby pre starších ľudí,
- miestny rozvoj znevýhodnených oblastí – napr. sociálne podniky vo vzdialených vidieckych oblastiach,
- ďalšie oblasti – napr. recyklácia, ochrana životného prostredia, veda a výskum (Borzaga et al., 2020).

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že ich hlavným zmyslom je výraznou pozitívnou mierou vplývať na spoločnosť, životné prostredie a miestnu komunitu prostredníctvom inovatívneho prístupu k riešeniu existujúcich medzier (European Commission, 2012) v sociálnych a zdravotných službách, v poskytovaní bývania a v podpore integrácie znevýhodnených ľudí na trhu práce (osoby so zdravotným postihnutím, dlhodobo nezamestnané osoby) (Borzaga – Galera - Nogales, 2008).

Existujúce legislatívne, finančné i inštitucionálne prostredie pre sociálne podniky v jednotlivých krajinách je rôznorodé v nadväznosti na mieru podpory sociálneho podnikania na národnej úrovni. V posledných rokoch väčšina krajín venovala pozornosť najmä tvorbe legislatívneho rámca o sociálnej ekonomike a o sociálnom podniku a prijatiu národných plánov na podporu tejto oblasti, ktorých súčasťou sú finančné rámce, strategické oblasti rozvoja

a opatrenia na rozvoj sociálnej ekonomiky a sociálnych podnikov (Polonyová, Pongrácz, 2021).

Medziskupina Európskeho parlamentu pre sociálnu ekonomiku v roku 2018 prezentovala dokument s názvom „Budúcnosť politík EÚ v sociálnej ekonomike: smerom k európskemu akčnému plánu“, ktorý navrhuje aktivity ako východisko k vypracovaniu európskeho akčného plánu pre sociálnu ekonomiku. Hlavným cieľom je podporiť a zviditeľniť sociálnu ekonomiku, odstrániť prekážky pre sociálne podniky. Dokument zdôrazňuje, že sociálna ekonomika je podnikovým modelom pre budúcnosť Európy, ktorý prispieva ku kľúčovým cieľom EÚ:

- posilniť a zachovať sociálny rozmer Európskej únie a jej demokratické hodnoty,
- podporovať konkurencieschopnosť hospodárstva EÚ a dosiahnutie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu,
- vytváranie kvalitných pracovných miest,
- miestny a regionálny rozvoj,
- podporovať sociálne a technologické inovácie v službách pre jednotlivcov a miestne komunity, ľudí a miestnych spoločenstiev,
- vytvárať rovnaké príležitosti pre všetkých,
- boj proti klimatickej zmene podporovaním obehového hospodárstva a ekologického prechodu,
- posilniť sociálnu ochranu a prístup ku kvalitným sociálnym službám všeobecného záujmu,
- zabezpečiť solidaritu medzi generáciami,
- znižovanie nerovností a dosahovanie sociálnej súdržnosti prostredníctvom sociálnej a pracovnej integrácie,
- aktívna občianska participácia.

Od toho obdobia sa prezentovalo viacero opatrení, ktoré smerovali na podporu sociálneho podnikania v európskom priestore a väčšinu z nich iniciovala Európska komisia. Dnes ich vieme zhrnúť do piatich oblastí, ktoré považujeme za významné piliere podpory sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania: regulačné a inštitucionálne prostredie, viditeľnosť, uznávanie a porozumenie, prístup k financiám, nové technológie a medzinárodná spolupráca.

Významným príspevkom v rozvoji sektora sociálnej ekonomiky je aj program EÚ pre zamestnanosť a sociálne inovácie (EaSI). Je to finančný nástroj podporujúci udržateľné pracovné miesta, so súčasnou primeranou a dôstojnou sociálnou ochranou, a zmierňujúci sociálne vylúčenie a chudobu. Súčasťou programu je aj docieľiť dostupnosť mikrofinancovania pre zraniteľné skupiny a mikropodniky, ako i zvýšiť prístup k financiám pre sociálne podniky.

Európska komisia v decembri 2021 schválila a následne prezentovala akčný plán, o ktorý sa rozvoj sociálnej ekonomiky v Európe bude môcť opierať v nasledujúcom období. Strategický dokument s názvom „Budovanie hospodárstva, ktoré pracuje v prospech ľudí: akčný plán pre sociálne hospodárstvo“ vychádza z odporúčaní medziskupiny Európskeho parlamentu pre sociálnu ekonomiku. V priestore sociálnej ekonomiky je aktuálne zamestnaných 13,6 milióna ľudí, avšak medzi členskými krajinami Európskej únie nachádzame značné rozdiely a platené zamestnanie v nich sa pohybuje na úrovni od 0,6 % až do 9,9 %. Ambíciou akčného plánu je vytvoriť nástroj na začleňovanie sociálnej ekonomiky do rôznych sociálno-ekonomických politík Európskej únie za účelom dosiahnutie cieľov trvalo udržateľného rozvoja. Poukazuje na jej významný nevyužitý potenciál v hospodárstve a tvorbe pracovných miest. Zameriava sa na tie oblasti, v ktorých vidí príležitosť na rozvoj subjektov sociálnej ekonomiky a ktorými sú: podpora podnikania a budovanie kapacít, zlepšenie prístupu k financovaniu, maximalizovať príspevok sociálnej ekonomiky k ekologickej a digitálnej transformácii, podpora sociálnych inovácií, zvyšovanie uznania sociálnej ekonomiky a jej potenciálu. Prijatie tohto dokumentu je významným krokom v sérii iniciatív v poslednom desaťročí, ktorým sa vytvoril európsky rámec podpory pre subjekty sociálnej ekonomiky do roku 2030. Stanovil si za cieľ posilniť doterajšie úspechy a využiť skrytý potenciál a príležitosti v sociálnej ekonomiky za účelom vybudovania inkluzívneho a udržateľného hospodárstva.

6.2Súčasný stav rozvoja sociálneho podnikania v SR

Narastajúce spoločenské a environmentálne problémy vyvíjajú tlak na vznik inovatívnych obchodných modelov, ktoré prispievajú k ich riešeniu. Jednou z možných ciest je sociálna ekonomika a sociálne podnikanie, ktoré sa zameriava na plnenie svojho spoločenského, sociálneho alebo komunitného poslania a je ochotné tomuto cieľu podriadiť maximalizáciu zisku. Vytvára pracovné miesta pre zraniteľných a znevýhodnených ľudí na trhu

práce ako prioritu, ponúka svoje služby a tovar sociálne znevýhodneným, zraniteľným osobám a komunitám alebo je aktívny v oblasti ochrany životného prostredia.

K dotvoreniu uceleného obrazu o súčasnom stave rozvoja sociálneho podnikania v SR boli využité štatistické údaje ŠÚ SR, ÚPSVaR SR, verejná databáza MPSVaR SR „Register sociálnych podnikov“, vyžiadané dáta z MPSVaR SR a IA MPSVaR SR, ako aj výsledky realizovaných hĺbkových rozhovorov a dotazníkového prieskumu. Vyjadrenia účastníkov rozhovorov sú odlišené kurzívou, zistenia dotazníkového prieskumu sú znázornené tabuľkami, grafmi a ich následnými popismi. Podrobnosti o použitých metódach sú uvedené v kapitole č. 5 Metodika práce a metódy skúmania.

Od prijatia komplexného zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch sa sektor sociálnej ekonomiky na Slovensku začal dynamicky rozvíjať. Zákon definuje sociálnu ekonomiku a jej subjekty, podnik so sociálnym dosahom, sociálny podnik a druhy registrovaného sociálneho podniku, vymedzuje finančné a nefinančné podpory pre entity sociálnej ekonomiky.

Subjekty sociálnej ekonomiky svojou činnosťou prinášajú pozitívne sociálne vplyvy napĺňaním verejného záujmu alebo komunitného záujmu. Zákon definuje sociálnu ekonomiku ako “súhrn produktívnych, distribučných alebo spotrebiteľských aktivít vykonávaných prostredníctvom hospodárskej činnosti alebo nehospodárskej činnosti nezávisle od štátnych orgánov, ktorých hlavným cieľom je dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu“ (zákon č. 112/2018 o sociálnej ekonomike a sociálnom podnikaní).

Podnikom so sociálnym dosahom môže byť občianske združenie, nadácia, nezisková organizácia, účelové zariadenie cirkvi, obchodná spoločnosť, družstvo alebo fyzická osoba – podnikateľ. Sú to právne formy subjektov, ktoré môžu vykonávať hospodársku činnosť, t. j. môžu podnikáť a ich hlavným cieľom je dosahovanie merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu. Tieto subjekty poskytujú tovary a služby zraniteľným alebo znevýhodneným skupinám, alebo ich zamestnávajú; aspoň 50 % zisku použijú na dosiahnutie hlavného cieľa a do rozhodovacích procesov podniku zapájajú najmä svojich zamestnancov. Podnik sociálneho dosahu musí splniť aspoň dve z týchto podmienok.

Sociálny podnik je subjekt sociálnej ekonomiky, ktorý vykonáva sústavne hospodársku činnosť; zamestnáva znevýhodnené alebo zraniteľné osoby alebo poskytuje služby a tovary pre tieto skupiny; viac ako polovicu zisku použije na dosiahnutie hlavného cieľa a do spravovania

svojej hospodárskej činnosti zapája zainteresované strany. Sociálny podnik môže, po splnení zákonom stanovených kritérií, požiadať o priznanie štatútu registrovaného sociálneho podniku. Z hľadiska činnosti registrovaným sociálnym podnikom môže byť integračný podnik, sociálny podnik bývania a iný registrovaný sociálny podnik. Treba však poznamenať, že na Slovensku evidujeme množstvo iniciatív a podnikateľských aktivít, ktoré fungujú rešpektovaním princípov sociálnej ekonomiky resp. sociálneho podnikania, prinášajú pozitívne spoločenské zmeny, ale z rôznych dôvodov sa zatiaľ neuchádzali o štatút registrovaného sociálneho podniku.

6.2.1 Pracovná integrácia a podpora zamestnanosti

Podľa platných právnych predpisov štatút registrovaného sociálneho podniku môže získať každý subjekt, ktorý spĺňa definované kritériá, bez ohľadu na jeho právnu formu či predmet činnosti. Ten sa môže zamerať na vytvorenie pracovných príležitostí pre znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie a/alebo pre zraniteľné osoby (integračný podnik), na poskytovanie spoločensky prospešného nájomného bývania (sociálny podnik bývania), svoju činnosť môže vykonávať v oblasti podpory lokálneho rozvoja, ochrany životného prostredia alebo svoje produkty (výrobky a/alebo služby) poskytuje znevýhodneným či zraniteľným osobám či komunitám (iný registrovaný sociálny podnik).

Významným prínosom slovenskej legislatívy je, že priestor sociálnej ekonomiky vymedzuje v širšom kontexte, čím ponúka príležitosť pre iniciatívy so sociálnym dosahom, nielen prostredníctvom hospodárskej činnosti. Zákon explicitne určuje oblasť pôsobenia sociálneho podniku v pracovnej integrácii a nájomnom bývaní, avšak ponecháva priestor pre jeho ďalšie smerovanie v kategórii „iný registrovaný sociálny podnik“ bez bližšej špecifikácie. Pozitívne môžeme hodnotiť rozšírenie cieľovej skupiny sociálnej ekonomiky o zraniteľnú osobu, ktorou je (zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v znení neskorších predpisov):

- prijímateľ sociálnej služby,
- osoba v nepriaznivej sociálnej situácii,
- dieťa alebo žiak so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami,
- osoba, pre ktorú je vykonávané opatrenie sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately,

- osoba po skončení ústavnej starostlivosti,
- osoba, ktorá bola zverená do pestúnskej starostlivosti alebo ktorej bol súdom ustanovený poručník,
- osoba odkázaná na pomoc inej fyzickej osoby,
- osoba navracajúca sa na trh práce po skončení poberania materského alebo rodičovského príspevku, po skončení vykonávania osobnej asistencie alebo poberania príspevku na opatrovanie,
- osoba poberajúca starobný dôchodok,
- fyzická osoba (nepodnikateľ) s príjmom nepresahujúcim trojnásobok sumy životného minima,
- osoba po prepustení z výkonu väzby (36 mesiacov od prepustenie),
- osoba bez štátnej príslušnosti, azylant alebo cudzinec s doplnkovou ochranou.

Na Slovensku sociálny podnik, konkrétne sociálny podnik pracovnej integrácie - WISE (Work Integration Social Enterprises), bol prvýkrát zakotvený do legislatívy novelou zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v roku 2008. V zmysle tohto zákona sa sociálny podnik zaradil medzi nástroje aktívnej politiky trhu práce. Od tohto obdobia riešil zamestnanosť a zamestnateľnosť znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, pričom určitý podiel príjmu bol povinný použiť na vytvorenie nových pracovných miest alebo na zlepšenie pracovných podmienok. Bol to významný moment a predpoklad pre ďalší rozvoj sociálneho podnikania.

Postupne vznikali aj tzv. obecné sociálne podniky ako alternatívne nástroje rozvoja územia. Sú to podniky, ktoré riešia miestne problémy za účasti zástupcov miestnej samosprávy. Hlavným cieľom spoločenskej zodpovednosti verejnej správy je zabezpečenie udržateľného rozvoja a v konečnom dôsledku kvality života miestnych obyvateľov.

Pre sociálny podnik pracovnej integrácie (právnická alebo fyzická osoba) boli špecifikované kritériá. Zamestnávali znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie (vymedzených zákonom č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov), a pomáhali im nájsť zamestnanie na otvorenom trhu práce. Podmienkou bola aj reinvestícia istého podielu príjmu do podnikania. Tieto subjekty mali možnosť čerpať finančný príspevok na podporu vytvárania a udržiavania pracovných miest v sociálnom podniku v prvých 12-24 mesiacoch obsadenia pracovného miesta znevýhodneným uchádzačom. Poskytovanie uvedených príspevkov sa v roku 2013 zrušilo a čerpanie ďalších podpôr zo systému aktívnej

politiky trhu práce nebolo viazané na pridelenie štatútu. To zapríčinilo situáciu, že podnikateľské subjekty, ktoré síce vykazovali znaky sociálneho podnikania, ďalej nemali záujem žiadať o štatút a obdobie rokov 2013 – 2017 môžeme považovať za obdobie útlmu rozvoja sektora sociálnej ekonomiky (Pongrácz, 2020).

Tieto nedostatky má ambíciu napraviť nový komplexný zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch, ktorý vymedzuje subjekty, kritériá, finančné a nefinančné podpory pre túto oblasť a prináša podmienky vytvorenia priaznivého prostredia pre tento sektor.

Je dôležité konštatovať, že registrovaným sociálnym podnikom môže byť aj subjekt, ktorý má štatút chránenej dielne alebo chráneného pracoviska, a to bez ohľadu na právnu formu. Podmienkou je, okrem zamestnávania znevýhodnených alebo zraniteľných osôb (v prípade chránenej dielne táto podmienka je splnená), dodržanie ďalších zákonom určených podmienok.

Na Slovensku sa prioritne začali zakladať sociálne podniky zamerané na zamestnávanie znevýhodnených a zraniteľných osôb, ktoré majú za cieľ ich integrovať na trhu práce ale aj do spoločnosti. Tento stav na jednej strane je výsledkom existencie dvoch kľúčových perspektív, bottom-up“ mobilizácie sociálnych podnikateľov a „top-down“ cielenej podpory verejných politík, ale zároveň je to reakcia na pálčivý problém regiónov Slovenska, ktorým je nezamestnanosť, najmä osôb so znevýhodneným postavením na trhu práce.

Integračný podnik zamestnáva znevýhodnené alebo zraniteľné osoby (táto kategória bola vymedzená v predchádzajúcom texte), najmenej v podiele 30% z celkového počtu svojich zamestnancov a tým deklaruje svoj pozitívny sociálny vplyv.⁶

Pri vymedzení osoby znevýhodnenej zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch vychádza z ustanovení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti, pričom túto kategóriu bližšie špecifikuje a dopĺňa o ďalšie, ktoré zaraďuje medzi cieľové skupiny sociálnej ekonomiky. Za znevýhodnenú osobu považuje fyzickú osobu, ktorá:

⁶ Pred legislatívnou zmenou zákon určoval dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu zamestnávaním 30 % znevýhodnených alebo 30 % zraniteľných osôb z celkového počtu zamestnancov. Bolo možné si zvoliť aj kombináciu týchto osôb v podiele najmenej 40 % z celkového počtu zamestnancov.

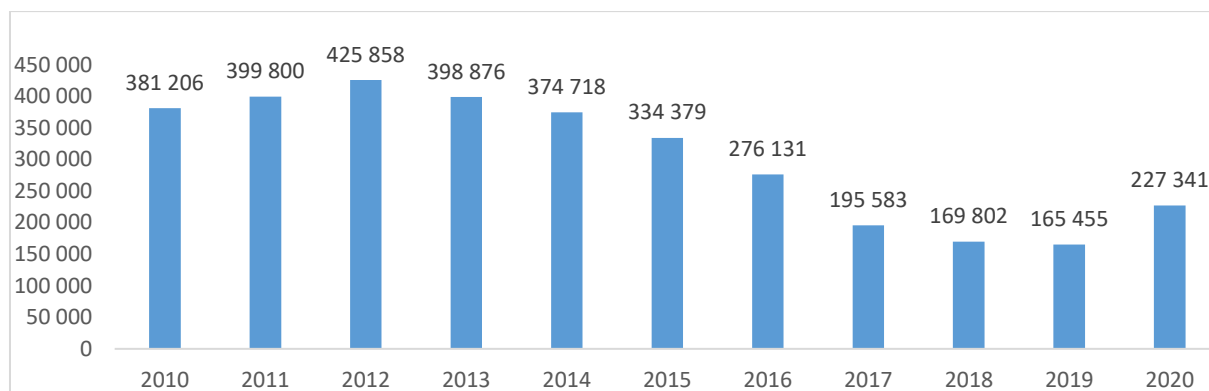
- v predchádzajúcich šiestich mesiacoch nebola zamestnaná (okrem zamestnania s trvaním presahujúcim 40 dní v kalendárnom roku a ak jej príjmy nepresiahli sumu životného minima) a má ďalšie znevýhodnenie:
 - je mladšia ako 26 rokov veku a ukončila svoje štúdium v dennej forme pred menej ako 2 rokmi),
 - je staršia ako 50 rokov veku,
 - je dlhodobo nezamestnaná osoba,
 - je osobou s nižším vzdelaním ako stredné odborné vzdelanie,
 - je osamelou osobou, ktorá zabezpečuje starostlivosť o odkázanú osobu alebo o dieťa pred skončením povinnej školskej dochádzky,
 - je príslušníkom národnostnej alebo etnickej menšiny a potrebuje rozvíjať svoje jazykové alebo odborné znalosti, resp. nadobudnúť pracovné skúsenosti,
 - je osobou s trvalým pobytom v najmenej rozvinutom regióne,
- je osobu so zdravotným postihnutím:
 - je uznaná za invalidnú alebo
 - má dlhodobé zdravotné postihnutie (nie je uznaná za invalidnú), ktoré vie preukázať lekárske posudkom alebo rozhodnutím o nepriznaní invalidného dôchodku (v prípade poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 20%).

Znevýhodnení uchádzači o zamestnanie na slovenskom trhu práce

Slovenský trh práce od obdobia dopadov globálnej finančnej krízy v roku 2008 sa postupne zotavoval a od roku 2013 začal dosahovať priaznivé výsledky. Tento trend pretrvával až do roku 2020, keď kríza spôsobená pandemiou COVID-19 zabrzdila zlepšovanie situácie a nezamestnanosť opäť začala rásť. V roku 2020 sme zaznamenali prudký nárast uchádzačov o zamestnanie oproti predchádzajúcemu roku, a do evidencie na úradoch práce, sociálnych vecí

a rodiny pribudlo takmer 62 000 nezamestnaných osôb. V priebehu roka 2021 sa situácia mierne zlepšila, miera evidovanej nezamestnanosti v jednotlivých mesiacoch oscilovala okolo 7 – 8% a bez práce ostalo stále viac ako 200 000 ľudí.

Graf č. 2: Počet evidovaných uchádzačov o zamestnanie v SR

Zdroj: spracované podľa údajov ÚPSVaR SR (2022).

Aktuálna miera evidovanej nezamestnanosti (január 2022) sa drží tesne pod hranicou 7 % a celkový počet evidovaných uchádzačov je 204 825. Situácia vyjadrená v číslach v porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami (najmä v rokoch 2010 – 2015) nevyzerá nepriaznivo, ale problémy skryté v štruktúre nezamestnanosti stále pretrvávajú. Medzi najpálčivejšie výzvy, ktorým musí náš trh práce čeliť je nezamestnanosť absolventov a mladých ľudí, ľudí nad 50 rokov, s nízkym vzdelaním alebo bez vzdelania, bez praxe, dlhodobá nezamestnanosť a značné regionálne disparity.

Tabuľka č. 13: Vývoj počtu uchádzačov o zamestnanie v krajoch SR

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BA	17196	19417	21222	21780	21601	19282	16361	11732	10339	11135	17652
TT	27839	29086	30578	28682	26034	21855	15413	9824	8530	9218	16001
TN	31970	33203	36065	34579	31767	26300	20248	13199	11127	11732	17628
NR	45669	50344	54376	47795	44059	38885	28590	17949	14584	13493	20853
ZA	40180	42637	45869	44945	40783	33849	27370	19311	16557	16485	24616
BB	66844	68064	72009	66466	63789	57637	48043	34300	29473	28296	36325
PO	79635	81880	88245	83576	78897	72881	64496	46501	41610	40211	49912
KE	71873	75169	77494	71053	67788	63690	55610	42767	37582	34885	44354

Zdroj: ÚPSVaR SR.

Disparity vo vývoji nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch sú značné. Trnavský kraj, Bratislavský kraj a Trenčiansky kraj evidujú okolo 16 – 17-tisíc nezamestnaných, ich počet v Košickom a Prešovskom kraji dosahuje takmer 3-násobok a v percentuálnom vyjadrení presahuje 10 - 11 %. Skúmaním evidovanej nezamestnanosti na úrovni okresov sa odhaľujú ešte väčšie a pretrvávajúce nerovnosti, ktoré sa zmiernujú len veľmi pomaly.

Tabuľka č. 14: Miera nezamestnanosti v krajoch SR

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BA	4,63	5,41	5,72	6,17	6,13	5,34	4,51	3,05	2,62	2,83	4,71
TT	8,17	8,88	9,43	9,16	8,03	6,71	4,41	2,60	2,31	2,63	5,18
TN	9,51	9,95	10,89	10,74	9,56	7,71	5,85	3,53	2,93	3,20	5,39
NR	11,76	13,27	14,08	12,52	11,21	9,71	6,96	4,05	3,12	2,93	5,50
ZA	10,86	11,91	12,79	12,51	10,91	8,86	6,92	4,70	4,04	3,96	6,53
BB	18,86	19,83	20,81	18,26	17,22	14,94	12,80	8,67	7,03	6,69	9,83
PO	17,75	18,95	20,66	19,35	17,45	15,50	13,91	9,68	8,61	8,19	11,39
KE	16,78	18,76	19,58	17,23	15,92	14,39	12,76	9,94	8,17	7,57	10,55
SR	12,46	13,59	14,44	13,50	12,29	10,63	8,76	5,94	5,04	4,92	7,57

Zdroj: ŠÚ SR a ÚPSVaR SR.

Podľa údajov ÚPSVaR SR rozdiel medzi okresom s najnižšou mierou a okresom s najvyššou mierou evidovanej nezamestnanosti je až 6,35-násobný rozdiel. Kým v okresoch s najpriaznivejšími hodnotami nezamestnanosť bola v januári 2022 na úrovni 3,1 – 3,5 %, v 18 okresoch sme mohli sledovať jej vývoj nad 10%. Situácia bola najhoršia v okrese Rimavská Sobota (20,26 %), Revúca (18,18 %), kde každý štvrtý až piaty ekonomicky aktívny občan je bez práce.

Tabuľka č. 15: Nezamestnanosť vo vybraných okresoch Slovenska (v januári 2022)

Poradie okresov	Okres	Ku koncu sledovaného mesiaca v %	Ku koncu predchádzajúceho mesiaca v %	Rozdiel
1	Rimavská Sobota	20,26	19,90	0,36
2	Revúca	18,18	18,00	0,18
3	Kežmarok	17,54	17,24	0,30
4	Vranov nad Topľou	16,12	15,55	0,57
5	Rožňava	15,63	15,19	0,44
6	Sabinov	15,61	14,78	0,83

7	Sobrance	15,23	14,61	0,62
8	Michalovce	14,20	13,95	0,25
9	Svidník	13,03	12,50	0,53
10	Bardejov	12,98	12,72	0,26
11	Poltár	12,95	12,29	0,66
12	Trebišov	12,93	12,71	0,22
13	Medzilaborce	12,10	12,07	0,03
14	Gelnica	11,64	11,19	0,45
15	Stropkov	11,62	11,25	0,37
16	Lučenec	11,50	11,00	0,50
17	Košice - okolie	11,47	11,06	0,41
18	Levoča	10,43	9,88	0,55
71	Bratislava I	3,67	3,62	0,05
72	Nové Mesto nad Váhom	3,57	3,58	-0,01
73	Trnava	3,47	3,32	0,15
74	Nitra	3,47	3,21	0,26
75	Piešťany	3,41	3,25	0,16
76	Bratislava V	3,32	3,63	-0,31
77	Hlohovec	3,27	3,15	0,12
78	Trenčín	3,20	3,12	0,08
79	Ilava	3,19	3,20	-0,01

Zdroj: spracované na základe údajov ÚPSVaR SR.

Medzi najzávažnejšie problémy slovenského trhu práce patrí dlhodobá nezamestnanosť, ktorá podľa údajov Eurostatu (údaje za rok 2020) dosahuje stále vysoké percento na úrovni prevyšujúcej 55 %. Je to najpočetnejšia skupina v rámci kategórie znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie na Slovensku. Dlhodobé nevyužitie potenciálu pracovnej sily môže mať vážne dôsledky na ekonomiku (pokles HDP, zaťaženie verejných financií a systému sociálneho zabezpečenia), zároveň ovplyvňuje aj kvalitu života (pokles príjmu) nezamestnaných osôb a ich rodín.

Tabuľka č. 16: Štruktúra znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie (ku koncu mesiaca január 2022)

Územie	Znevýh. UoZ spolu	z toho znevýhodnení podľa § 8 zák.č. 5/2004 Zb.							
		písm. a)	písm. b)	písm. c)	písm. d)	písm. e)	písm. f)	písm. g)	písm. h)
Bratislavský kraj	11480	630	4142	5287	1699	6988	0	130	370
Trnavský kraj	10493	677	3925	4028	2705	6590	0	81	606
Trenčiansky kraj	11091	614	4594	4676	1685	6767	0	175	855
Nitriansky kraj	15438	809	6289	6444	3846	10189	0	260	705
Žilinský kraj	16842	1207	6509	7847	2992	11210	0	51	1079
Banskobystrický kraj	29173	1154	10332	17390	12755	20897	0	288	1176
Prešovský kraj	42255	1988	12534	24834	20949	31946	0	162	1887
Košický kraj	37250	1588	12345	22979	17178	27725	0	295	1261
Slovensko	174022	8667	60670	93485	63809	122312	0	1442	7939

Zdroj: ÚPSVaR SR.

Vysvetlivky:

a) absolvent školy, b) občan starší ako 50 rokov veku, c) dlhodobo nezamestnaný, d) občan s nižším vzdelaním ako stredné odborné vzdelanie, e) občan, ktorý najmenej 12 po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie nemal pravidelne platené zamestnanie, f) osoba, ktorej bol udelený azyl alebo bola poskytnutá doplnková ochrana, g) občan, ktorý žije ako osamelá dospelá osoba a zabezpečuje starostlivosť o odkázanú osobu alebo o dieťa pred skončením povinnej školskej dochádzky, h) občan so zdravotným postihnutím.

Osoby, ktoré sa dlhodobo neangažujú na trhu práce, nájdeme v evidencii úradov práce sociálnych vecí a rodiny v rámci kategórie „občan vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 po sebe nasledujúcich mesiacov“ a „občan, ktorý najmenej 12 po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov pred zaradením do evidencie uchádzačov o zamestnanie nemal pravidelne platené zamestnanie“ (zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov). Rozšírenie kategórie znevýhodnených uchádzačov o osoby, ktoré dlhodobo nemali platené zamestnanie a napriek tomu neboli vedení v evidencii, vytvorilo priestor na poskytovanie cielenej a včasnej pomoci aj tým najviac zraniteľným.

Tabuľka č. 17: Počet dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
BA	4 854	6 639	7 362	7 833	7 022	5 309	2 783	1 963	1 833	3 623
TT	9 866	11 801	11 311	10 462	7 911	4 605	2 015	1 300	1 164	2 839
TN	12 399	14 635	15 365	14 511	11 461	7 578	3 735	2 483	1 933	3 798
NI	21 790	25 489	23 984	22 384	18 949	12 943	6 216	4 048	2 942	4 822
ŽA	16 349	19 641	20 458	19 644	14 758	10 790	6 439	4 745	3 903	6 470
BB	38 419	41 750	41 071	39 085	33 802	27 412	17 870	13 832	12 289	15 561
PR	43 736	49 792	51 090	47 977	41 838	36 516	24 210	19 042	17 082	22 277
KO	41 153	44 528	43 239	41 512	37 167	32 169	23 541	19 035	16 218	20 277
SR	188 66	214 275	213 880	203 408	172 908	137 322	86 809	66 448	57 364	79 667

Zdroj: spracované na základe údajov ÚPSVaR SR.

Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny SR v roku 2020 evidovali 79 667 dlhodobo nezamestnaných, ku koncu mesiaca december 2021 ich počet sa zvýšil na 92 693. Na trhu práce sa postupne vytvorilo tzv. „tvrdé jadro“ dlhodobej nezamestnanosti, ktoré tvoria najmä osoby s nízkou vzdelanostnou úrovňou a bez pracovných skúseností.

Tabuľka č. 18: Štruktúra uchádzačov o zamestnanie podľa doby trvania nezamestnanosti (ku koncu mesiaca január 2022)

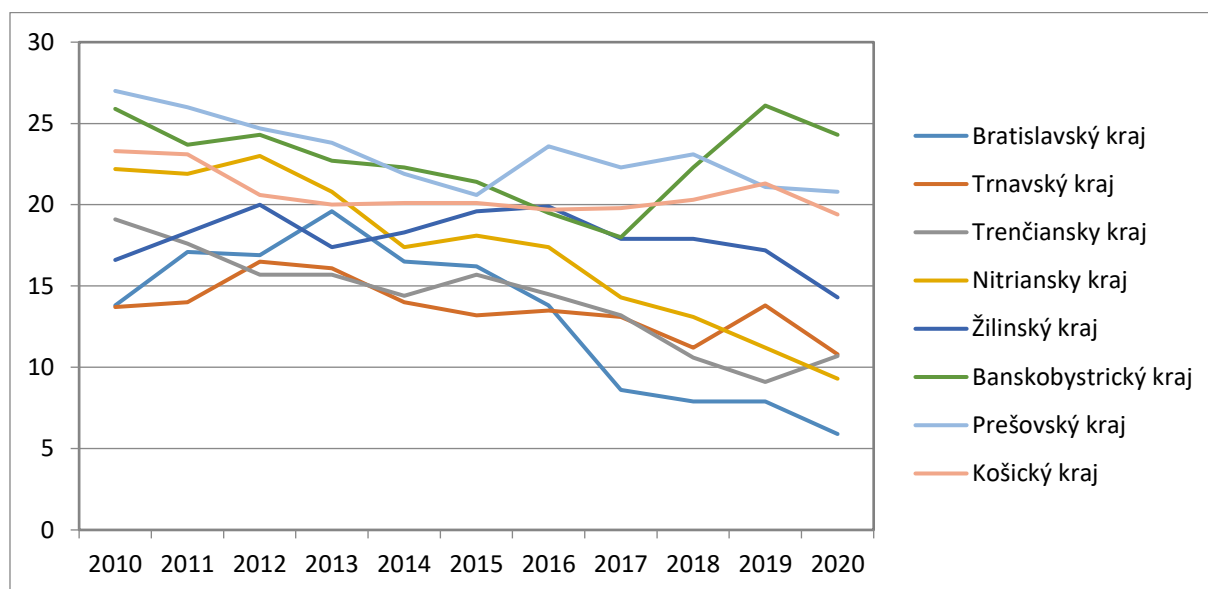
		viac ako 12 mesiacov							
		spolu	v tom						
			13 - 18	19 - 24	25 - 30	31 - 36	37 - 42	43 - 48	nad 48
Bratislavský kraj	15762	5187	1825	1458	755	419	194	142	394
Trnavský kraj	13569	3952	1400	1160	659	257	146	84	246
Trenčiansky kraj	14191	4594	1422	1176	785	371	204	148	488
Nitriansky kraj	19172	6333	2021	1584	943	474	292	180	839
Žilinský kraj	20844	7716	2327	1732	1171	587	369	225	1305
Banskobystrický kraj	32804	17251	3399	2870	2364	1394	1082	742	5400
Prešovský kraj	46989	24625	4953	3832	3503	1966	1515	1041	7815
Košický kraj	41494	22811	4370	3842	2999	1716	1367	954	7563
Slovensko	204825	92469	21717	17654	13179	7184	5169	3516	24050

Zdroj: ÚPSVaR SR.

Regionálny rozmer vývoja dlhodobej nezamestnanosti viac-menej kopíruje situáciu v prípade celkovej nezamestnanosti na Slovensku. Môžeme konštatovať, že dlhodobá nezamestnanosť je koncentrovaná najmä v regiónoch východného a stredného Slovenska.

Aktuálne (január 2022) najpočetnejšiu kategóriu znevýhodnených uchádzačov tvoria dlhodobo nezamestnaní, ľudia s nižším ako stredným odborným vzdelaním (63 809), staršie ako 50 rokov veku (60 670), absolventi (8 667) a osoby so zdravotným postihnutím (7 939). Tieto osoby častokrát trpia viacnásobným znevýhodnením znásobeným rôznymi rizikovými faktormi. Riešenie ich situácie si vyžaduje komplexný prístup s cieľom zabrániť sociálnej exklúzie týchto osôb. Práve pravidelne platená pracovná príležitosť je istou štartovacou čiarou v procese ochrany pred sociálnym vylúčením a chudobou, i keď už aj v slovenských podmienkach sa udomácnil fenomén „pracujúcej chudoby“ ako prejav „novej chudoby“.

Garf č. 3: Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v členení podľa krajov

Zdroj: spracované podľa údajov ŠÚ SR.

V roku 2020 bolo na Slovensku ohrozených mierou rizika alebo sociálneho vylúčenia 800-tisíc ľudí, čo predstavuje 14,8 % obyvateľov. Súhrnný ukazovateľ miery rizika alebo sociálneho vylúčenia zahrnuje dimenziu príjmovej chudoby, materiálnej deprivácie a úrovne intenzity práce (EU SILC 2020).

Tabuľka č. 19: Miera rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v krajoch SR (v %)

	2018	2019	2020
Bratislavský kraj	7,90	7,90	5,90
Trnavský kraj	11,20	13,80	10,80
Trenčiansky kraj	10,60	9,10	10,70
Nitriansky kraj	13,10	11,20	9,30
Žilinský kraj	17,90	17,20	14,30
Banskobystrický kraj	22,30	26,10	24,30
Prešovský kraj	23,10	21,10	20,80
Košický kraj	20,30	21,30	19,40
SR - spolu	16,3	16,4	14,8

Zdroj: ŠÚ SR.

Najohrozenejšou skupinou sú tí, ktorých sa dotýkajú všetky tri komponenty chudoby a sociálneho vylúčenia. Z hľadiska jednotlivých zložiek miery rizika a sociálneho vylúčenia na Slovensku je najviac osôb ohrozených príjmovou chudobou (11,4 %), materiálna deprivácia zasiahla 5,9 % obyvateľstva a veľmi nízku intenzitu práce môžeme sledovať u 3,3 % slovenskej populácie (ŠÚ SR).

Skúmanie chudoby a sociálneho vylúčenia z pohľadu regionálneho, najmä v kontexte príjmovej chudoby, má svoje opodstatnenie. Regionálny nepomer vo vývoji miera rizika chudoby odzrkadľuje situáciu na trhu práce, ktorá je v jednotlivých krajoch Slovenska značne odlišná. Dĺžka v evidencii uchádzačov o zamestnanie má silný vplyv na perspektívu nájsť si prácu, čo značne znižuje možnosti udržať si pôvodnú úroveň kvality života. Veľké regionálne disparity (Bratislavský kraj verzus Banskobystrický kraj, Prešovský kraj , Košický kraj) znamenajú narastanie hospodárskych a sociálnych rozdielov.

Tabuľka č. 20: Miera rizika chudoby v členení podľa najčastejšieho statusu ekonomickej aktivity (v %)

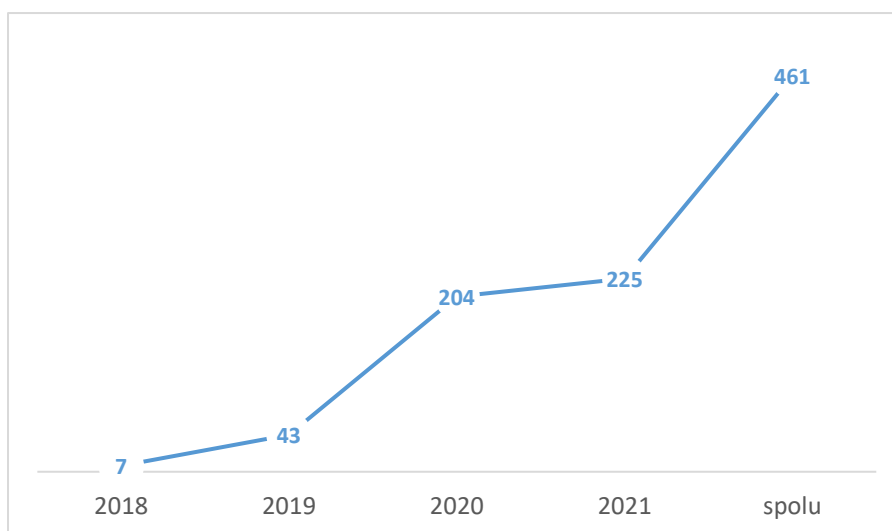
	2010	2012	2014	2016	2018	2019	2020
Pracujúci	5,70	6,20	5,70	6,50	6,00	4,40	5,20
Nezamestnaní	41,10	44,60	48,70	47,60	51,00	56,70	56,10
Dôchodcovia	6,70	7,70	6,70	6,00	7,00	8,60	9,60
Iná neaktívna osoba	16,50	17,90	16,70	19,80	19,80	19,50	20,90

Zdroj: ŠÚ SR.

Pod hranicou chudoby sa v roku 2020 ocitlo až 56,1 %-a nezamestnaných. Táto skupina je dlhodobo najpočetnejšou pri sledovaní hranice chudoby z pohľadu ekonomickej aktivity a tvoria ju ľudia s nízkym príjmom, žijúci prevažne zo sociálnych transferov. Vychádzajúc z poznania, že „negatívne efekty chudoby sa zosilňujú s jej pretrvávaním v čase“ (Národná rámcová stratégia podpory sociálneho začlenenia a boja proti chudobe), je žiaduce sa zamerať na integráciu najohrozenejších skupín na trhu práce a podporiť udržanie a rast ich zamestnanosti. Vzhľadom na štrukturálne znaky nezamestnanosti a závažnosť problému, častokrát presahujúcej do sociálnej exklúzie a zníženia kvality života, sa hľadajú možné cesty a efektívne nástroje aj v priestore sociálnej ekonomiky, najmä s perspektívou pre regionálny a miestny rozvoj.

Reakciou na problémy, vymedzené a analyzované v predchádzajúcich častiach, a vďaka cielenej podpore verejných politík, smerovanej najmä na pracovnú integráciu, v slovenských podmienkach aktuálne prebieha dynamický rozvoj sociálneho podnikania. Sociálne podniky riešia zlyhania trhu a svojim inovatívnym obchodným modelom vytvárajú inkluzívne a udržateľnejšie zamestnania. Od prijatia zákona č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch (1. mája 2018) došlo v priestore sociálnej ekonomiky k podstatným zmenám. Postupne sa začalo kreovať podporné prostredie pre zrod a rozvoj jej subjektov a do registra MPSVaR SR začali pribúdať registrované sociálne podniky.

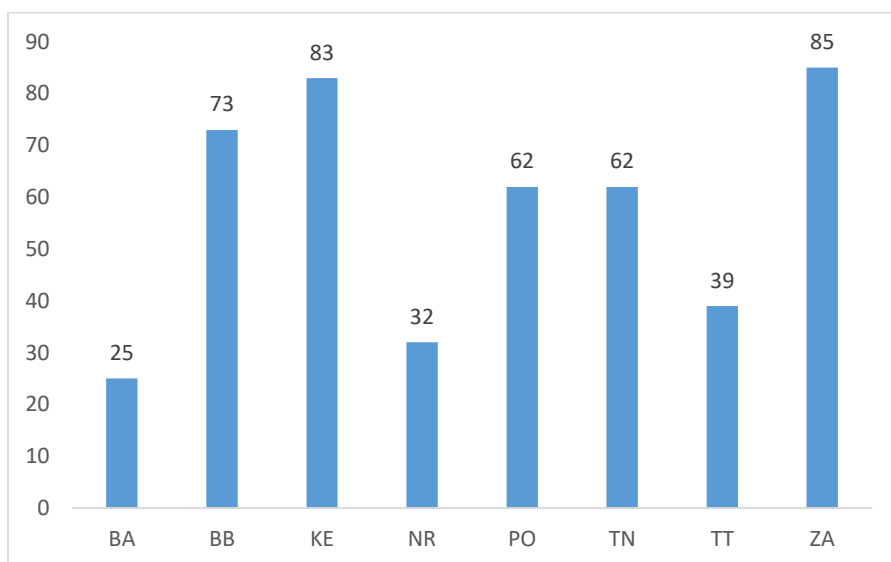
Graf č. 4: Dynamika vývoja počtu registrovaných sociálnych podnikov

Zdroj: spracované podľa štatistiky MPSVaR SR.

Štatút registrovaného sociálneho podniku ku koncu roku 2021 získalo spolu 479 subjektov. V prvom roku existencie príslušnej legislatívy požiadalo o priznanie štatútu len 7 subjektov, v nasledujúcom roku 43, a od roku 2020 sledujeme zvýšený záujem, ktorý stále pretrváva. V roku 2020 vzniklo 204 a v minulom roku 225 registrovaných podnikov, zároveň za sledované obdobie 18 podnikov vrátilo štatút. Zohľadňujúc regionálne hľadisko môžeme konštatovať, že vznik registrovaných sociálnych podnikov viac-menej kopíruje vývoj počtu znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie a dlhodobej nezamestnanosti. Tie sú významne zastúpené v Košickom kraji (83), Žilinskom kraji (85) a Banskobystrickom kraji (73) a najmenej ich je v Bratislavskom kraji (25), Nitrianskom kraji (32) a Trnavskom kraji (39).

Graf č. 5: Registrované sociálne podniky v krajoch SR (stav k 31. 12. 2021)

Zdroj: spracované na základe databázy MPSVaR SR.

Ku koncu roka 2021 vzniklo 479 registrovaných sociálnych podnikov a 18 z nich vrátilo štatút, čím sa sumár subjektov v registri znížil na 461. Sledujeme pozitívny trend prejavujúci sa v záujme najmenej rozvinutých okresov o tento inovatívny obchodný model podnikania, najmä v prípade Košického kraja (56), Prešovského kraja (52) a Banskobystrického kraja (14), kde častokrát ide o obecný registrovaný sociálnych podnik. Ich počet v sledovanom období bol 108, čo predstavuje 23,43 % na celkovom počte a sú zastúpené vo všetkých krajoch. Je to ideálny nástroj na mobilizáciu miestnych zdrojov za účelom úspešného zvládnutia

komunitných výziev na lokálnej úrovni, za účasti zainteresovaných strán. K 31. 12. 2021 v 63 prípadoch sme zaznamenali transformáciu chránenej dielne alebo chráneného pracoviska na registrovaný sociálny podnik. Dialo sa to pravdepodobne z dôvodu výhodnejšej cielenej podpory po získaní štatútu registrovaného sociálneho podniku zamestnávajúceho osoby so zdravotným postihnutím.

Tabuľka č. 21: Počet registrovaných sociálnych podnikov podľa rôznych hľadísk (stav k 31. 12. 2021)

Kraj	RSP - celkom	Najmenej rozvinuté okresy	Obecné RSP	RSP - transformácia z CHD/CHP	Vrátilo štatút
BA	25	0	1	3	0
BB	75	14	11	20	2
KE	92	56	27	3	9
NR	32	0	9	7	0
PO	63	52	25	2	1
TN	66	0	9	15	4
TT	39	0	7	4	0
ZA	87	0	19	9	2
SPOLU	479	122	108	63	18

Zdroj: spracované na základe databázy MPSVaR SR.

Dominantnou právnou formou registrovaných sociálnych podnikov je spoločnosť s ručením obmedzeným (ich podiel je viac ako 90 %), ktorá je zároveň jednou z najčastejších spôsobov podnikania na Slovensku. Z právnych foriem zaužívaných v treťom sektore je zastúpené občianske združenie (4,56 %) a nezisková organizácia (2,39 %).

Tabuľka č. 22: Registrované sociálne podniky podľa právnej formy

	spoločnosť s ručením obmedzeným	družstvo	FO podnikateľ	nezisková organizácia	občianske združenie	spolu
počet k 31. 12. 2021	417	7	5	11	21	461
podiel (v %) k 31. 12. 2021	90,45 %	1,52 %	1,08 %	2,39 %	4,56 %	100,0 %
počet v období 1. 1.- 26.2.2022	46	0	2	0	2	50
spolu	463	7	7	11	23	511
Spolu - podiel (v %)	90,61 %	1,37 %	1,37 %	2,15 %	4,50 %	100,0 %

Zdroj: spracované na základe databázy MPSVaR SR.

Pre rozvoj sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania vidíme obrovský potenciál v priestore tretieho sektora, ktorého subjekty naplňajú svoju sociálnu misiu práve dosahovaním pozitívnej spoločenskej zmeny. Najmä z dôvodu potreby posilnenia finančnej udržateľnosti, zvyšovania občianskej angažovanosti (reakcia na nové sociálne problémy a potreby) a uplatňovania inovatívnych prvkov v organizovaní a fungovaní, aktuálne vnímame zvyšujúci sa záujem entít tretieho sektora o akceptovanie a implementovanie princípov sociálnej ekonomiky.

Občianska spoločnosť na Slovensku sa začala tvoriť až po revolúcii v roku 1989, dnes je dôležitým pilierom demokratickej spoločnosti. „Niektoré organizácie sa postupne transformovali na modernejší typ neziskových organizácií schopných prežiť v demokratických podmienkach. Vznikali však aj úplne nové mimovládne organizácie, ktoré obhajovali záujmy rôznych skupín obyvateľstva, bez ohľadu na ich politickú príslušnosť. Tento proces rozvoja občianskej spoločnosti trvá dodnes. Pociť slobody rozhodovať o sebe, o komunite viedol ľudí na Slovensku k zakladaniu nielen mnohých politických strán, ale aj k vytváraniu mimovládnych organizácií“ (Pongrácz a kol., 2015).

Tabuľka č. 23: Organizácia tretieho sektora v SR (najpočetnejšie právne formy)

	BB	BA	KE	NR	PO	TN	TT	ZA	spolu
cirkevná organizácia	471	277	807	414	962	221	242	320	3714
nadácia	139	758	179	166	109	83	91	109	1634
neinvestičný fond	37	205	76	95	68	60	53	128	722
nezisková organizácia poskytujúca VPS	493	508	677	477	658	287	257	309	3666
ZZ PO	261	480	242	167	205	143	150	189	1837
Občianske združenie	7695	16328	7708	6707	6985	5433	5922	6892	63 670

Zdroj: spracované podľa databázy Finstat, 2022.

Tretí sektor vytvára priestor a vhodné podmienky na rozvoj prosociálneho správania sa, ktoré sa prejavuje prostredníctvom darcovstva materiálneho (vecné dary), finančného (peňažné dary) časového (dobrovoľnícka práca, rada, pomoc). Má za cieľ prostredníctvom charity a filantropie poskytovať pomoc a tým vytvárať spoločenskú hodnotu. Ako uvádza Strečanský (2000), charitu ponímame ako pomoc v núdzi a filantropiu ako modernejšiu formu darcovstva vychádzajúcu z princípu „nedaj rybu, ale nauč chytať ryby“. Skúmanie potenciálu tretieho sektora si vyžaduje náležitú pozornosť aj z pohľadu rozvoja sociálneho podnikania v slovenských podmienkach, najmä v oblasti poskytovania služieb.

Veľkým prínosom zákona je vymedzenie širšieho priestoru sociálnej ekonomiky, čím poskytuje príležitosť a vytvára podmienky nielen pre zrod nových aktivít a entít ale aj pre ich „transformáciu“ na „podnik so sociálnym dosahom“ alebo „sociálny podnik“. Subjekty tretieho sektora realizujú svoje aktivity prevažne charitatívnym spôsobom jednosmernej pomoci, čím vytvárajú spoločenské hodnoty. Klasické podnikateľské subjekty sa snažia o maximalizáciu zisku, niektoré z nich sa správajú spoločensky zodpovedne. Pre subjekty oboch sektorov sa vytvára príležitosť kombinovať podnikanie so sociálnym dosahom a vykonávať sociálne podnikanie, ktoré bude kontinuálne vytvárať príjem a zároveň generovať pozitívne spoločenské zmeny.

Obrázok č. 18: Väzba medzi neziskovým sektorom, ziskovým sektorom a sociálnym podnikaním na Slovensku

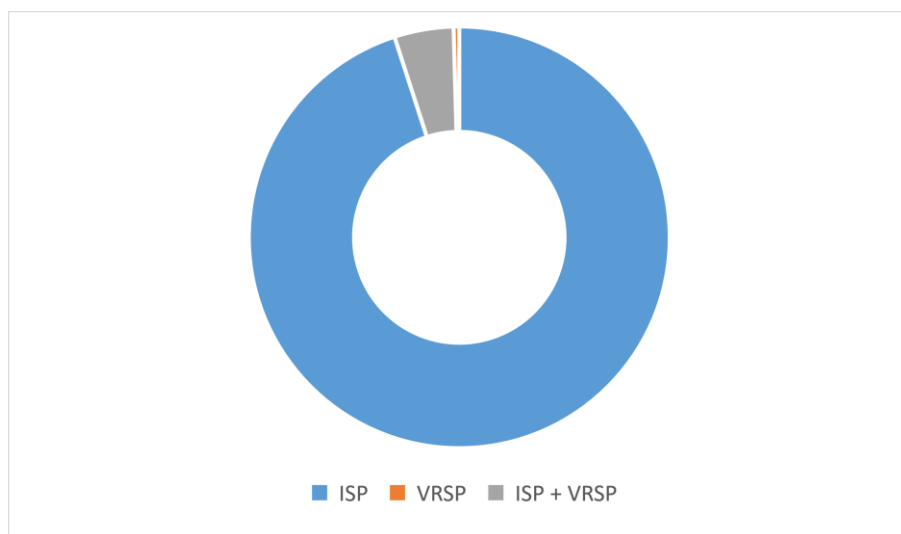
Zdroj: autorka.

Primárnym cieľom sociálneho podniku je dosahovanie pozitívneho sociálneho vplyvu. Podľa spôsobu naplňovania hlavného cieľa slovenská legislatíva rozlišuje 3 typy registrovaného sociálneho podniku:

- integračný sociálny podnik, ktorý zamestnáva znevýhodnené a/alebo zraniteľné osoby,
- sociálny podnik bývania, ktorý zabezpečuje spoločensky prospešné nájomné bývanie,
- všeobecný registrovaný sociálny podnik, ktorý poskytuje spoločensky prospešné služby vo väzbe na verejný alebo komunitný záujem.

Z pohľadu zamerania sociálnych podnikov nachádzajúcich sa v registri MPSVaR SR k 31. 12. 2021 boli takmer všetky z nich integračné sociálne podniky (438), ktoré vytvárali pracovné príležitosti pre znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie a zraniteľné osoby (ISP). Iba 2 subjekty žiadali a získali štatút všeobecného registrovaného sociálneho podniku (VRSP) a 21 sociálnych podnikov bolo registrovaných ako kombinácia integračného a všeobecného registrovaného sociálneho podniku (ISP+VRSP).

Garf č. 6: Druhy registrovaných sociálnych podnikov

Zdroj: spracované na základe údajov MPSVaR SR.

Registrované sociálne podniky deklarujú, akým spôsobom budú dosahovať pozitívne sociálne vplyvy. V kontexte zamerania registrovaných sociálnych podnikov je evidentné, že väčšina z nich (439) vykazuje svoj príspevok percentom zamestnanosti znevýhodnených a zraniteľných osôb alebo kombináciou percenta zamestnanosti a poskytovania spoločensky prospešnej služby (20). Dva podniky s právnou formou občianskeho združenia deklarujú dosahovanie pozitívnych spoločenských zmien prostredníctvom poskytovania spoločensky prospešnej služby v oblasti vzdelávania, výchovy a rozvoja telesnej kultúry, tvorby a ochrany životného prostredia, a ochrany zdravia obyvateľstva.

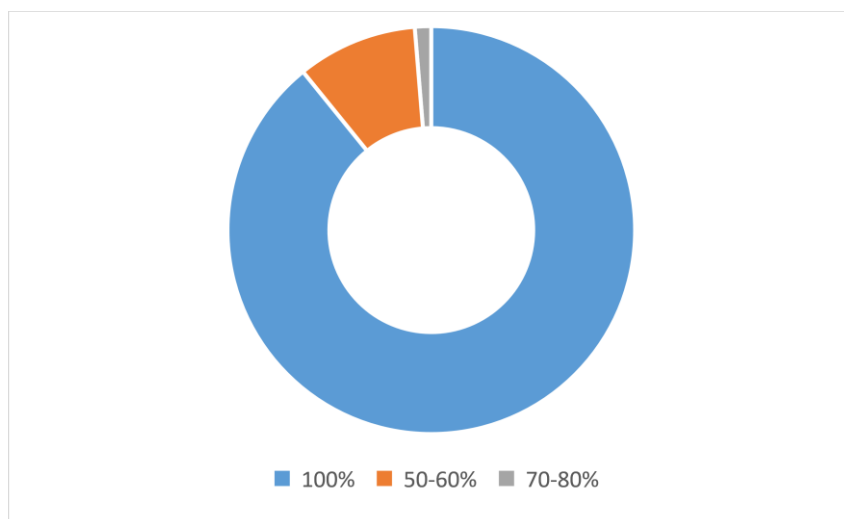
Sociálny podnik vykonáva sústavnú hospodársku činnosť a k dosahovaniu jeho primárneho cieľa prispievajú produkty (tovary a služby), ktoré vyrába, dodáva, poskytuje alebo distribuuje. K dosahovaniu pozitívneho sociálneho vplyvu môže prispievať aj spôsobom výroby alebo poskytovania produktov. Ďalšou kľúčovou podmienkou registrácie je:

- v prípade dosiahnutia zisku viac ako jeho 50 % po zdanení reinvestuje do podnikania, za účelom naplňovania svojho hlavného cieľa,
- do spravovania hospodárskej činnosti podniku zapája zainteresované strany.

Z celkového počtu 461 registrovaných sociálnych podnikov viac ako 89 % (411) sa rozhodlo socializovať 100 % prípadného zisku. Je to potvrdenie zámeru konať v prospech

dosahovania pozitívnej spoločenskej zmeny a uprednostnenie sociálneho či komunitného cieľa pred maximalizáciou zisku. Ochota reinvestície zisku u zvyšných registrovaných sociálnych podnikov je v intervale nad 50 % - 60 % (44 subjektov), resp. od 70 % - 80 % (6 subjektov).

Graf č. 7: Socializácia zisku v registrovaných sociálnych podnikoch

Zdroj: spracované na základe údajov MPSVaR SR.

Dôležitým princípom sociálneho podnikania je uplatnenie participatívneho riadenia, čo znamená zapájanie zainteresovaných strán do rozhodovacích procesov. Zákon umožňuje túto podmienku realizovať vytvorením poradného výboru alebo zavedením pravidiel demokratickej správy.

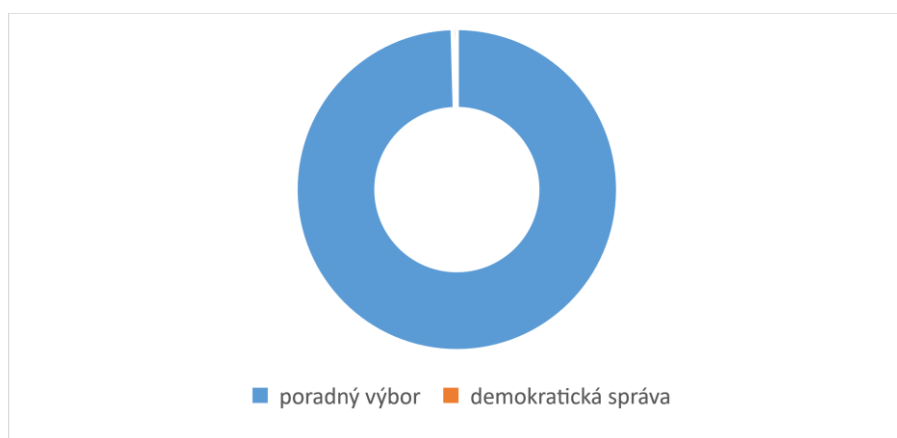
Poradný výbor je špecifický orgán a jeho členovia (v prípade integračného podniku musí byť členom aspoň 1 zamestnanec) sa môžu zúčastňovať na dosahovaní pozitívneho sociálneho vplyvu registrovaného sociálneho podniku a to „prerokovaním informácií, právom na informácie a kontrolnou činnosťou“ (zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v znení neskorších predpisov).

Demokratickou správou sa nevytvára ďalší orgán, ale vychádzajúc z konkrétnej právnej formy sa zabezpečuje zodpovedné a transparentné spravovanie. Zákon určuje podmienky podielu členov alebo vlastníkov (v prípade družstva, občianskeho združenia, obchodných spoločností), ustanoviť valné zhromaždenie, ktoré volí správnu radu (v prípade neziskových

organizácií, nadácií a účelových zariadeniach cirkvi) a princíp rovnosti pri hlasovaní (napr. 1 člen má 1 hlas).

V sledovanom období takmer všetky registrované sociálne podniky (459) mali zriadený poradný výbor, prostredníctvom ktorého zabezpečili participatívne riadenie. Spôsob demokratického spravovania využili dve občianske združenia, ktoré sa súčasne zaviazali k 100 %-nej reinvestícii zisku.

Graf č. 8: Participatívne riadenie v registrovaných sociálnych podnikoch

Zdroj: spracované na základe údajov MPSVaR SR.

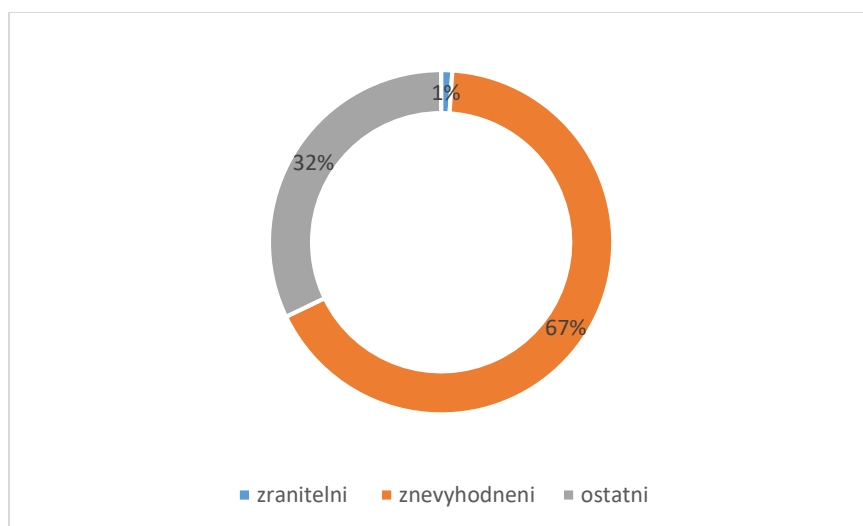
Tabuľka č. 24: Zamestnanci registrovaných sociálnych podnikov (stav k 31. 12. 2021)

Samosprávny kraj	Počet zamestnancov podniku	z toho znevýhodnení	z toho zraniteľní	z toho zdravotne znevýhodnení	uznaná za invalidnú	lekársky posudok
Banskobystrický SK	788	518	26	454	343	111
Bratislavský SK	163	101	1	95	78	17
Košický SK	797	543	5	409	353	56
Nitriansky SK	231	148	1	129	99	30
Prešovský SK	512	341	3	200	172	28
Trenčiansky SK	857	543	6	530	399	131
Trnavský SK	295	203	0	193	152	41
Žilinský SK	704	497	2	480	291	189
Celkom	4347	2894	44	2490	1887	603

Zdroj: MPSVaR SR.

Registrované sociálne podniky v sledovanom období (k 31. 12. 2021) prispeli k zamestnanosti vytvorením 4 347 pracovných miest, pričom zamestnávajú prevažne znevýhodnených uchádzačov (v počte 2 894 a podiele 67 %), a v rámci tejto kategórie akcentuje až v 86 %-ách zdravotné znevýhodnenie. Zraniteľné osoby, zastúpené v počte 44, tvoria veľmi malý podiel (1%) na celkovej zamestnanosti registrovaných sociálnych podnikov a približne tretina zamestnancov nepatrila do skupiny znevýhodnených alebo zraniteľných osôb.

Graf č. 9: Kategórie zamestnancov v registrovaných sociálnych podnikoch (stav k 31. 12. 2022)

Zdroj: spracované na základe štatistiky MPSVaR SR.

Na základe štatistiky IA MPSVaR SR môžeme konštatovať, že väčšina (viac ako 90 %) sociálnych podnikov registrovaných na MPSVaR SR vznikla za asistencie regionálnych centier sociálnej ekonomiky.

Záverom tejto časti je žiadúce konštatovať, že na Slovensku je aktívnych veľa subjektov a podnikateľských entít rešpektujúcich a uplatňujúcich princípy sociálnej ekonomiky a/alebo sociálneho podnikania, napriek tomu nemajú záujem žiadať o registráciu v evidencii na MPSVaR SR. S postupným kreovaním podporného prostredia pre všetky sociálne podniky (registrované a neregistrované) očakávame rast záujmu o tento inovatívny obchodný model,

ktorý prináša prospech nielen pre firmu ale ja pre zainteresované strany, komunitu či spoločnosť.

6.2.2 Spoločensky prospešné nájomné bývanie a sociálne podnikanie

Bývanie je jedným z kľúčových determinantov kvality života a blahobytu. Primerané a dostupné bývanie v bezpečnom prostredí je dôležitým ukazovateľom materiálnej životnej úrovne jednotlivca v spoločnosti a napĺňania základných ľudských potrieb. Kvalita bývania ovplyvňuje kvalitu života jednotlivca cez širokú škálu aspektov – od zaistenia nie prístrešia ale v prvom rade domova; súkromia; bezpečia až po poskytnutie priestoru na odpočinok, vzdelanie, trávenie voľného času, rozvíjanie sociálnych kontaktov. Dôležitou súčasťou udržateľnej kvality života je existencia podporných nástrojov pre rozvoj bývania a vytváranie podmienok pre synergiu všetkých subjektov pôsobiacich v oblasti bytovej a sociálnej politiky.

S kvalitou bývania úzko súvisia otázky financovania bývania. Dôležitú pôsobnosť v oblasti bývania má v tomto smere verejný sektor reprezentovaný štátom a obcami, súkromný a tretí sektor či spolupráca medzi nimi s ohľadom na spoločenskú a ekonomickú situáciu. Financovanie vlastného či nájomného bývania je častým problémom pre mnohé domácnosti. Osobitnými kľúčovými otázkami sú oblasti dotýkajúce sa dostupnosti sociálneho nájomného bývania v spoločnosti pre skupiny obyvateľstva, ktoré nie sú schopné si samé zaobstarať slušné a primerané bývanie. Najmä riešenie potreby bývania týchto skupín obyvateľstva nie je možné zabezpečiť bez zapojenia verejného sektora a ďalších subjektov na trhu s bytmi.

K riešeniu pálčivého problému Slovenska v oblasti nájomného bývania by mohli prispieť aj sociálne podniky, ktorých zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v znení neskorších predpisov vymedzuje ako „sociálne podniky bývania“. Tie dosahujú pozitívny sociálny vplyv zabezpečovaním spoločensky prospešného nájomného bývania, t. j. poskytovaním bývania, správy, údržby a obnovy bytového fondu na účely ich nájmu cieľovým skupinám.

Nutnosť zmien v oblasti bytovej politiky sa viaže na aktuálny stav a dostupnosť nájomného bývania na Slovensku, t. j. aké sú vytvorené podmienky pre bývanie znevýhodnených skupín obyvateľstva a ako bytová politika rieši potreby bývania týchto skupín obyvateľstva.

Ako uvádza správa Najvyššieho kontrolného úradu SR, v súčasnosti je na Slovensku z celkového bytového fondu cca 6 % nájomných bytov, v krajinách EÚ sa však podiel nájomných bytov pohybuje na úrovni 19 % až 62 % (Najvyšší kontrolný úrad, 2018). Riešenie potreby bývania obyvateľov SR je v kompetencii miest a obcí, no podľa údajov v tabuľke č.25, je zrejmé, že výstavba nájomných bytov za potrebami obyvateľstva výrazne pokrívajú. Počet dokončených bytov vo verejnom sektore klesal (s menšími výkyvmi) od roku 2003, kde tvoril 28,56 % dokončených bytov, v roku 2010 to bolo 14,75 % a v roku 2018 už predstavuje iba 1,06 %. Všetky dokončené nájomné byty od roku 2014 boli iba vo vlastníctve územnej samosprávy. Tento trend dokončených bytov výhradne vo vlastníctve miest a obcí pretrváva. Dôvodom môže byť skutočnosť, že verejné zdroje na takúto výstavbu sú obmedzené, úvery komerčných bánk zasa ovplyvňujú rozpočet a hospodárenie obcí resp. vyšších územných celkov (povinnosť dodržiavať zákon 583/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov) a získanie prostriedkov pre výstavbu nájomných bytov môže tiež predovšetkým pre menšie obce predstavovať veľkú administratívnu náročnosť.

Dnešný stav v možnostiach bývania je ovplyvnený historickým vývojom. V období centrálne plánovanej ekonomiky bolo bývanie riadené tak, ako celé národné hospodárstvo. Bytová výstavba bola buď družstevná (spolufinancovanie alebo tiež výstavba svojpomocou), častejšie však plne financovaná štátom (resp. podnikmi vlastnenými štátom).

Tabuľka č. 25: Dokončené byty v rokoch 1996 až 2018

Rok	Dokončené byty	Dokončené byty	Dokončené byty	Dokončené byty	Dokončené byty	Podiel bytov vo verejnom sektore na celkovom počte dokončených
	Spolu	Sektor verejný	Sektor verejný - vlastn. medzinárodné	Sektor verejný - vlastn. štátne	Sektor verejný - vlastn. územnej samosprávy	
1996	6 257	1 428	-	83	1 345	22,82%
1997	7 172	2 177	-	319	1 858	30,35%
1998	8 234	1 432	-	82	1 350	17,39%
1999	10 745	951	-	124	827	8,85%
2000	12 931	806	-	144	662	6,23%
2001	10 321	1 201	-	122	1 079	11,64%
2002	14 213	2 429	-	32	2 397	17,09%
2003	13 980	3 993	1	26	3 966	28,56%

2004	12 592	1 546	-	18	1 528	12,28%
2005	14 863	2 103	-	71	2 032	14,15%
2006	14 444	2 143	-	0	2 143	14,84%
2007	16 473	3 155	-	6	3 149	19,15%
2008	17 184	2 632	-	1	2 631	15,32%
2009	18834	2356	-	51	2305	12,51%
2010	17076	2519	-	38	2481	14,75%
2011	14608	1568	-	24	1544	10,73%
2012	15255	1545	-	1	1544	10,13%
2013	15100	1065	-	1	1064	7,05%
2014	14985	680	-	0	680	4,54%
2015	15471	339	-	0	339	2,19%
2016	15672	336	-	0	336	2,14%
2017	16946	226	0	0	226	1,33%
2018	19071	202	0	0	202	1,06%

Pramen: Štatistický úrad SR.

Po revolúcii v roku 1989 sa bytová politika na Slovensku úplne zmenila a bývanie si musel začať zabezpečovať občan sám. Táto skutočnosť mala zásadný negatívny dopad na ďalší rozvoj a dostupnosť sociálnych nájomných bytov. Uvedené tvrdenie reflektujú aj výsledky výskumov, ktoré pojednávajú o tom, že manažment bývania je obzvlášť citlivý na transformácie v oblasti sociálneho bývania. (Costarelli – Kleinhans - Mugnano, 2019).

Vtedajším obyvateľom nájomných bytov patriacich štátu a obciam bolo umožnené požiadať o prevod bytu do súkromného vlastníctva za zvýhodnených podmienok. (Žiadosť musela byť podaná do 31.12.2016 a týkať sa bytov vo vlastníctve miest a obcí, ktoré boli postavené do roku 1998. O prevod do osobného vlastníctva požiadalo viac ako 90 % nájomníkov. Počet bytov vo verejnom sektore sa tak veľmi zmenšil.

V prípade, že nehovoríme o stavbe vlastného domu alebo bytu svojpomocou, záujemcom o bývanie (ak vylúčime prípad daru alebo dedenia bývania a dotácie na rozvoj bývania) zostávajú 3 možnosti ako získať vlastný⁷ byt: a) použiť vlastné zdroje na kúpu bytu; b) zvoliť kombináciu vlastných a úverových zdrojov; c) podať žiadosť o nájomný byt. Okrem

⁷ Tým máme na mysli byt, kde bývajúci je súčasne vlastníkom alebo nájomcom bytu vo vlastníctve mesta alebo obce. Nejedná sa o situáciu prenájmu bytu od súkromného vlastníka, ktorého nájom sa mení v súvislosti s dopytom a ponukou na trhu prenajímaných nehnuteľností.

počtu dostupných bytov na kúpu je obmedzením: v prípade možnosti a) výška vlastných úspor; možnosť b) komplikuje situácia v sprísnení podmienok pre poskytnutie hypotéky od 1.7.2018⁸; prípad c) komplikuje skutočnosť, že je veľmi málo finančne dostupných nájomných bytov. V oblasti podpory nájomného bývania zo strany štátu môžeme v súčasnosti hovoriť o:

- úveroch zo štátneho fondu rozvoja bývania podľa zákona 150/2013 Z. z. o Štátnom fonde rozvoja bývania v znení neskorších predpisov. Prostriedky fondu sú určené podľa § 4 ods. 1 časť a. na „štátnu podporu poskytovanú na účel uskutočnenia pomoci štátu pri rozširovaní a zveľaďovaní bytového fondu“ (Ministerstvo dopravy a výstavby SR, 2015),
- finančných prostriedkoch, napr. formou dotácií na rozvoj bývania podľa zákona č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní – t. j. v tomto prípade hovoríme o sociálnom bývaní obstaraného s použitím verejných prostriedkov určeného na primerané a dôstojné bývanie osôb, ktoré si nemôžu obstarat' bývanie vlastným pričinením a splňajú podmienky podľa uvedeného zákona (zákon č. 443/2010 Z. z., 2010).

Možnosti nájomného bývania sú silne poddimenzované. Podpora zo strany štátu je skôr zameraná v prospech vlastného bývania. Využitie nástrojov sociálnej politiky ako bývanie v zariadeniach sociálnych služieb či využívanie príspevkov na bývanie nie je dlhodobé riešenie a takéto bývanie skôr prispieva k sociálnej exklúzii (zákon č. 443/2010 Z. z., 2010). Cieľovú skupinu pre získanie sociálneho bývania, ako bolo už vyššie spomenuté, upravuje zákon a jedná sa o fyzické osoby, ktoré si nemôžu dovoliť vlastné bývanie vlastnými silami a splňajú podmienky. Za posudzujúce kritérium sa používa príjem. Vzhľadom na spomenutý nedostatok nájomných bytov však ani splnenie podmienok zákona nepostačuje k tomu, aby bolo možné získať nájomný byt.

Môže však nastať aj situácia, keď príjem žiadateľa nepostačuje na získanie hypotéky ale súčasne presahuje stanovenú výšku, určenú pre cieľovú sociálnu skupinu, pre ktorú sú určené nájomné byty. V takýchto prípadoch ľudia musia využiť iba prenájom bytu od súkromného

⁸ Regulácia zo strany Národnej banky Slovenska: LTV - obmedzená možnosť získať úver maximálne na 90 % hodnoty založenej nehnuteľnosti, maximálna výška zadlženosti (suma všetkých úverov) je daná výškou príjmu žiadateľa – úverový strop je 8-násobok čistého príjmu žiadateľa (DTI). Samozrejme obmedzením je aj výška životného minima, ktoré musí žiadateľovi zostať po odrátaní povinných platieb a splátok.

vlastníka za komerčnú cenu, pričom v turisticky atraktívnych lokalitách (čo sú aj veľkomestá, kde je dopyt po pracovnej sile) môže byť cena prenájmu silne ovplyvňovaná platformou zdieľanej ekonomiky Airbnb.

S uvedenou situáciou sú spojené tieto problémy: nemožnosť (resp. veľmi obmedzená možnosť) sťahovania sa za prácou, ťažkosti s osamostatňovaním sa mladých rodín a dlhodobé zadlžovanie sa v prípade hypoték (vplyv na demografiu, problémy s prípadnými exekúciami pri nesplácaní úverov); problémy s bývaním pri deťoch z detských domovov, pri zdravotne postihnutých resp. pri ľuďoch, ktorým sa zmenil zdravotný stav a potrebujú napríklad bezbariérový byt.

Na nutnosť potreby riešenia nájomného bývania poukazuje aj základný rámcový strategický dokument Ministerstva dopravy a výstavby Slovenskej republiky s názvom Koncepcia štátnej bytovej politiky, v ktorom sa zdôrazňuje fakt, že v spoločnosti sú skupiny obyvateľstva, ktoré vzhľadom na charakter bytu ako tovaru nie sú schopné si samé zabezpečiť primerané bývanie. Preto je potrebné vytvárať vhodné podmienky najmä pre bývanie znevýhodnených skupín obyvateľstva (zahrňujúcich znevýhodnenú skupinu osôb - bezdomovcov) (MDaV SR, 2015).

Osobitnou kategóriou sú ľudia bez domova, nakoľko bezdomovectvo ako také predstavuje mnohorozmerný a zložitý problém, ktorého riešenie si vyžaduje komplexný prístup. Absentujúce adekvátne a cenovo dostupné bývanie je jedným zo zásadných problémov, pritom poskytnutie bývania patrí zatiaľ k najefektívnejším nástrojom na ukončenie bezdomovectva. Túto myšlienku odzrkadľujú programy rešpektujúce koncept „Housing First“, t. j. zaistenie domova ako prvého kroku v procese sociálnej integrácie jednotlivca do spoločnosti.

V súčasnosti sa problematiku bezdomovectva snaží riešiť niekoľko prístupov, projektov a iniciatív, predovšetkým v neziskovom (treťom) sektore. Všetky sa snažia o ukončenie bezdomovectva. Jednou z najväčších výziev, ktoré pred našim sociálnym systémom stoja je zaistenie bývania pre ľudí bez domova a prevencia vzniku bezdomovectva u tých, ktorí doteraz bývajú. Bezdomovectvo výrazne ovplyvňuje celú spoločnosť a verejné rozpočty. Výskumy dokazujú, že zo sociálneho a ekonomického hľadiska je efektívnejšie poskytnúť bezpečné bývanie ako čakať, že osoba bez domova bude schopná plynulo prejsť systémom sociálnych služieb a sama dosiahne udržateľné bývanie. Negatívne finančné dopady sú spojené s nákladmi na zásahy záchranných a bezpečnostných zložiek, dlhy v poisťovních systémoch z dôvodu nezamestnanosti, ústavnú starostlivosť o deti či na výkon odňatia slobody. Najväčším problémom ľudí bez domova je práve to, že nemajú domov. Na druhej strane, ak je človek v

bezpečí a má zaručené trvalé bývanie, môže si začať hľadať prácu a zbaviť sa dlhov, nakoľko stav prostredia, v ktorom žijeme má priamu súvislosť s kvalitou nášho života a s jeho prežívaním. (OZ Vagus, 2018a).

Ľudia v bytovej núdzi však zažívajú výlučne nevhodné prostredie pre život, čo spôsobuje ďalšie škody na ich sociálnom statuse. Nemožnosť vlastného bývania, ako napĺňanie základnej životnej potreby, je často spojené s celkovou exklúziou - vylúčením z trhu práce, so stratou sociálnych kontaktov, zhoršením zdravotného stavu a ďalšími negatívnymi dôsledkami. Prístup „Housing First“ poskytuje cestu riešenia. (OZ Vagus, 2018b).

Na základe dobrej praxe z celého sveta sa ukazuje, že prístup "Bývanie ako prvé" je najefektívnejším riešením pre občanov v bytovej kríze. "Bývanie ako prvé" je pravdepodobne tou najdôležitejšou inováciou v plánovaní služieb pre riešenie bezdomovectva za posledných tridsať rokov. Tento koncept vyvinul Dr. Sam Tsemberis v New Yorku v deväťdesiatych rokoch. Ukázalo sa, že sa jedná o veľmi úspešnú formu boja s bezdomovstvom v USA a Kanade a v niekoľkých európskych krajinách. Tento program je vytvorený tak, aby sa osoby, ktoré potrebujú intenzívnu sociálnu podporu, boli schopné vymaniť z bezdomovectva. Využíva bývanie ako východisko, nie ako cieľ. Poskytnutie bývania je vždy prvou aktivitou v systéme pomoci (podľa toho je pôvodný názov Housing First). V rámci konceptu "Bývanie ako prvé" sa kladie dôraz na umožnenie bývania vo vlastnom domove a v rámci komunity. Taktiež sa zameriava na zlepšenie zdravotného stavu, životnej spokojnosti a sociálnej podpory ľudí bez domova, s ktorými pracuje. "Bývanie ako prvé" poskytuje ľuďom bez domova vysokú mieru možnosti voľby a kontroly. Klienti sú aktívne podporovaní vo vlastnej snahe k minimalizácii negatív spôsobených užívaním drog a alkoholu a tiež k liečeniu, nie je to však od nich vyžadované. Programy rešpektujúce prístup Housing First neriešia mieru osobného zavinenia bytovej núdze u jednotlivých občanov, lebo bez ohľadu na mieru spoluviny je potrebné sa venovať dopadom tejto situácie. Postupujú práve naopak. Zameriavajú sa na prvé poskytnutie vyhovujúceho a stabilného bývania s nájomnou zmluvou a férovými podmienkami. Výskumy totiž ukazujú, že tento prístup úplne stačí na to, aby sa človek dokázal postupne vymaniť zo sociálnych problémov, a to primárne vďaka istote, ktorú vďaka poskytnutému bývaniu pociťuje. Výskumy tiež dokazujú, že 8 z 10 ľudí si takéto bývanie udrží, nájde si prácu a spôsob, ako uhrádzať nájomné (Bunová, 2018).

V Európe nadobudol koncept „Housing first“ dôležitosť v roku 2016. V niektorých prípadoch bol neoddeliteľnou súčasťou komplexných stratégií riešenia bezdomovectva, v iných prípadoch bolo všetko ešte na úrovni experimentov. V súčasnosti sa tento koncept využíva vo

viacerých európskych krajinách (Rakúsko, Belgicko, Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Írsko, Taliansko, Holandsko, Nórsko, Portugalsko, Španielsko, Švédsko a Veľká Británia).

Program Housing First v Európe je definovaný na základe ôsmich základných princípov. Tieto princípy vychádzajú z pôvodných, ktoré navrhol Dr. Sam Tsemberis (Tsemberis, 2010):

- Bývanie je základné ľudské právo.
- Možnosť voľby a kontroly pre užívateľa.
- Oddelenie bývania a podpory.
- Zameranie sa na zotavenie.
- Harm reduction.
- Aktívne zapojenie sa bez donútenia.
- Individuálne plánovanie.
- Flexibilná podpora na tak dlho, ako je potrebné.

„Housing first“ na Slovensku

Na Slovensku predstavuje prístup „housing first“ pomerne nový pohľad na riešenie bezdomovectva v praxi. Prvé aktivity boli spustené v júni 2018 v Bratislave prostredníctvom pilotného projektu s názvom Housing Cverna. Cieľom projektu je poskytnutie bytov pre bezdomovcov s cieľom pracovať na ich dlhodobom návrate do spoločnosti a pomôcť týmto ľuďom dostať sa z bludného kruhu chudoby.

Občianske združenie Vagus pri spustení pilotného projektu s využitím prístupu „Housing First“ spolupracovalo s viacerými partnermi projektu, ktorí poskytli pre projekt priestory budovy internátu, podporili realizáciu rekonštrukčných prác (rekonštrukčné práce podporil Nadačný fond Telekom), postarali sa o návrh priestorov (architektonický ateliér Plural) a zabezpečili zariadenie interiéru (spoločnosť IKEA Bratislava, s. r. o.).

Konkrétne, na realizáciu projektu boli využité priestory už nepoužíwanej budovy internátu v objekte kultúrneho a kreatívneho centra Novej Cvernovky v Bratislave, ktoré občianskemu združeniu poskytla Nadácia Cvernovka, hlavný partner projektu. Zámerom architektonického štúdia pri zariaďovaní bolo vytvoriť v malom priestore tzv. sekcie – v jednej izbe možno vidieť spálňu, malú pracovňu a obývaciu časť. (Bartošová, 2018).

V spolupráci s partnermi projektu boli v pilotnej fáze pripravené prvé tri obytné jednotky pre štyroch ľudí (z toho jeden pár), ktoré ľuďom bez domova môžu zásadným spôsobom pomôcť k návratu do bežného života.

Výber budúcich nájomníkov bez domova v zariadeniach sociálnych služieb prebiehal v spolupráci s ostatnými mimovládnyimi organizáciami na základe pohovoru, ktorí absolvovali so zástupcami občianskeho združenia Vagus. (Svečnjaková 2018). Každý z vybraných nájomníkov/čiek podpísal nájomnú zmluvu k príslušnej bytovej jednotke po dobu dvoch rokov s cieľom ďalšieho predĺženia. Nájomníci sa zmluvou zaviazali uhrádzať mesačné platby za nájom (prvé dva mesiace má nájomník nájom zadarmo, následne sa postupne zvyšuje až do hodnoty maximálne 200 eur) a plniť bežné pravidlá užívania priestoru (Bunová, 2018).

Zodpovednosť za situáciu v bývaní sa tak prenáša na konkrétneho klienta. Ľudia bez domova sa síce presúvajú do vlastného bývania, naďalej im je však poskytovaná systematická podpora. V rámci nej sa využíva individualizovaný prístup. (Škobla – Csomor – Ondrušová, 2016). Počas tohto obdobia je im zabezpečený pravidelný kontakt so sociálnymi pracovníkmi občianskeho združenia Vagus, ktorí im poskytujú podpornú činnosť v rôznych oblastiach (napr. pri vybavovaní dokladov, hľadaní práce atď.).

Zásadným prínosom projektu je nielen jeho sociálny rozmer v zmysle prispieť k zabezpečeniu základných potrieb, k získaniu šance na dôstojný život a k vráteniu týchto osôb do spoločnosti, ale tiež jeho komunitný rozmer, ktorý sa viaže na už prítomnú komunitu nájomníkov v budove. (OZ Vagus, 2018c). Nakoľko priestory budovy internátu v objekte Novej Cvernovky v Bratislave poskytla Nadácia Cvernovka, ktorá už budovu využíva na podporu komunity nájomníkov, a to umelcov, grafikov, filmárov, dizajnérov, architektov a ich priaznivcov v rámci realizácie projektu Nová Cvernovka s cieľom vo väčšej miere priblížiť kreativitu a umenie širokej verejnosti a hodnotu ich tvorby.

Na základe vyššie uvedeného konštatujeme, že základný koncept projekt Housing Cverna zohľadňuje štyri kľúčové princípy: zohľadňovanie preferencií klienta; orientácia na zlepšenie situácie klienta; oddelenie bývania od podporných služieb; integrácia v komunite (Škobla – Csomor - Ondrušová, 2016; Tsemberis, 2010). Kľúčom k ďalšiemu rozvoju projektu je využitie metód založených na dôkazoch. (European Commission, 2016).

Podstatným prínosom je zároveň aj príprava komplexnej štúdie, ktorá bude mapovať priebeh a výsledky pilotného projektu. Príklad úspešnej praxe vyplývajúci z aplikovaného prístupu „Housing first“ v podmienkach SR prostredníctvom realizovaného pilotného projektu „Housing Cverna“ bude následne slúžiť ako podklad pre rokovania s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR, predstaviteľmi miest a mestských častí so zámerom zapojiť ich do prípravy kľúčových zmien v oblasti bytovej politiky, nakoľko komplexné riešenie problematiky ľudí bez domova v súčasnosti absentuje a participáciu verejných a miestnych subjektov v značnej miere v spoločnosti supluje tretí sektor (ako je to aj v prípade prínosných

aktivít pre zmeny v spoločnosti realizačného tímu občianskeho združenia Vagus). (OZ Vagus, (2018a).

Absentujúce prepojenie aktérov verejného (štátneho), súkromného a tretieho sektora (nedostatočná resp. chýbajúca tzv. sieťová kapacita) vedie k tomu, že mimovládne organizácie pristupujú k alternatívnym doplnkovým riešeniam sociálneho bývania. (Szüdi – Kováčová, 2016).

Výsledky projektu „Housing Cverna“ môžu preukázať, že poskytnutá pomoc v zlepšení dostupnosti bývania aj pre tých najslabších môže priniesť značné ekonomické benefity v podobe klesajúcich nákladov na sociálne zabezpečenie a zdravotnú starostlivosť. (Gubčo, 2018). Zároveň poukazujeme na skutočnosť, že projekt „Housing Cverna“ je úspešným príkladom sociálneho podnikania v oblasti bývania, ktoré vytvára pozitívne spoločenské zmeny a naštartuje tvorbu jeho spoločenského hodnotového reťazca (Pongrácz et al., 2021).

6.2.3 Ekosystém a kľúčoví aktéri sociálneho podnikania

Zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch prináša vymedzenie širšieho priestoru sociálnej ekonomiky a jej ambíciou je naštartovať vytvorenie komplexného ekosystému, zahrnujúceho aktérov, nástrojov a činností na podporu efektívneho napredovania tohto sektora. Podporné prostredie sociálneho podnikania sa líši medzi krajinami Európskej únie v závislosti od fázy rozvoja tohto konceptu ale aj od mnohých faktorov v kontexte národných špecifik. V tejto časti boli identifikované piliere ekosystému sociálneho podnikania vo väzbe na aktuálne výzvy a príležitosti v slovenských podmienkach.

Základným východiskom bolo ponímanie ekosystému ako „komplexnej siete a prepojenia systémov“ (Khan, 2013). V súlade s doterajším vedeckým poznaním (Cohen, 2006; Teece, 2007; Isenberg, 2011) ekosystém sociálneho podnikania chápeme ako vzájomne prepojené, závislé a zároveň posilňujúce komponenty so spoločným cieľom a zdieľanou víziou.

K dotvoreniu uceleného systému podpory pre sociálne podniky boli využité aj výsledky realizovaných hĺbkových rozhovorov a dotazníkového prieskumu. Vyjadrenia účastníkov rozhovorov sú odlišené kurzívou, zistenia dotazníkového prieskumu sú znázornené tabuľkami, grafmi a ich následnými popismi. Podrobnosti o použitých metódach sú uvedené v kapitole č. 5 Metodika práce a metódy skúmania.

Oblasť legislatívy

Legislatíva je základným determinantom dobre fungujúceho podporného prostredia, ktorá určuje rámec smerovania konceptu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania a aplikačnej praxe. Prijatie komplexného zákona z pohľadu odborníkov je vnímané veľmi pozitívne. Za úspech považujú, že legislatíva definuje prostredie sociálnej ekonomiky a jej podporný systém, má snahu vyrovnávať sociálne rozdiely, zmeniť a posilniť povedomie o sociálnej ekonomike. K otázke sa veľmi výstižne vyjadril jeden z respondentov rozhovorov takto: „... zákon minimálne pomeníva, čo je sociálna ekonomika, subjekt sociálnej ekonomiky, sociálne zainteresovaná osoba atď. To znamená, že máme poriadok v termínoch. Čiže ak sa bavíme o sociálnom podnikaní a bavíme sa v kontexte zákona, máme presne zadefinované, čo sú jeho základné znaky. Ako sa správa, v akých oblastiach spoločenského života pôsobí. Takže toto oceňujem v zmysle prehľadnosti...“.

Zákon prináša nové možnosti v rámci riešenia situácie ťažko umiestniteľných ľudí na trhu práce a oživenia lokálnej ekonomiky. Na legislatívu začali reflektovať inštitúcie, ktoré sú veľmi významné pre pomoc znevýhodneným osobám, a to je verejná správa a samospráva. Veľmi pozitívne je vnímaná možnosť obecného sociálneho podnikania práve v kontexte miestneho rozvoja, ako uvádza respondent rozhovorov: „...A tým im zákon dal určitý priestor a možnosti, ktoré môžu dopomôcť tomu, aby sa tá hranica chudoby znižovala a v niektorých regiónoch to má obrovský vplyv aj na demografickú krivku...“ Starostovia postupne menia pohľad na spôsob riešenia miestnych problémov a prinášajú do obcí rozvojové prvky sociálnej ekonomiky alebo sociálneho podnikania. Zákonom sa vytvoril veľký priestor pre pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli na hranici chudoby alebo na okraji spoločnosti a jeho prednosťou je, že „nie je sústredený na marginalizované rómske komunity ale práve na ľudí, ktorí majú určité znevýhodnenia, nepozera sa rasovo na nejakú farbu pleti ale hľadá práve cesty k pomoci tých ľudí, ktorí sú najzraniteľnejší na tých daných územiach...“ Respondenti rozhovorov potvrdili existenciu pridanej hodnoty, ktorú sociálny podnik prináša. Tá sa postupne nabaľuje a vytvorí reťazec spoločenských hodnôt, ktorého výsledkom bude zvýšenie úrovne kvality života. „Na lokálnej úrovni je úžasné, že tí ľudia ráno vstanú a idú do práce a to okolie to úplne inak vníma. ... Tí ľudia osobnostne rastú. Nie sú uzavretí. Tí, ktorí majú zdravotné problémy obmedzujú lieky. Toto vidíme aj u nás. Sú v dianí, vytvárajú hodnoty, sú potrební“.

Aj na základe výsledkov rozhovorov a dotazníkového prieskumu môžeme konštatovať, že predmetný zákon je zložitý ale súčasne aj komplexný, keďže ide o náročnú problematiku,

ale nie je ľahko zrozumiteľný. MPSVaR SR v roku 2020 pripravilo výklad s vybranými metodickými usmerneniami, ale ten zatiaľ nebol aktualizovaný. V súčasnosti sme svedkami dynamického rozvoja sociálneho podnikania, ale aktivity smerujúce na podporu implementácie sa realizujú pomalším tempom, „...aplikácia zákona je veľmi ťažkopádna, v skutočnosti by na ňu mali nadväzovať aj iné zákony aj nejaké vykonávacie vyhlášky...“. Je to dôsledok najmä nedostatku ľudských zdrojov v požadovanej kvalite na rôznych úrovniach. Aplikáciou zákona sa postupne odhaľujú jeho nedokonalosti, ktoré si žiadajú modifikácie v kontexte výziev praxe.

Zároveň musíme dodať, že na Slovensku úspešne funguje veľa sociálnych podnikov, ktoré nemajú záujem o získanie štatútu. V rámci rozhovorov odznali aj také názory, ktoré vnímajú existenciu zákona veľmi pozitívne, avšak podľa nich „...nie je to nevyhnutné na to aby sa uplatňovali princípy sociálnej ekonomiky v krajine ... sociálna ekonomika nie je len o tých registrovaných sociálnych podnikoch...“.

Oblasť priamej a nepriamej pomoci

Legislatíva prináša priamu a nepriamu formu podpory pre entity sociálnej ekonomiky, pre podniky sociálneho dosahu, sociálne podniky a registrované sociálne podniky. Priama podpora je realizovaná formou investičnej pomoci, kompenzačnej pomoci a vyrovnávacieho a umiestňovacieho príspevku pre integračný podnik.

Investičná pomoc, ktorej poskytovanie bolo k 31. januáru 2022 ukončené, slúžila na účel podpory počiatočnej investície a bola aktívnym nástrojom na zmiernenie rizík spojených s poslaním dosahovania pozitívneho sociálneho vplyvu. Mohli o ňu požiadať sociálne podniky v širšom priestore sociálnej ekonomiky a nebola viazaná na získanie štatútu registrovaného sociálneho podniku. Prax však „ukázala, že sociálne podniky mali sťažený prístup k tejto pomoci“, proces žiadania označili za „náročný“. Za účelom dosahovania udržateľnosti sociálno-podnikateľských zámerov tento nástroj bol zložený z návratnej a nenávratnej zložky. Kompenzačnú pomoc môže využiť subjekt sociálnej ekonomiky, ktorý v dôsledku dosahovania pozitívneho sociálneho vplyvu je znevýhodnený oproti podnikateľom vykonávajúcim túto činnosť s cieľom dosahovania zisku.

Vyrovňavacie príspevky sú určené pre registrované sociálne podniky a majú snahu podporiť zamestnávanie znevýhodnených a zraniteľných osôb a kompenzovať ich zníženú pracovnú produktivitu. Podľa účelu použitia sú to príspevky na mzdové náklady, dodatočné

náklady a náklady vynaložené na pomoc a ich výška závisí od kategórie zamestnanej osoby (znevýhodnené osoby, zraniteľné osoby, značne znevýhodnené osoby).

Ak sa integračnému podniku podarí svojho zamestnanca, ktorý bol znevýhodnenou osobou, umiestniť na tzv. „otvorenom trhu práce“, t. j. u zamestnávateľa, ktorý nie je integračným podnikom, má možnosť požiadať o príspevok vo výške 5 % - 35 % z priemernej mzdy zamestnanca v hospodárstve⁹. Dĺžka umiestňovacieho príspevku závisí od obdobia trvania pracovného pomeru zamestnanca u nového zamestnávateľa a poskytuje sa najdlhšie 12 kalendárnych mesiacov.

Tabuľka č. 26: Mesačná výška umiestňovacieho príspevku v roku 2022

obdobie poskytnutia príspevku od skončenia pracovného pomeru	1.-3. mesiac	5.-6. mesiac	7.-9. mesiac	10.-12. mesiac
výška príspevku v % priemernej mzdy	5 %	15 %	25 %	35 %
nominálna mesačná výška príspevku v roku 2022	58,50 €	175,50 €	292,50 €	409,50 €

Zdroj: IA MPSVaR SR, Národný projekt Inštitút sociálnej ekonomiky.

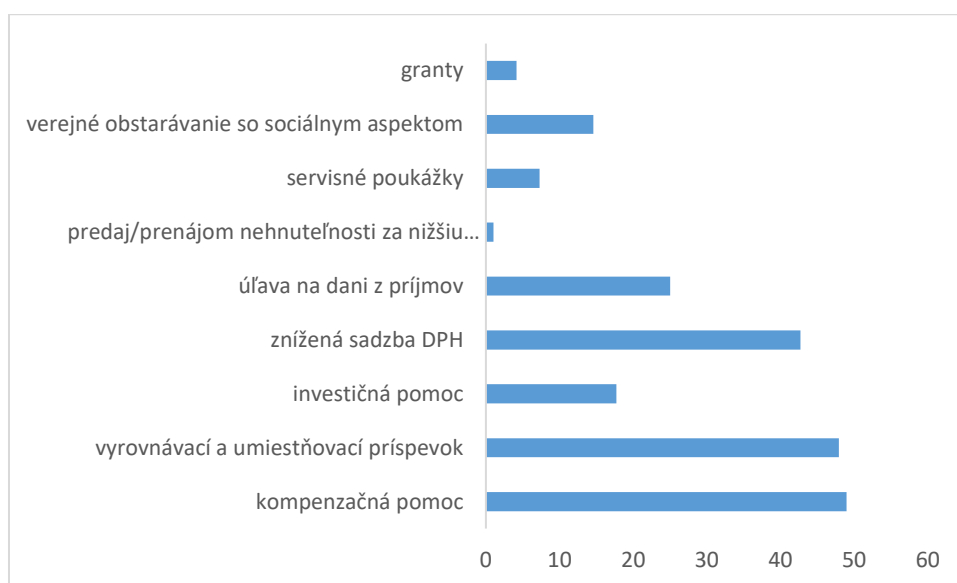
Medzi nepriame formy pomoci zahrnujeme zníženú sadzbu DPH, úľavu na dani z príjmov, predaj alebo prenájom nehnuteľnosti, servisné poukážky a verejné obstarávanie so sociálnym aspektom. Registrovaný sociálny podnik, ktorý deklaruje reinvestíciu 100 % zisku, môže si uplatniť zníženú sadzbu dane z pridanej hodnoty vo výške 10%. V aplikačnej praxi sa však sociálne podniky stretávajú s neistotou v kontexte tohto nástroja. Jeden z respondentov to ozrejmil nasledovne: „...*stále tancujeme na tenkom ľade a vnímame aj to, že finančná správa sa k tomu vyjadruje veľmi opatrne, niektorí drsnejšie niektorí jemnejšie...*“.

Vo výške percentuálneho vyjadrenia záväzku využitia zisku na dosiahnutie svojho cieľa môže registrovaný sociálny využiť aj úľavu na dani z príjmu. V zmysle zákona je prípustné, aby štát, VÚC alebo obec podporila registrované sociálne podniky, a to predajom svojho

⁹ Priemernú mzdu zamestnanca v hospodárstve SR zverejňuje ŠÚ SR. Na účely sa používa údaj priemernej mzdy za prvý až tretí štvrťrok kalendárneho roka, ktorý predchádza kalendárnemu roku, v ktorom sa príspevok poskytuje.

nehnuteľného majetku za nižšiu ako trhovú cenu alebo prenájmom nehnuteľností za nižší ako trhovú nájom. Za účelom podpory dopytu po službách, ktoré poskytujú registrované sociálne podniky, boli uvedené do obehu tzv. servisné poukážky. Sú vynikajúcim prostriedkom pomoci pre odkázané osoby (v zmysle zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách), ktoré môžu tieto poukážky zaobstarat' za nižšiu cenu ako je ich nominálna hodnota a platiť nimi za služby realizované registrovaným sociálnym podnikom.

Graf č. 10: Formy podpory, ktoré registrované podniky využívajú alebo plánujú v budúcnosti využiť

Zdroj: spracované na základe výsledkov dotazníkového prieskumu.

Najčastejšou využívanou alebo plánovanou formou podpory medzi dotazovanými registrovanými sociálnymi podnikmi bola kompenzačná pomoc (48,96 %), vyrovnávací a umiestňovací príspevok (47,92 %), znížená sadzba DPH (42,71 %), štvrtina z nich má skúsenosti alebo záujem uplatniť úľavu na dani z príjmov a 15 % využíva verejné obstarávanie so sociálnym aspektom alebo ho plánuje v budúcnosti využívať.

Zákon č. 343/2015 Z. z. o verejnom obstarávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov určuje zakomponovanie sociálne zodpovedných aspektov do verejného obstarávania, a to podielom 6 % z vyhlásených obstarávaní. Zákazky so sociálnym dosahom pre registrované sociálne podniky je možné zadať jednoduchšie využitím

vyhradených zákaziek alebo uplatňovaním výnimiek z postupov verejného obstarávania. Verejné obstarávanie považujeme za jeden z dôležitejších nástrojov na podporu sociálneho podnikania a zároveň na zlepšenie lokálnej ekonomiky a regionálneho rozvoja, s cieľom znížiť a vyrovnávať sociálne pomery v daných regiónoch. Respondenti rozhovorov kriticky vnímajú postoj aktérov, ktorí *„prevádzkujú verejné obstarávanie – verejná správa, štátna správa, samospráva a tieto subjekty by mohli aspekt v sociálno-verejnom obstarávaní omnoho viac využívať. V tomto prípade vidíme komunikačnú bariéru, nevedomosť alebo nechcenie využiť tento aspekt vo verejnom obstarávaní“*.

Využitie niektorých nástrojov vymedzených zákonom č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v znení neskorších predpisov limituje schéma pomoci de minimis na podporu zamestnanosti a schéma pomoci de minimis na podporu zamestnanosti v odvetví poľnohospodárskej výroby. Sociálne podniky (aj tie, ktoré nezískali štatút registrovaného sociálneho podniku a ďalšie subjekty sociálnej ekonomiky) majú príležitosť, okrem uvedených možností, využiť rôzne formy návratnej a nenávratnej pomoci prostredníctvom grantov, dotácií, sociálnych investorov a produktov finančných inštitúcií.

Oblasť odbornej a administratívnej podpory

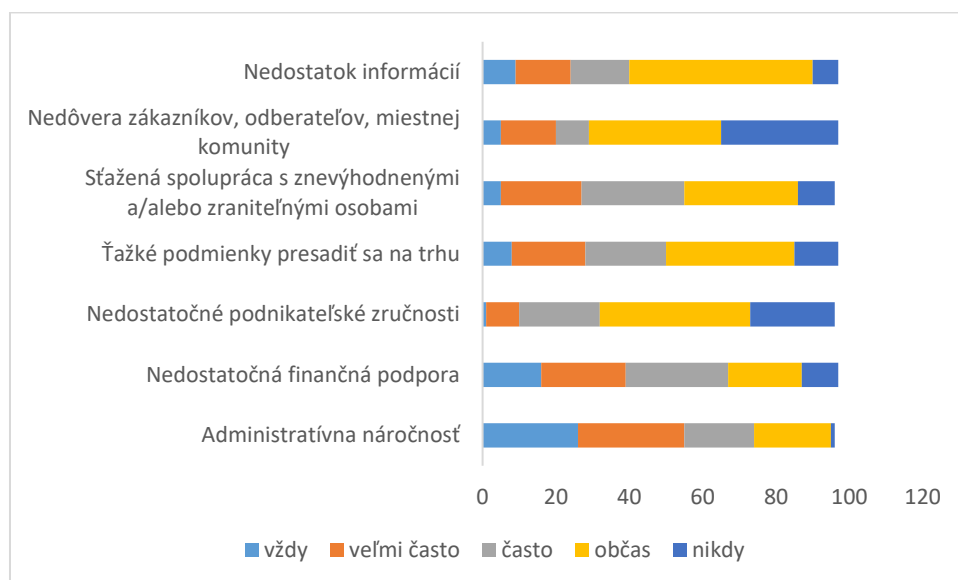
Aktivity národného projektu „Inštitút sociálnej ekonomiky“ sú smerované na overenie fungovania podpornej infraštruktúry sociálnej ekonomiky na Slovensku na základe zákona č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch v znení neskorších predpisov. Zámerom je podporiť koordináciu subjektov sociálnej ekonomiky v regiónoch prostredníctvom zriadenia Centrálnej koordinačnej jednotky sociálnej ekonomiky (CKJ SE), regionálnych centier sociálnej ekonomiky (RC SE) a zvyšovania povedomia. Dnes v každom krajskom meste funguje regionálne centrum sociálnej ekonomiky, ktorého poslaním je odborná podpora a poradenstvo pre záujemcov o sociálne podnikanie. Podľa štatistiky Implementačnej agentúry MPSVaR SR, ktorá je zodpovednou inštitúciou za implementáciu národného projektu, väčšina registrovaných sociálnych podnikov vzniká za asistencie regionálnych centier.

Respondenti rozhovorov z regionálnych centier sociálnej ekonomiky vyjadrili spokojnosť s pracovnými podmienkami a podporou Centrálnej koordinačnej jednotky.

Častokrát sú odkázaní na poradenstvo odborníka v špecifických oblastiach (účtovníctvo, verejné obstarávanie, DPH). Vnímajú dlhodobú nezamestnanosť v regiónoch za

reálny problém, avšak väčšina záujemcov „*nakoniec sklzne do zamestnávania zdravotne znevýhodnených*“. Mnohí záujemcovia si uvedomujú, že je to iný spôsob podnikania a pomoci, ale sledujú aj to, „*čo môže sociálny podnik získať*“. V regiónoch chýbajú kľúčoví ľudia, nositelia myšlienok, „*ktorí by sa v tej problematike obcí možno zhostili alebo aj v mikroregiónoch*“. Vidia priestor pre sociálne podnikanie drobných farmárov a pestovateľov, ďalej v oblasti sociálneho poľnohospodárstva, sociálnych služieb. Podľa nich vytvorenie regionálnych platforiem, kde „*ostatní prinesú nejaký ten moment, segment, poznanie, priestor a informáciu, ktorú vedia zdieľať a šíriť ďalej*“, by výrazne prispelo k napredovaniu sociálneho podnikania.

Graf č. 11: Problémy v bežnom fungovaní sociálneho podniku

Zdroj: spracované na základe výsledkov dotazníkového prieskumu

Respondenti dotazníkového prieskumu označili v bežnom fungovaní sociálneho podniku za problém najmä administratívnu náročnosť a nedostatočnú finančnú podporu. Identifikovali za výzvu aj sťažujúcu spoluprácu s znevýhodnenými a/alebo zraniteľnými osobami a ťažké podmienky presadiť sa na trhu. Svoj postoj k problémovým oblastiam vyjadrili takto: treba „*menej byrokracie*“, „*osvety a viac dôvery*“, „*viac upresniť metodické pokyny k podmienkam fungovania sociálneho podniku*“, „*nastaviť jednoduchšiu administratívnu*“ a

„jasnejší výklad zákona“, pomenovali „problematickú spoluprácu s úradmi práce“, „subjektívny postoj pracovníkov úradov“ a „časté zmeny v predpisoch a legislatíve“.

Oblasť vzdelávania, zvyšovania povedomia a sieťovania

Sociálna ekonomika je v slovenských podmienkach zadefinovaná, ale zatiaľ nedošlo k jej širšiemu porozumeniu. V treťom sektore funguje veľmi úspešne, ale v prostredí sociálneho podnikania nie je etablovaná. Potvrdzuje to názor respondenta, ktorý hovorí, že *„málokto rozumie tomu, čo je sociálne podnikanie - ako funguje či nefunguje, ako sa odlišuje od bežného komerčného podnikania, k čomu je určený atď. Nie je tu to základné porozumenie a to nie sociálnej ekonomiky ale zvlášť sociálneho podnikania. Nerozumejú tomu, krútia si to na svoju podobu, kriví sa to kadejako atď...“*. Zatiaľ neprebehlo žiaduce množstvo aktivít s dostatočnou intenzitou na zvyšovanie povedomia, čo je sociálne podnikanie, ako funguje a ako sa správa.

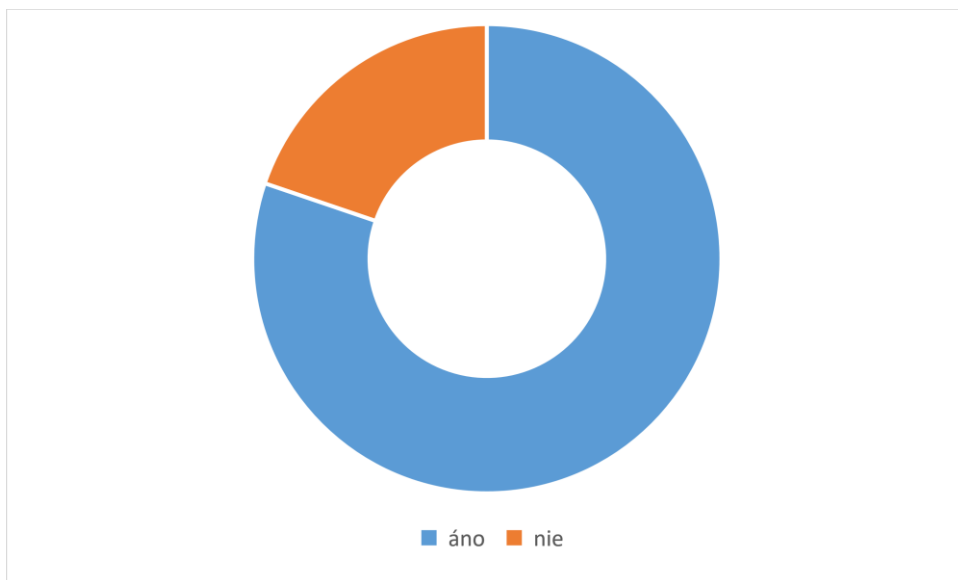
„...Ale ľudia sa triafajú do toho sociálneho podnikania, raz im to vychádza a raz im to vychádza menej... potrebujeme o tom rozprávať, vzdelávať, hovoriť o tom v rámci medzirezortnej komunikácie, potrebujeme tú ideu zviditeľniť.“ V našich podmienkach koncept sociálneho podnikania v priestore sociálnej ekonomiky je v začiatkovej fáze rozvoja. Sociálna ekonomika je veľmi zdatne a silne etablovaná, ale sociálne podnikanie je relatívne nová oblasť podnikania. V praxi sa často stáva, aj z dôvodu nedostatočnej osvedy, že tieto pojmy sa používajú ako synonymá.

V oblasti výskumu, osvedy a vzdelávania vnímame veľmi významnú iniciatívu jednotlivcov, najmä na akademickej pôde, kde sa postupne naštartovalo vzdelávanie a zakomponovanie tém sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania do študijných programov. K osvedy a sieťovaniu výrazne prispelo organizovanie rôznych vedeckých a odborných podujatí (konferencie, workshopy, pracovné stretnutia), ako aj publikovanie výsledkov výskumu. Je dôležité poukázať aj na aktivity tretieho sektora a neskôr aj verejných inštitúcií, najmä v poskytovaní vzdelávacích kurzov a usporadúvaní odborných stretnutí, konferencií.

Respondenti rozhovorov volajú po intenzívnejšej osvedy a komunikácii so širokou verejnosťou, podľa nich *„... bolo by dobré tú osvedy sociálnej ekonomiky šíriť aj iným spôsobom a aby ten záber bol širší, nie len na tie registrované...“*. Povedomie o sociálnej ekonomike sa postupne zvyšuje, ale aktuálne sa to deje najmä v kontexte registrovaných sociálnych podnikov,

dôsledkom čoho širokou verejnosťou je táto téma vnímaná ako „*pracovná integrácia*“ alebo „*charita*“.

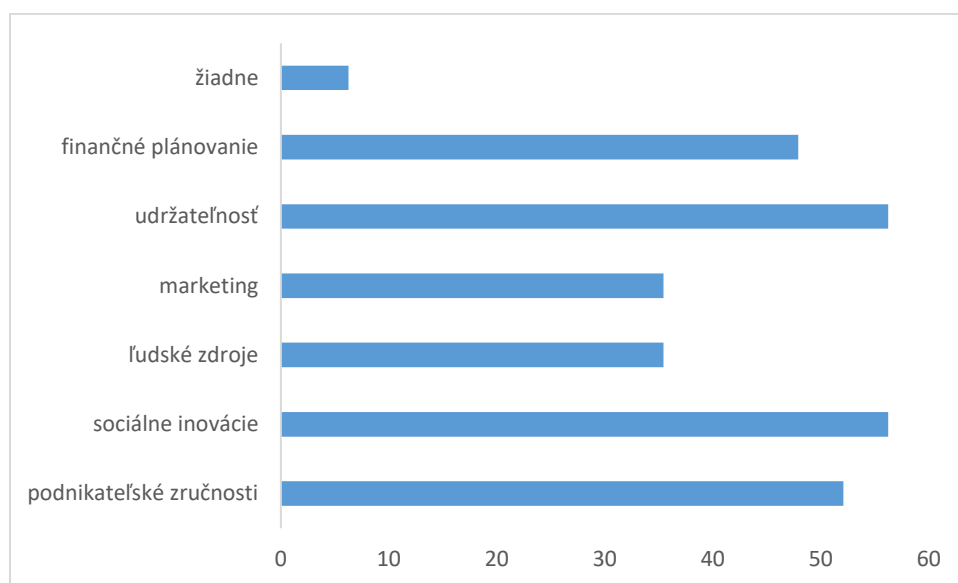
Graf č. 12: Účasť na vzdelávaní o sociálnom podnikaní

Zdroj: spracované na základe výsledkov dotazníkového prieskumu.

V priestore sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania zápasíme s nedostatkom ľudských zdrojov s požadovanými vedomosťami, zručnosťami a kompetenciami. Zriaďujú sa nové entity vykonávajúce sociálne podnikanie, ktorých manažéri sa súbežne vzdelávajú. Potvrdzuje to aj vyjadrenie respondentov dotazníkového prieskumu. Viac ako 80 % dotazovaných registrovaných sociálnych podnikov sa v minulosti zúčastnilo vzdelávania, poskytnutého najmä tretím sektorom a neskôr aj verejnými inštitúciami.

Graf č. 13: Oblasti vzdelávania pre sociálnych podnikateľov

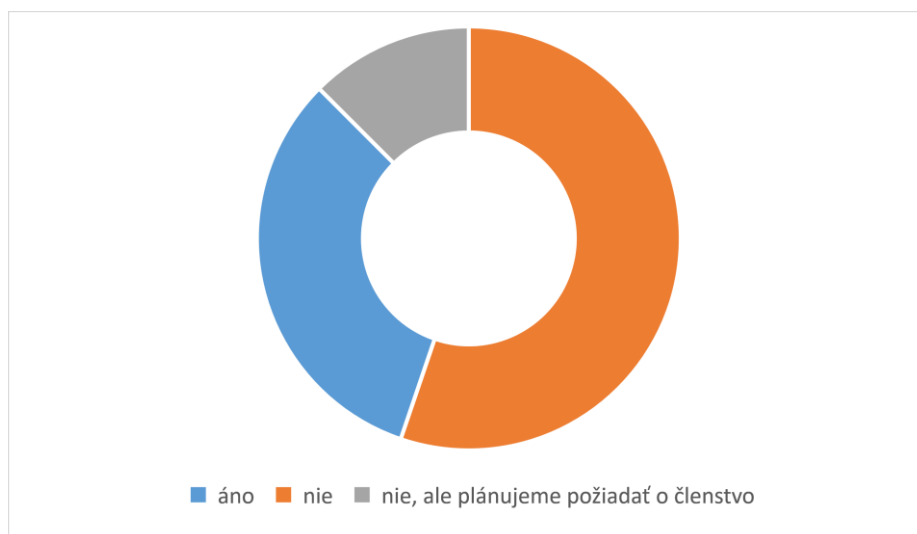

Zdroj: spracované na základe výsledkov dotazníkového prieskumu.

Registrované sociálne podniky sa zapájajú do vzdelávacích aktivít, aby boli vyzbrojené zvládať výzvy v kontexte špecifik, „tvrdých a mäkkých faktorov“ podnikania tohto druhu. Vnímajú potrebu sa ďalej vzdelávať v oblastiach, ktoré označili za kľúčové vo väzbe na podnikanie so sociálnym, komunitným či spoločenským cieľom. Ide o tematicky sociálnych inovácií a udržateľnosti, podnikateľských zručností a finančného plánovania. Viac ako tretina respondentov vyjadrila potrebu vzdelávania v oblasti marketingu a ľudských zdrojov.

K fungujúcemu ucelenému systému osvet, okrem vzdelávania, môže výrazným podielom prispieť aj sieťovanie aktérov a následné vytváranie partnerstiev. Na Slovensku sú aktuálne zriadené dve strešné organizácie sociálnej ekonomiky, pravidlá ich fungovania určuje zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch. Tieto platformy majú za cieľ združovať sociálne podniky a všetky subjekty podporujúce rozvoj sociálnej ekonomiky.

Graf č. 14: Členstvo registrovaného sociálneho podniku v strešnej organizácii

Zdroj: spracované na základe výsledkov dotazníkového prieskumu.

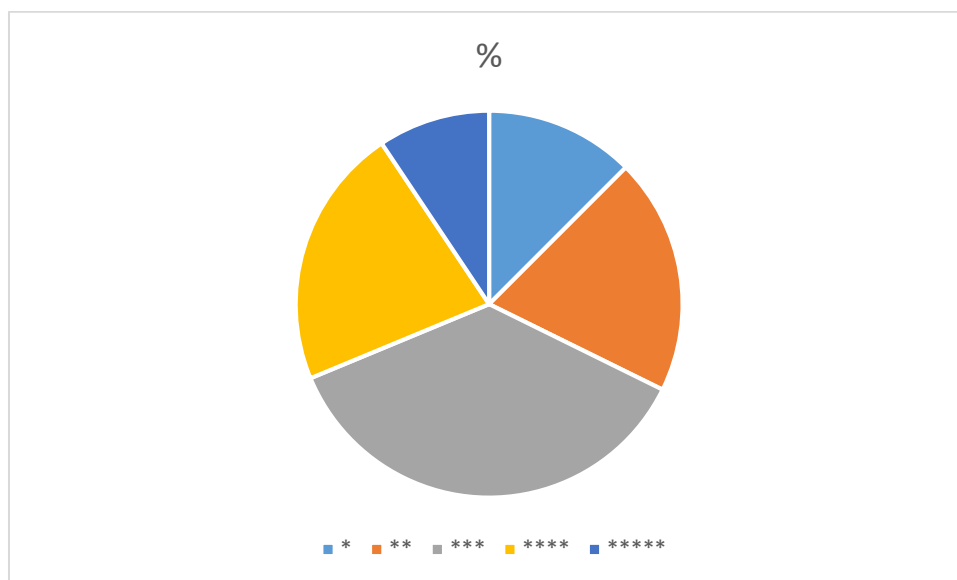
Registrované sociálne podniky považujú za užitočné byť členom strešnej organizácie sociálnej ekonomiky, ktorá obhajuje ich spoločné záujmy a zastupuje ich vo vzťahu k dôležitým partnerom. Takmer polovica dotazovaných je v súčasnosti členom jednej z platforiem alebo plánuje požiadať o členstvo. Treba dodať, že aktuálne sme svedkami rozvoja konceptu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania na Slovensku, dynamického procesu zrodu sociálnych podnikov a entít sociálnej ekonomiky. Respondenti rozhovorov vidia prínos v sieťovaní, najmä v potenciáli vytvárať partnerstvá, zastupovaní spoločných záujmov, zdieľaní príkladov dobrej praxe, ale aj v identifikovaní faktorov a dôvodov v prípade neúspechu, „kde to zlyhalo a prečo to zlyhalo“.

Zhoršené sociálne podmienky prinášajú rad problémov, na riešení ktorých v čoraz väčšej miere sa podieľajú organizácie tretieho sektora ale i podnikateľské subjekty. Subjekty tretieho sektora prichádzajú s inovatívnymi možnosťami na uspokojovanie nových sociálnych potrieb, otvára sa im príležitosť začať vykonávať podnikateľskú činnosť, a to aj z dôvodu zabezpečenia ich finančnej udržateľnosti (klesajúca finančná podpora pre organizácie tretieho sektora). Od subjektov pôsobiacich v súkromnom sektore sa očakáva zvyšovanie sociálnej zodpovednosti (napr. spoločensky zodpovedné podnikanie). Navyše, dnes začína rezonovať téma tzv. globálnej spoločenskej zodpovednosti v kontexte príspevku všetkých členov spoločnosti a hráčov trhu k riešeniu spoločenských problémov na rôznych úrovniach. Očakáva

sa od komunit, aby prejavili zodpovednosť voči svojim členom ale aj od verejnej správy, aby konala v prospech miestneho obyvateľstva aj nad rámec zákonných povinností. Vytvára sa tak priestor na zrod partnerstiev najmä v komunitnom rozvoji, čo môže byť prínosom nielen pre podnikateľské subjekty, ale výsledkom čoho sa prejaví pozitívny účinok aj na živote celej komunity (Pongrácz, 2020). Cieľom je tzv. kolektívny dopad, ktorý prináša prospech pre všetky zainteresované strany (Pongrácz, 2021). Respondenti rozhovorov vidia potenciál v kooperácii s obcami a krajmi, v niektorých regiónoch podporu verejných autorít, najmä kraja považujú za kľúčový determinant rozvoja sociálneho podnikania.

Ekosystém sociálneho podnikania na Slovensku sa aktuálne nachádza vo fáze kreovania, z uvedeného dôvodu jeho zložky zatiaľ nie sú jednoznačne identifikované. V praxi sú implementované a využívané nástroje najmä registrovanými sociálnymi podnikmi, ktoré sú zamerané na pracovnú integráciu.

Graf č. 15: Spokojnosť registrovaných sociálnych podnikov s podporným prostredím

Zdroj: spracované na základe výsledkov dotazníkového prieskumu.

Vysvetlivky: * - najmenej spokojný, ***** - najviac spokojný)

Takmer 68 % dotazovaných registrovaných sociálnych podnikov sa vyjadrilo, že s aktuálne nastaveným podporným prostredím je aspoň priemerne spokojných a viac ako 9 % vyslovilo úplnú spokojnosť. Približne tretina opýtaných vníma úroveň ekosystému na Slovensku ako podpriemernú a 12,5 % hodnotilo najhoršou stupnicou.

Obrázok č. 19: Ekosystém sociálneho podnikania

Zdroj: autorka.

Ucelený systém podpory sociálnej ekonomiky sa aktuálne vytvára vo väzbe na postupnú implementáciu konceptu v aplikačnej praxi. Na základe analýzy rozvoja a súčasného stavu sociálneho podnikania na Slovensku, pomocou výsledkov dotazníkového prieskumu a pološtruktúrovaných rozhovorov, sme v kontexte rolí identifikovali osem kľúčových zložiek podporného ekosystému, ktoré zohrávajú nezastupiteľnú úlohu v ďalšom jeho etablovaní. Ide o štát a územnú samosprávu, podnikateľské subjekty, zamestnancov sociálneho podniku, verejnosť, subjekty trhu, finančné inštitúcie a investorov, výskumné inštitúcie a univerzity, subjekty sociálnej ekonomiky. Sú to kľúčoví aktéri v priestore sociálnej ekonomiky, ktorí svojimi aktivitami a rozhodnutiami vedia ovplyvniť jej ďalší rozvoj.

Štát má nesmierne významnú úlohu v etablovaní konceptu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania. Je garantom, podporovateľom a koordinátorom v riešení sociálnej spravodlivosti, sociálnej solidarity, rovnosti príležitostí, sociálneho vylúčenia, zamestnanosti, vytvára priestor pre zrod a fungovanie entít sociálnej ekonomiky. Územná samospráva môže iniciovať, koordinovať, podporovať aktivity sociálnej ekonomiky smerujúce na zvyšovanie

kvality života miestneho obyvateľstva, ktoré sú veľmi významné aj z hľadiska perspektívy regionálneho rozvoja. Podnikateľské subjekty, rešpektujúci princípy sociálneho podnikania, môžu pôsobiť v jeho priestore, pri uprednostňovaní spoločenského, komunitného alebo sociálneho cieľa pred maximalizáciou zisku. Môžu byť aktívne ako subjekty sociálnej ekonomiky aj v prípade, ak vo svojich obchodných modeloch majú zakomponované prvky spoločenskej zodpovednosti, zapájajú sa do sociálnych partnerstiev, sú podporovateľmi či iniciátormi pozitívnych spoločenských zmien. Zadávaním zákaziek subjektom sociálnej ekonomiky prispievajú k ich udržateľnosti.

Obrázok č. 20: Piliere ekosystému sociálneho podnikania

Zdroj: autorka.

Zamestnanci sociálneho podniku sú sami buď zakladateľmi alebo zainteresovanými stranami firmy. Prostredníctvom participatívneho riadenia, svojimi nápadmi a odporúčaniami, ovplyvňujú smerovanie podnikania. Uplatňovaním sociálneho manažmentu v sociálnom podnikaní sa nastavujú priaznivé okolnosti pre rozvoj zamestnancov. Tým sa zároveň podporuje rozvoj sociálneho kapitálu, ale aj interný sociálny kapitál podniku, ktorý je formovaný manažmentom a zamestnancami, a posilňuje jeho konkurencieschopnosť. Vzhľadom na poznanie, že sociálna ekonomika vzniká ako reakcia na neuspokojený dopyt vychádzajúci komunity, informovanosť a osveta širokej verejnosti, odbornej komunity a lokálnych autorít je veľmi dôležitá. Občianska angažovanosť, vnímaná ako široká škála postupov a postojov, je hnacím motorom sociálnej ekonomiky a prejavom spoločenskej zodpovednosti jednotlivcov. Aktívna participácia verejností na veciach verejných, spoločensky zodpovedné správanie jednotlivcov, komunít a miestnej samosprávy je predpokladom udržateľnej budúcnosti. Zákazníkov a spotrebiteľov považujeme za dôležitú súčasť ekosystému sociálneho podnikania. Spotrebou výrobkov a využitím služieb sociálnych podnikov podporujú ich udržateľnosť, prispievajú k tvorbe a udržaniu pracovných miest, častokrát pre znevýhodnené a/alebo zraniteľné osoby. Sociálni podnikatelia k naštartovaniu svojho podnikania využívajú rôzne formy finančných nástrojov, ktorých poskytovateľmi sú finančné inštitúcie alebo investori. Klasický spôsob získania zdrojov na podnikanie je úver, ale na slovenskom trhu sa postupne udomácňujú aj ďalšie produkty, napríklad mikropôžička, crowdfunding, anjelskí investori. Dopadové investovanie je novým trendom, zameriava sa na sociálny dopad pri súčasnej finančnej návratnosti. Je to investovanie a zdroj financií aj pre sociálne podnikanie, ktoré okrem zisku generuje aj pozitívne spoločenské účinky. Tie musia byť jasne identifikované a merateľné. Výskumné inštitúcie a univerzity zohrávajú významnú úlohu v oblasti vzdelávania, osvety a sieťovania. Svojimi aktivitami prispievajú k rozvoju ľudských zdrojov pre potreby sociálnej ekonomiky, publikačnými výstupmi, prezentovaním výsledkov výskumu, organizovaním odborných a vedeckých podujatí zvyšujú povedomie o sociálnej ekonomike a sociálnom podnikaní. Ponúkajú usmernenia pre aplikačnú prax, decíznu sféru a ďalšie bádanie v kontexte príležitostí pre ďalší rozvoj. Sieťovanie subjektov pôsobiacich v oblasti sociálnej ekonomiky na miestnej, regionálnej a národnej úrovni, ktoré sa realizuje za účelom vzájomnej spolupráce, obhajoby spoločných záujmov, zdieľania skúseností a vytváranie partnerstiev, prináša synergické efekty.

Identifikovaných aktérov môžeme považovať za zainteresované strany sociálneho podnikania, ktorí častokrát pôsobia vo vzájomnej interakcii a sú neoddeliteľnou súčasťou

podporného prostredia pre ďalšie napredovanie. Sociálna ekonomika a v jej priestore realizované sociálne podnikanie si právom zaslúži vytvorenie priaznivého ekonomického, legislatívneho a sociálneho prostredia, ktoré bude stimulovať rozvoj a skvalitnenie procesov smerujúcich k riešeniu spoločenských problémov.

6.3 Ľudské zdroje ako kľúčový determinant rozvoja sociálneho podnikania

Sociálna ekonomika a jej neoddeliteľná súčasť, sociálne podniky, zohrávajú čoraz zásadnejšiu úlohu v ekonomickom a sociálnom rozvoji a v riešení spoločenských a sociálnych výziev. V tejto súvislosti si vyžaduje osobitný prístup podpora ľudského kapitálu.

Ľudské zdroje možno chápať ako zásobu ľudského potenciálu v spoločnosti schopného vykonávať cieľavedomú činnosť, ktorá vedie k tvorbe spoločenského produktu. Zmena charakteru reprodukčného procesu, vnútorných a vonkajších podmienok fungovania, nevyhnutnosť štrukturálnych zmien, rozvoj integračných procesov či špecifiká fungovania trhu práce značne determinujú kvantitatívny i kvalitatívny aspekt tvorby ľudských zdrojov. V nadväznosti k tomu je jedným z najkomplexnejších procesov práve rozvoj ľudských zdrojov a ich adaptácia na zmenené podmienky. Významným determinantom kvality ľudských zdrojov je proces vzdelávania (Čaplánová, 1999). Vzdelanie je prvkom sociálneho rozvoja, determinuje sociálnu štruktúru spoločnosti, dotýka sa životných podmienok ľudí. Vzdelávacia politika pripravuje jednotlivca i spoločnosť k riešeniu ekonomických, sociálnych, politických, etnických problémov. Očakáva sa od nej, že spoločnosti pomôže prekonať jej súčasné problémy a zvládnuť tie, ktoré pred ňou stavia budúcnosť. Pre každú vzdelávaciu politiku sú dôležité základné princípy, z ktorých vychádza. Súčasné moderné vzdelávacie politiky sú založené na princípe celoživotného vzdelávania, t. j. nepretržitého vzdelávania po celý život zahrňujúc všetky aktivity vzdelávania počas života, ktoré prebiehajú v rôznych formách, nielen prostredníctvom formálneho vzdelávania (v školách), ale i mimo formálneho vzdelávacieho systému (napr. formou kurzu) či prostredníctvom informálneho vzdelávania. Základy celoživotného vzdelávania spočívajú na počiatočnom vzdelávaní, podstatnou súčasťou celoživotného vzdelávania je však aj nadväzujúce ďalšie vzdelávanie. Vzdelávacie príležitosti by mali byť čo najrozmanitejšie, aby mohli uspokojiť potreby všetkých. Okrem bezprostredného dopadu na život jednotlivca má vzdelávanie celospoločenský význam, patrí

totiž medzi najdôležitejšie faktory rastu ekonomiky a zvyšovania jej konkurencieschopnosti. Tým sa stáva zdrojom budúceho blahobytu štátu i jeho občanov (Krebs, 2005).

Osobitný prístup si vyžaduje rozvoj ľudského kapitálu v sociálnej ekonomike a sociálnom podnikaní. Hoci formálne vzdelávanie je hlavnou súčasťou systematického vzdelávacieho procesu; dôležité je tiež neformálne vzdelávanie v sociálnom podnikaní najmä v prípade špecializovaného charakteru vzdelávania prispôbeného miestam, situáciám, problémom a jednotlivcom. Formálne a neformálne vzdelávanie teda zohráva doplňujúce, pritom však zreteľné úlohy v rozvoji ľudských zdrojov (Harris - Kor, 2013). Vzdelávacie programy o sociálnom podnikaní môžu zásadne prispieť k rozvoju príležitostí na vývoj riešení pre doteraz nevyriešené sociálne problémy a k získaniu poznatkov o procesoch zakladania sociálnych podnikov. Zároveň spolupráca medzi sociálnym podnikom a vzdelávacími inštitúciami predstavuje zásadný prístup k zlepšeniu porozumenia a zviditeľnenia (OECD/EU, 2017). Práve vzdelávanie môže významnou mierou prispieť k rozvoju sociálnej ekonomiky prostredníctvom výučby sociálneho podnikania na školách i ďalšieho vzdelávania v rámci celoživotného vzdelávania (EurActiv.sk, 2011). V európskych vzdelávacích systémoch je sociálne podnikanie ešte stále nedocenené, pričom jeho začlenenie do počiatocného a nepretržitého vzdelávania je predpokladom na posilňovanie jeho vierohodnosti (European Commission, 2012).

Opierajúc sa o najaktuálnejšie informácie vyplývajúce z dotazníkového prieskumu Medzinárodného centra pre výskum a informácie o verejnej, sociálnej a kooperatívnej ekonomike (CIRIEC) k zásadným prekážkam v procese rozvoja sociálneho podnikania najmä vo východných krajinách EÚ – Poľsko, Slovenská republika, Česká republika a Maďarsko patrí nedostatočná informovanosť i nedostatok povedomia o sociálnej ekonomike a o sociálnych podnikoch. S uvedenou skutočnosťou súvisí aj stav zväčša absentujúcich dostupných databáz a štatistík na národnej úrovni a podpory vzdelávania v oblasti sociálnej ekonomiky a sociálnych podnikov (CIRIEC/EESC, 2017; Chaves - Monzón, 2018). EHSV konštatuje, že modely sociálnych podnikov vo vzdelávacích programoch a v nástrojoch určených na ich zakladanie a rozvoj absentujú. Otázka vzdelávania v oblasti sociálnej ekonomiky by mala byť súčasťou učebných plánov vzdelávacích systémov. Pokiaľ ide o oblasť vzdelávania, sociálna ekonomika a jej prínos a pridaná hodnota pre spoločnosť sa v učebných plánoch stredných a vysokých škôl opomínajú a to isté sa dá povedať aj o činnostiach súvisiacich so zakladaním podnikov. Členské štáty a inštitúcie EÚ by preto mali umožniť počiatocné i ďalšie vzdelávanie v oblasti sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania tak, aby občanom dali nástroje na to, aby si ho osvojili (European Economic and Social Committee, 2019).

Zo správy CIRIEC z roku 2017 (CIRIEC/EESC, 2017) vyplýva, že práve nedostatočná informovanosť a nedostatok povedomia o sociálnych podnikoch patrí k zásadným prekážkam v procese rozvoja sociálneho podnikania v niektorých členských krajinách EÚ, ku ktorým patrí aj Slovenská republika.

Zásadným momentom v rozvoji sociálneho podnikania na Slovensku bolo v roku 2018 prijatie zákona č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov s cieľom prvýkrát komplexne legislatívne upraviť sektor sociálnej ekonomiky a vytvoriť vhodné podmienky na to, aby sa sociálna ekonomika rozvíjala a bola prínosom nielen pre zvyšovanie zamestnanosti, ale tiež upraviť spoločensky prijateľný systém pre podniky v širšom priestore sociálnej ekonomiky (Portál Verejná správa SR, 2018). Zákon okrem iného vymedzil štátnu správu v oblasti sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania, t. j. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (§ 25 Zákon č. 112/2018) a jej úlohy, pričom v nadväznosti na skúmanú problematiku treba podotknúť, že k nim patrí aj povinnosť ministerstva zabezpečiť bezplatné poradenstvo pri príprave projektu činnosti registrovaného sociálneho podniku, ako aj pri ďalších oblastiach, napr. pri príprave žiadosti o investičnú pomoc a zabezpečiť vzdelávanie v oblasti metodického usmernenia k uplatňovanému zákonu i k osobitným predpisom v pôsobnosti ministerstva týkajúcich sa sociálnej ekonomiky a sociálnych podnikov.

Príspevok sociálneho podniku k rozvoju ľudských zdrojov nemožno predstaviť bez inovatívneho rámca vzájomnej spolupráce a partnerstva medzi rôznymi aktérmi v sociálnej oblasti (spolupráca politických a verejných predstaviteľov s odborníkmi z tretieho sektora, so sociálnymi podnikmi) a rovnako aj bez zvyšovania povedomia o vplyve vzdelávania v oblasti sociálneho podnikania (Borzaga et al., 2008).

Predpokladom na vzdelávanie je aj zabezpečenie informovanosti o tejto problematike. V tomto smere realizuje ministerstvo v období od júna 2018 do mája 2022 prostredníctvom Implementačnej agentúry Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (MPSVR SR) v rámci Operačného programu Ľudské zdroje pilotný projekt na národnej úrovni s názvom Inštitút sociálnej ekonomiky. Jeho cieľom je na základe prijatého zákona o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch vytvoriť podpornú infraštruktúru pre rozvoj sociálnej ekonomiky a sociálnych podnikov na Slovensku, šíriť osvetu o možnostiach, ktoré poskytuje prijatý zákon, organizovať odborné celoslovenské konferencie, prezentovať príklady dobrej praxe v SR a v zahraničí. V rámci aktivít projektu vznikla sieť podporných Regionálnych centier sociálnej ekonomiky. V každom krajskom meste sa v nich záujemcom o sociálne podnikanie bezplatne venujú regionálni koordinátori, ktorí poskytujú podrobné informácie pri

prvých krokoch pred registráciou sociálneho podniku v zmysle zákona. Súčasťou je v rámci tohto projektu aj príprava a vyškolenie zamestnancov inštitúcií verejných služieb zamestnanosti (úradov práce, sociálnych vecí a rodiny), ktorí participujú na rozvoji regionálnej zamestnanosti (IA MPSVaR SR, 2020).

Rozvoj ľudských zdrojov v kontexte počiatočného a ďalšieho vzdelávania

Ku kľúčovým aktérom pri poskytovaní podpory sociálnym podnikom vo formálnom vzdelávaní patria vzdelávanie inštitúcie. Vzdelávanie v oblasti sociálneho podnikania by malo byť mostom medzi tradičnými metódami výučby a zážitkovým vzdelávaním; medzi školami a sociálnymi podnikmi. Sociálne podnikanie na školách je oblasťou s obrovským potenciálom, ale doposiaľ sa tejto oblasti na Slovensku nevenovala dostatočná pozornosť (Catherall - Richardson, 2017). Podstatnejšie zmeny nastali až v posledných rokoch avšak len na vysokoškolskom stupni štúdia, a to konkrétne na Ekonomickej univerzite v Bratislave (Národohospodárska fakulta), Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici (Pedagogická fakulta, Ekonomická fakulta), na Univerzite Komenského v Bratislave (Filozofická fakulta) a na Katolíckej univerzite v Ružomberku (Pedagogická fakulta) (European Commission, 2016).

Hoci podpora vzdelávania v oblasti sociálneho podnikania na základných a stredných školách doposiaľ nie je rozvinutá, určité kroky sú v tomto smere zabezpečované neziskovou organizáciou Junior Achievement (JA) Slovensko prostredníctvom bezplatného medzinárodného projektu Social Innovation Relay (SIR) realizovaného JA Europe s podporou spoločnosti NN Group. Jeho cieľom je oboznámiť žiakov s témou sociálneho podnikania, podnietiť ich k tvorbe inovatívneho podnikateľského nápadu a zamerať sa na riešenie sociálnych potrieb. Súčasťou projektu je realizácia online webináru na tému Sociálne podnikanie - podnikanie budúcnosti pre žiakov základných (8. - 9. ročník) a stredných škôl na Slovensku za účelom oboznámiť ich s témou sociálne podnikanie a s úspešnými príbehmi na Slovensku a súťaže v tvorbe sociálneho podnikateľského nápadu pre žiakov stredných škôl, ktorý rieši sociálne problémy v spoločnosti (JA Slovensko, 2020).

Intenzívnejšie kroky v podpore vzdelávania v oblasti sociálneho podnikania možno v kontexte celoživotného vzdelávania pozorovať v ďalšom vzdelávaní. Vzhľadom k tomu sme sa v nasledujúcej časti zamerali na zhodnotenie súčasného stavu ďalšieho vzdelávania na Slovensku.

Nezisková organizácia EPIC

Nezisková organizácia EPIC bola na Slovensku zaregistrovaná v roku 2012 svojou materskou organizáciou EPIC Employment Service Inc. a od roku 2015 prijala nové meno EPIC Assist. Je členom siete Social Innovation Europe, aktívnym v oblasti inovatívnych riešení na trhu práce pri zamestnávaní osôb s najrôznejšími druhmi znevýhodnenia. Svoju činnosť realizuje prostredníctvom programov, ku ktorým patrí podpora obecných sociálnych podnikov založených za účelom zvýšenia zamestnanosti ľudí znevýhodnených na trhu práce. Cieľom programu (Nezisková organizácia EPIC, 2018) je poskytovať záujemcom o sociálne podnikanie s dôrazom na malé obce zo znevýhodnených regiónov poradenstvo a technickú asistenciu potrebnú pre založenie a prevádzkovanie obecného sociálneho podniku zameraného na vytváranie pracovných príležitostí. V inovatívnej oblasti akou je sociálna ekonomika je nezisková organizácia aktívna už od roku 2013. Podporuje starostov/primátorov a ich aktivity smerom k založeniu obecných podnikov s cieľom zvýšenia zamestnanosti ľudí znevýhodnených na trhu práce prostredníctvom realizovanej spolupráce pri tvorbe podnikateľských zámerov, konkrétne s dvanástimi obcami v rámci Banskobystrického, Prešovského a Košického kraja.

V reakcii na potrebu obcí v oblasti ďalšieho vzdelávania začala organizácia zabezpečovať podpornú štruktúru starostom/primátorom pri získavaní vzdelania alebo zručností, napr. pre založenie a vedenie obecného sociálneho podniku. Vzdelávacie aktivity zamerané na sociálne podnikanie začali v organizácii prebiehať od roku 2013. Prostredníctvom projektu podporeného z EÚ programu pre vzdelávanie, odbornú prípravu, mládež a šport Erasmus + v období 2014 – 2017 vytvorila v roku 2016 prvý akreditovaný vzdelávací program (v rozsahu 76 hodín) v spolupráci s Ekonomickou univerzitou v Bratislave, ktorá prevzala nad programom záštitu, s názvom *Obecné sociálne podnikanie*. Nezisková organizácia vytvorila prvé komplexné kurikulum vzdelávacieho programu pre samosprávy v rámci Slovenska. Tento komplexný sedemdnňový intenzívny program zahŕňa aj dvojdnňovú prax v rámci tréningového centra v Spišskom Hrhove. Absolvent programu porozumie podstate a cieľom sociálneho podnikania, osvojí si základné princípy tvorby podnikateľského plánu pre obecný sociálny podnik a ovláda základné pravidlá a techniky strategického plánovania. Program prebieha prezenčnou formou a obsahuje odborné témy, napr. manažment ľudských zdrojov, obecný sociálny podnik ako súčasť strategického rozvoja územia, marketing sociálneho podniku, sociálne podnikanie v kontexte platnej legislatívy, inovácie v sociálnom podnikaní, tvorba podnikateľského plánu a riadenie finančných procesov. Záverečné hodnotenie sa realizuje formou vypracovania záverečnej práce a testu s minimálnou

požadovanou úspešnosťou (70 %). V prípade jej nedosiahnutia je požadované opakovanie testu. Po absolvovaní vzdelávacej aktivity získava absolvent certifikát s potvrdením o absolvovanom vzdelávaní.

Pri príprave programu sa čerpalo zo skúseností partnerských krajín projektu (najmä Spojené kráľovstvo, Slovinsko, Poľsko), spolupracovalo sa s podnikateľskými subjektmi i ďalšími vzdelávacími inštitúciami (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici).

Organizácia sa zameriava na vzdelávanie zástupcov miest a obcí, zástupcov úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, regionálnych rozvojových agentúr, ako aj zástupcov podnikateľského sektora. Je ocenené, že vzdelávanie zabezpečované neziskovou organizáciou je tiež prepájané s praxou, napr. prostredníctvom praxe v tréningovom centre v Spišskom Hrhove počas vyššie spomínaného prebiehajúceho intenzívneho programu, ako aj prostredníctvom príkladov dobrej praxe, na ktorých sumarizácii a publikovaní sa organizácia v rámci ďalších medzinárodných projektov zameraných na podporu sociálnej ekonomiky podieľala.

Nadácia Green Foundation

Nadácia vznikla v roku 2015 za účelom vytvárať programy, ktoré sú schopné identifikovať a sledovať spoločenský a environmentálny dopad technológií, využiť ich potenciál v praxi a usilovať sa o pozitívny dopad najmä v oblasti spoločenských, technologických a environmentálnych inovácií (Green Foundation, 2018).

Rovnako je ich zámerom prispieť k rozvoju sociálneho podnikania na Slovensku najmä cez vzdelávacie aktivity. K spomínaným programom patrí aj Program rozvoja sociálnych inovácií, v rámci ktorého nadácia so Slovenskou sporiteľňou (konkrétne s Oddelením sociálnej banky) a Nadáciou Slovenskej sporiteľne spustili projekt – vzdelávaciu platformu *Akadémia sociálnej ekonomiky (ASE)* za účelom podpory rozvoja sociálneho podnikania na Slovensku. Cieľom akadémie je, aby sa neziskový sektor naučil podnikat' a získal tak ďalší zdroj financovania, a aby sa podnikatelia naučili podnikat' so spoločensko-prospešným dosahom. Vzdelávanie zamerané na sociálne podnikanie prebieha v organizácii od roku 2019. Vzdelávacie aktivity sú určené neziskovému sektoru (neziskovým organizáciám, občianskym združeniam, nadáciám, družstvám), a tiež subjektom sociálnej ekonomiky, rovnako tiež začínajúcim podnikateľom s výraznejším spoločensko-prospešným dosahom. ASE prebieha kombinovane ako spojenie troch častí – online modulov, workshopov a inkubátora. Jedná sa o online vzdelávací kurz bez certifikácie. Bezplatný online kurz „Sociálne podnikanie pre

neziskovky“ poskytuje všeobecné teoretické i praktické vedomosti pre sociálne podnikanie vo forme video klipov a podporných materiálov v piatich moduloch. Súčasťou akadémie je aj realizácia workshopov odborníkmi z praxe a účasť v inkubátore.

Nadácia Pontis

Nadácia prepája mimovládne organizácie, štátne inštitúcie, firmy, komunity a jednotlivcov s cieľom dosahovať pozitívne zmeny vo vzdelávaní, v zodpovednom podnikaní a v boji proti korupcii a chudobe. Vzdelávacím aktivitám v oblasti sociálneho podnikania sa venuje od roku 2016. Zameriava sa na neziskový sektor, ktorý pôsobí v oblasti vzdelávania a na učiteľov. Poskytuje prezenčné neakreditované vzdelávacie programy, a to tzv. *3 mesačný akcelerátor* (3-mesačný mentoringovo-vzdelávací program s individuálnym mentorom a prístupom k inšpiratívnym vzdelávacím aktivitám) a *celoročné EDUpointy* – miesta pre vzdelávanie učiteľov, pričom program pozostáva z workshopov, diskusií, ukážkových hodín a riešení problémov z praxe, ako aj z praktického učenia sa inovatívnych metód, ktoré rozvíjajú zručnosti potrebné pre 21. storočie. Okrem spomínaných programov nadácia realizuje intenzívne trojdňové podujatie, tzv. 3 dňový bootcamp, na ktorom sú vybrané projekty prepájané s odborníkmi z biznisu a školstva. Zámerom je nájsť spôsob, ako vzdelávacie prístupy šíriť do škôl. Projekty s najväčším potenciálom šírenia postupujú do EDUakcelerátora.

Je dôležité tiež spomenúť, že praktická aplikácia je zabezpečovaná aj tým, že účastníci pracujú na svojich reálnych biznis nápadoch, ktoré testujú v akcelerátore a zavádzajú do svojej činnosti. Okrem toho nadácia organizuje pre účastníkov vzdelávacích aktivít od roku 2019 tzv. EDUumni (alumni) skupinu. Členstvom v skupine možno získať, napr. prístup k širším aktivitám nadácie, k tréningom a školeniam i rozvíjať spoluprácu s ďalšími aktérmi v rôznych oblastiach (napr. v oblasti vzdelávania, biznisu).

Implementačná agentúra Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny

Okrem vyššie analyzovaných aktivít zo strany neziskovej organizácie a nadácií možno tiež pozorovať rozbiehajúce sa aktivity verejného sektora prostredníctvom rozpočtovej organizácie, a to Implementačnej agentúry v zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Agentúra realizuje už spomínaný pilotný projekt s názvom Inštitút sociálnej ekonomiky a na regionálnej úrovni vytvorila sieť regionálnych centier sociálnej ekonomiky. Vzdelávacie aktivity prebiehajú od roku 2018, systematicky a koncepčne sa začali priame vzdelávacie aktivity zamestnancov realizovať až od roku 2019 po

zriadení regionálnych centier sociálnej ekonomiky a obsadení pracovnej pozície manažéra implementácie odborných aktivít lektorského tímu v národnom projekte Inštitút sociálnej ekonomiky. Vzdelávacie aktivity pre zamestnancov úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, Centrálnej koordinačnej jednotky a regionálnych centier sociálnej ekonomiky prebiehali prezenčne formou školení (prostredníctvom lektorov vybraných vo výberových konaniach) i formou metodických stretnutí (realizovaných expertmi, členmi poradnej pracovnej skupiny, zamestnancami odboru sociálnej ekonomiky ministerstva), po absolvovaní ktorých účastníci obdržali potvrdenie o absolvovaní školenia. Obsah vzdelávacích tém vychádzal zo vzdelávacích syllabov, ktoré boli pripravované expertným tímom mapujúcim potreby sociálno-podnikateľského prostredia v spolupráci s manažérom implementácie odborných aktivít lektorského tímu. Identifikácia vzdelávacích potrieb vychádza z požiadaviek zamestnancov. Poskytujú návrhy oblastí a tém, v ktorých sa potrebujú vzdelávať, aby boli schopní poskytovať potenciálnym sociálnym podnikateľom kvalifikované informácie na vysokej odbornej úrovni. Taktiež po každej vzdelávacej aktivite účastníci majú možnosť vyplniť tzv. dotazník spätnej väzby. Zamestnanci úradov práce, sociálnych vecí a rodiny boli školení v oblasti sociálna ekonomika a sociálne podniky. Zamestnanci centrálnej koordinačnej jednotky a regionálnych centier sociálnej ekonomiky boli školení vo vzdelávacích oblastiach: sociálna ekonomika a sociálne podniky, oblasť podnikateľské zručnosti a podpora sociálneho podnikania (napr. osvojenie si komunikačných zručností s potenciálnymi záujemcami o založenie registrovaného sociálneho podniku, informovanie o možnostiach sociálneho podnikania), a oblasť verejné obstarávanie, ktorá poskytuje základné informácie o verejnom obstarávaní, o možnostiach uplatnenia výnimiek vo verejnom obstarávaní pre registrované sociálne podniky a praktické cvičenia z praxe, prostredníctvom ktorých si účastníci majú možnosť overiť nadobudnuté vedomosti z verejného obstarávania. Každá vzdelávacia oblasť bola rozdelená do školiacich tém, pričom každá téma bola štandardne odprednášaná v rozsahu 8 hodín (s menšími výnimkami).

Zhodnotenie súčasného stavu, hlavné smery a výzvy rozvoja ďalšieho vzdelávania

Cieľovú skupinu záujemcov o vzdelávanie v oblasti sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania tvoria jednak osoby, ktoré nemajú priame skúsenosti s podnikaním a ich vedomosti sú skôr na teoretickej úrovni, ale aj potenciálni sociálni podnikatelia s vedomosťami, zručnosťami a skúsenosťami s podnikaním v praxi. Účastníci kurzov najviac oceňujú praktické príklady a rady z reálnych skúseností, ktoré môžu slúžiť ako inšpirácie pre nich. Na základe

skúseností majú absolventi po ukončení kurzu pozitívny náhľad na sociálne podnikanie a drvivá väčšina má ambíciu angažovať sa v tejto oblasti.

O kurzy o sociálnom podnikaní je veľký záujem, v niektorých prípadoch aj s úhradou účastníckeho poplatku. Ukázalo sa však, že pre zamestnancov štátnej správy je poplatok technická bariéra. Vzdelávacie aktivity na Slovensku sú financované z grantov, individuálnych darov, fondov Európskej únie a v menšom podiele z účastníckeho poplatku. Kurzy sú pre účastníkov zväčša bezplatné, ale organizácie ponúkajú aj platené školenia, resp. spoplatnené workshopy.

Organizácie poskytujúce vzdelávanie v oblasti sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania na Slovensku majú záujem o vytvorenie spolupráce so štátnou správou, regionálnou samosprávou (kraj) a miestnou samosprávou a niektoré z nich už spolupracujú s relevantnými partnermi na lokálnej, regionálnej aj národnej úrovni, ale aj medzinárodne. Informácie o potrebe vzdelávania pre cieľové skupiny získavajú v rámci networkingu, na základe poradenstva expertov, dotazníkového prieskumu od organizácií. V štátnej správe tieto potreby vychádzajú priamo od zamestnancov Regionálnych centier sociálnej ekonomiky, nakoľko sú v najužšej spolupráci s potenciálnymi sociálnymi podnikateľmi.

Všetky organizácie, ktoré poskytujú vzdelávanie, sa neustále zlepšujú a samé sa učia ako vylepšiť nimi poskytované služby. Plánujú upraviť kurikulum podľa aktuálnych trendov a najnovších poznatkov v oblasti sociálneho podnikania, rozšíriť cieľovú skupinu, rozvíjať a zdokonaľovať online vzdelávanie, organizovať workshopy a inkubátory. Ich zámerom je ďalej rozvinúť nástroje ako akcelerátor a hackathony, ktoré sú zamerané na rozvoj organizácií a v nich využiť vzdelávanie na sociálne podnikanie. Rezonuje potreba rozvinúť tému verejného obstarávania, prezentačných a komunikačných zručností, sociálneho bankovníctva.

Súčasný stav vo vzdelávaní v oblasti sociálneho podnikania na Slovensku môžeme hodnotiť priaznivo, i keď so značnými rezervami. Zatiaľ neexistuje vzdelávanie na základných a stredných školách v oblasti sociálneho podnikania, študenti by sa mali s konceptmi sociálnej ekonomiky a zodpovedného podnikania zoznámiť už na tejto úrovni. Na vysokých školách za posledné roky pribudlo viacero študijných programov a študenti sa venujú písaniu záverečných prác v oblasti sociálneho podnikania. V súčasnosti existuje v ďalšom vzdelávaní (mimo vzdelávacieho systému) viacero subjektov, ktoré sa venujú vzdelávaniu v oblasti sociálneho podnikania. Väčšinou ide o organizácie v treťom sektore, ktoré pripravujú rôzne školenia na báze projektov financovaných z verejných alebo európskych zdrojov. Vo veľkej miere sa jedná o podobné tematické oblasti (Polonyová – Pongrácz, 2021).

7. DISKUSIA

Sociálnu ekonomiku považujeme za súčasť ekonomiky a novú oblasť podnikania, ktorá prostredníctvom svojich nástrojov prispieva k riešeniu aktuálnych problémov v oblasti nezamestnanosti, chudoby, demografického vývoja, sociálnej marginalizácie, ochrany životného prostredia a pod. Vznikajú inovatívne postupy na zmiernenie spoločenských, komunitných, sociálnych alebo environmentálnych výziev či problémov. Sociálne podniky budujú model moderného pluralistického a odolného trhového hospodárstva. Rozvoj tohto odvetvia v rámci krajín Európskej únie je nerovnomerný, je ovplyvnený vnútroštátnymi podmienkami.

Sociálna ekonomika a sociálne podnikanie v slovenských podmienkach sa nachádza vo fáze, keď sa doladujú pravidlá jeho fungovania, identifikujú jeho limity a príležitosti, hľadajú sa oblasti vhodné na ďalšie napredovanie jeho entít. Výsledkom realizovaného výskumu sme priniesli nové poznania, ktoré pomenovali stimuly a bariéry, odhalili možné smery ďalšieho rozvoja a zároveň sme ponúkli odporúčania pre decíznu sféru, aplikačnú prax a ďalšie vedecké bádanie. Kľúčové zistenia sme podrobnejšie predstavili v nasledujúcej časti.

Výsledky nášho výskumu poukázali na kľúčovú úlohu odbornej prípravy, vzdelávania a zvyšovania povedomia v etablovaní konceptu sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania na Slovensku. Za veľkú bariéru v rozvoji vzdelávania v oblasti sociálneho podnikania považujeme nedostatočnú osvetu a celkovú „propagáciu“ sociálneho podnikania na Slovensku. Široká verejnosť stále nemá vedomosti o téme sociálneho podnikania a tým pádom ani vzdelávaní. Chýba aj všeobecná platforma o sociálnom podnikaní, ktorá by poskytovala informácie o možnostiach formálneho aj neformálneho vzdelávania. Ďalšou prekážkou je, že vzdelávanie v slovenskom systéme je zamerané na vedomostné učenie, memorovanie, menej je orientované na zručnosti. Stále sú pomerne málo aplikované inovácie vo vzdelávaní, z čoho vyplýva, že ani téme sociálnej ekonomiky sa nevenuje potrebný priestor. Téma sociálneho podnikania začína postupne rezonovať už i vo vzdelávacom systéme. Premietnutá je primárne vo vzdelávacích obsahoch vysokých škôl, ale isté črty a podoby sociálneho podnikania môžu byť zaznamenané i v obsahoch niektorých odborných škôl. V priestore Slovenskej republiky je však táto téma pomerne „mladá“ a vyvíjajúca sa, jej špeciálne nie je v sústave primárneho a sekundárneho vzdelávania venovaný priestor. V neformálnom vzdelávaní je téma sociálnej ekonomiky aktuálna a rezonujúca. Vzdelávanie ponúkajú rôzne organizácie, mimovládne subjekty. Otvárajú sa priestory pre národné a medzinárodné projekty v rámci SR, ale pozornosť

jej je venovaná i v rámci spolupráce v európskom priestore. Prínosné sú tzv. inkubátory a rôzne príručky s uvedenými príkladmi dobrej praxe. Vzdelávanie by malo byť praktické, relevantné ako aj inšpiratívne a motivujúce. Dlhodobá podpora, namiesto aktivít v rámci projektu, sa ukazuje ako efektívnejšia. Prínosná by tiež bola väčšia spolupráca medzi poskytovateľmi vzdelávania a štátnej podpory sociálnej ekonomiky.

V súčasnosti aj na Slovensku vo vzdelávaní rastie počet predmetov, kurzov či študijných programov zameraných na niektoré aspekty sociálnej ekonomiky. Je to reakciou na rastúci dopyt po odborníkoch v rodiaom sa sektore sociálnej ekonomiky, ktorí by mali byť vybavení potrebnými znalosťami a zručnosťami riešiť pálčivé problémy spoločnosti. Zároveň sa nachádzame v situácii, keď prax predbieha teóriu a výskumné aktivity v tejto oblasti zaostávajú. Vytvára sa zvláštny stav, keď sa dynamickým tempom realizuje implementácia konceptu sociálnej ekonomiky a vedná disciplína sociálnej ekonómie sa rozvíja veľmi pomaly. Má to značný dosah aj na tvorbu, zrod a rozvoj vzdelávacích aktivít, ktoré sú základným atribútom úspešného fungovania sektora sociálnej ekonomiky v slovenských podmienkach.

Lektorov, učiteľov či tvorcov programov týkajúcich sa problematiky sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania v súčasnosti čakajú dve hlavné výzvy. Jednak musia pochopiť, akej činnosti sa sociálni podnikatelia a sociálni inovátori venujú a v ktorých oblastiach sa musia ďalej vzdelávať. Na základe identifikácie ich potrieb je potrebné navrhnuť obsah kurzu a študijného materiálu. V literatúre existujú dva prekrývajúce sa pojmy sociálneho podnikania. Môže to byť aktivita zameraná na sociálne inovácie s využitím nekomerčných prostriedkov alebo založenie sociálneho podniku využitím príležitosti trhu rozvíjať služby alebo produkty. Kurzy alebo semináre musia zodpovedať špecifickým požiadavkám, ktorým sociálni podnikatelia a inovátori čelia a mali by byť zamerané na otázky zodpovedného riadenia, riadenia spôsobom „double bottom line“ a manažmentu identity (Lawrence et al., 2012).

Medzi najdôležitejšie kompetencie sociálneho podnikateľa patrí schopnosť riešiť problémy, vybudovať efektívne tímy, riadenie finančného kapitálu, schopnosť viesť a rozvíjať členov tímu, komunikácia so všetkými zainteresovanými stranami (Miller et al., 2012). Na Slovensku je dopyt po vzdelávaní zameranom na tematiky verejného obstarávania, prezentačných a komunikačných zručností, sociálneho bankovníctva. Kompetencie riadenia finančného kapitálu je obsiahnutá v znalostiach a zručnostiach v kontexte sociálnych aspektov verejného obstarávania a možností sociálneho bankovníctva. Vychádzajúc zo slovenskej legislatívy zameranej na vytvorenie komplexného podporného prostredia pre rozvoj sociálnej

ekonomiky a sociálnych podnikov, môžeme konštatovať, že tieto potreby sú opodstatnené a sú predpokladom účinného fungovania subjektov sociálnej ekonomiky aj v slovenských podmienkach. Schopnosť riešiť problémy, budovanie tímu a komunikácia patria medzi tzv. „mäkké faktory“ podnikania v sociálnom podniku, a to aj z dôvodu jeho špecifik, napr. vo väzbe na ľudské zdroje a financovanie.

Do výučby sociálneho podnikania sa žiada zahrnúť aj problematika sociálnej inovácie. Sociálni podnikatelia sa odlišujú od klasických podnikateľov v tom, že sa zameriavajú skôr na sociálne potreby, kým materiálne ostávajú v pozadí. Pri realizovaní činnosti využívajú iné trhové nástroje ako pri podnikaní na komerčnom princípe, napr. sociálne financovanie. Ich schopnosti sa dajú rozvíjať prostredníctvom prípadových štúdií zameraných na strategické plánovanie s akcentom na rozpoznanie príležitostí. Vzdelávacie programy určené pre budúcich manažérov sociálneho podniku by mali klásť dôraz na rozvoj zručností zameraných na dosiahnutie systémových zmien (Weber, 2012). Tematika sociálnych inovácií by mohla byť prínosná pre budúcich sociálnych podnikateľov pôsobiacich najmä v západných regiónoch Slovenska, v okolí hlavného mesta, kde nezamestnanosť dosahuje priaznivé čísla a sociálne podnikanie nemusí byť zamerané prioritne na tvorbu pracovných miest pre znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie. Ide o osvojenie si novátorských prístupov v podnikaní, vybudovanie kreativity u aktérov procesu, novú kombináciu existujúcich prvkov v podnikaní, vybudovanie nových sociálnych vzťahov.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že vzdelávanie na tematiku sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania v zahraničí ale i na Slovensku, je zamerané najmä na jej tri piliere: účinné riadenie, sociálne inovácie a podnikateľské zručnosti najmä v kontexte „mäkkých faktorov“ podnikania, a to vo väzbe na podporu schopnosti empatie a rozvíjania emocionálnej inteligencie, ako najúčinnějších charakteristík úspešného vodcu sociálneho podniku. Vzhľadom na aktuálnu etapu vývoja konceptu sociálnej ekonomiky a mieru jeho akceptácie vo verejnej správe, akademickej obci a širokej verejnosti, základnou podmienkou ďalšieho rozvoja v tejto oblasti je posilnenie osvedčenia, šírenie príkladov dobrej praxe a sieťovanie aktérov sociálnej ekonomiky. Tieto podporné nástroje by mohli byť nápomocné v procese tvorby, inovácie a skvalitňovania vzdelávania v oblasti sociálneho podnikania v slovenských podmienkach (Polonyová – Pongrácz, 2021).

S ohľadom na interdisciplinárny charakter sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania je zrejmé, že oblasti jeho pôsobenia prirodzene zasahujú a presahujú do spoločenského a hospodárskeho života, ktoré majú v gescii rôzne orgány štátnej správy. Koncept sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania má svoje opodstatnenie a využiteľnosť

v rôznych odvetviach (poľnohospodárstvo, životné prostredie, kultúra, bývanie, doprava, cestovný ruch, služby, práca, sociálne služby, zdravotníctvo, školstvo, pomocné profesie a podobne), riešenie jeho otázok by malo byť realizované prostredníctvom intenzívnej medzirezortnej komunikácie a kooperácie. Identifikujeme nedostatočnú implementáciu prierezovosti sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania do iných stratégií. Sektorové politiky nereflektujú na príležitosti, ktoré prináša zákon o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch, preto vytvorenie funkčného „nadrezortného“ koordinačného orgánu by pomohlo širšej akceptácii a implementácii jeho nástrojov.

Sociálne služby sú súčasťou sociálnej ekonomiky a majú svoje pevné miesto v sociálnej ekonomike. Avšak v slovenských podmienkach sa nedarí spájať sociálne služby so sociálnym podnikaním z dôvodu legislatívneho konfliktu. Nepriaznivý demografický vývoj a starnutie populácie, nárast počtu osamelých osôb, situácia osôb so zdravotným postihnutím, marginalizovaných a sociálne vylúčených jednotlivcov a komunít sú výzvami, ktorým čelí naša spoločnosť. Navrhujeme zosúladiť právne pozadie sociálnych služieb a sociálnej ekonomiky tak, aby sa našiel prienik poskytovania sociálnych služieb v priestore sociálneho podnikania.

Poľnohospodárstvo patrí medzi odvetvia, v ktorých nájdeme nevyužitý potenciál pre etablovanie konceptu sociálnej ekonomiky a zároveň aj konceptu sociálneho poľnohospodárstva. Produkcia potravín je nevyhnutná pre život, poľnohospodárska výroba prinášajúca primerané zárobky je zasa nevyhnutná pre hospodárstvo, keďže okrem výroby agrárnej produkcie ponúka pracovné miesta, chráni prírodné zdroje, podporuje biodiverzitu a zabráňuje vysídľovaniu ľudí z niektorých regiónov. Poľnohospodárstvo však ponúka oveľa viac. Toto odvetvie umožňuje prepojiť hospodársky a sociálny sektor, keďže v poľnohospodárstve sa vedľa uplatniť ľudia s rôznou vzdelanostnou štruktúrou, so zdravotným handicapom aj ľudia z okraja spoločnosti. Osobitne úsilie zamerané na využitie komerčných fariem a poľnohospodárskeho prostredia v oblasti podpory fyzického a duševného zdravia prostredníctvom poľnohospodárskych činností odkazuje na pojem sociálne poľnohospodárstvo (označované aj ako care farming, farming for health or green care in agriculture) (Hassink 2003; Braastad 2005; NCFI (UK) 2008; Hine, Peacock, Pretty, 2008). Sociálne poľnohospodárstvo vychádza z dvoch kľúčových konceptov, z multifunkčného poľnohospodárstva a komunitnej sociálnej a zdravotnej starostlivosti. V tomto kontexte zohráva čoraz významnejšiu úlohu pri vytváraní lokálnej siete sociálnej podpory. Predstavuje akékoľvek využitie poľnohospodárskych činností na riešenie špecifických sociálnych potrieb s cieľom prispieť k sociálnemu začleneniu inclusion (Borgi et al. 2020). Benefity zo sociálnej solidarity sociálneho

poľnohospodárstva pritom môžu využívať všetky vekové skupiny. Sociálne poľnohospodárstvo zodpovedá meniacim sa potrebám spoločnosti a je vnímané ako dobrý príklad socializácie starostlivosti vo väzbe na silnejúci dopyt po inkluzívnom rozvoji z oblasti sociálnych a zdravotných služieb. Zároveň je príkladom udržateľnejšieho typu poľnohospodárstva odkazujúcim na sociálne hodnoty. Vytvára príležitosť zapojiť sa aj do iných sektorov (okrem sociálneho sektora, zdravotníctva aj napr. školstva) (Di Iacovo, O'Connor, 2009).

Sociálne poľnohospodárstvo je rozšírené v celej Európe vo formách, ktoré majú spoločné znaky, ale zároveň sa výrazne líšia z hľadiska prístupu, vzťahov s ostatnými odvetviami, legislatívy a financovania (Úradný vestník Európskej únie, 2013). Samotný rozvoj sociálneho poľnohospodárstva je v každej krajine odlišný z dôvodu rozdielov v štruktúre ich zdravotníckych, sociálnych a vzdelávacích služieb, ale aj rozdielov v historickom vývoji a v kultúrnych tradíciách. Všeobecná definícia sociálneho poľnohospodárstva na európskej úrovni nie je prijatá. Sociálne poľnohospodárstvo je vnímané ako nový a aj ako tradičný koncept, nakoľko na jednej strane pochádza z tradičných vidieckych svojpomocných sietí etablovaných vo vidieckych oblastiach pred modernizáciou poľnohospodárstva, na druhej strane je tento koncept podstatne reformovaný inovatívnym a vyvíjajúcim sa spôsobom (Di Iacovo, O'Connor, 2009). Ako už bolo spomínané, rozvíja sa a uplatňuje vo viacerých formách, pričom sú to sociálne podniky alebo družstvá, neziskové organizácie, združenia a nadácie, ale aj súkromné podniky pod vedením podnikateľa, ktorému sociálne poľnohospodárstvo vytvára priestor na diverzifikáciu príjmov. Sociálne poľnohospodárstvo sa rozvíja aj v poľnohospodárskych oblastiach, avšak je závislé od verejných subjektov alebo agentúr z oblasti zdravotníctva (Lacko-Bartošová et al., 2021).

Sociálne poľnohospodárstvo možno v tomto smere vnímať ako inkluzívny pojem, ktorý v sebe zahŕňa rozmanité aspekty, osobitne zdravotnú starostlivosť (liečba, terapia); sociálnu rehabilitáciu (sociálna rehabilitácia; opätovné začlenenie do komunity; psychosociálne kompetencie nazývané aj ako life skills), vzdelávanie, ako aj pracovný výcvik (podpora pre zraniteľných ľudí, poľnohospodárske manažérske zručnosti, pracovné školenia, chránené pracovisko) (Hine, Peacock, Pretty, 2008). Z hľadiska hlavného účelu môžeme sociálne farmy rozdeliť na tri základné skupiny:

- Opatrovateľské sociálne farmy orientované na starostlivosť, ktoré predstavujú koncepciu poskytovania opatrovateľskej služby na uspokojenie potrieb užívateľov služby. Farmy sú poskytovateľmi opatrovateľských služieb. Zvyčajne existuje platba

alebo peňažná kompenzácia za služby, ktoré platia verejné orgány. Hlavným cieľom nie je integrácia na trh práce alebo zamestnávanie ľudí. Napr. terapeutické farmy vo Francúzsku.

- Pracovne orientované sociálne farmy, ktoré sa zameriavajú na integráciu na trh práce alebo na zamestnávanie marginalizovaných skupín obyvateľstva. S tým sú zvyčajne spojené koncepcie rozvoja odbornej prípravy pre znevýhodnené skupiny. Napr. sociálne podniky v Slovinsku.
- Sociálne farmy orientované na vzdelávanie a pedagogiku, napr. vzdelávacie farmy, ktoré sa zameriavajú na vzdelávanie detí základných škôl. Ich cieľom je raz alebo niekoľkokrát počas roka poskytnúť deťom kontakt so životom na farme a prístupom k prírode (napr. didaktické farmy v Taliansku). Rovnako sú to aj sociálne farmy, ktoré ponúkajú vzdelávacie programy na farme pre deti s poruchami učenia alebo napr. pre tých, ktorí majú problémy so sociálnym začlenením (Di Iacovo, O'Connor, 2009).

Keďže sociálne poľnohospodárstvo má potenciál rozvíjať sa predovšetkým v menších farmách na lokálnych úrovniach, produkované regionálne potraviny (ktoré môžu byť dodávané aj iným organizáciám zdravotného alebo sociálneho charakteru) môžu byť v biokvalite, produkované šetrným spôsobom s ohľadom na ochranu životného prostredia. Menšie farmy sú schopné využiť aj poľnohospodárskou technikou menej dostupné miesta, čo umožňuje efektívnejšie využívanie obmedzených zdrojov pôdy. Kompostovanie a využívanie bioodpadu vnáša do sociálneho poľnohospodárstva prvky cirkulárnej ekonomiky. Lokálna produkcia, ktorá sa nemusí dovážať, umožňuje znížiť uhlíkovú stopu a tým prispieva k udržateľnému regionálnemu rozvoju. “V súčasnosti sa sociálne poľnohospodárstvo považuje za poľnohospodársku aktivitu, alebo aktivitu vykonávanú prevažne vo vidieckom prostredí, ktorá má dva kľúčové charakteristické znaky – vplyv na široké spektrum rizikových sociálnych skupín a schopnosť realizovať ekonomické činnosti, ktoré prispievajú k lokálnemu a regionálnemu rozvoju” (Lacko-Bartošová et al., 2021).

Slovensko je v rozvoji sociálneho poľnohospodárstva oproti ostatným krajinám na chvoste. Výzvou preto naďalej zostáva priblížiť túto tému všetkým potencionálnym realizátorom (štát, farmárov a poľnohospodárov) a dostať vo väčšej miere do povedomia benefity sociálnych fariem nielen pre farmárov a poľnohospodárov, ale aj pre celú spoločnosť, a zároveň akým spôsobom môžu pomôcť skvalitniť život ľudí s prekážkami. Súčasťou konceptu

sociálneho poľnohospodárstva aj vzdelávanie v poľnohospodárskom prostredí, výmena skúseností.

Na skutočnosť, že v spoločnosti sú skupiny obyvateľstva, ktoré nie sú schopné si samé zaobstaráť primerané bývanie a je teda pre túto časť obyvateľstva potrebné vytvárať vhodné podmienky pre bývanie upozorňuje aj rámcový strategický dokument Ministerstva dopravy a výstavby Slovenskej republiky upravujúci oblasť bývania. Riešenie potreby bývania týchto skupín však nie je možné zabezpečiť bez intervencií štátu a ďalších subjektov na trhu s bytmi. V oblasti zabezpečenia dostupného nájomného bývania potrebné podporovať a rozvíjať i potenciál neziskového sektora a sociálnej ekonomiky. Vytvorenie vhodných podmienok pre ich entity môže viesť k ich postupnému prevzatiu úloh obcí, ktoré dnes zabezpečujú sociálne bývanie. Kľúčovým prvkom v procese ďalšieho rozvoja bytovej politiky je zároveň zamerať sa na systémové a inovatívne riešenia, ktoré zvyšujú kvalitu i cenovú dostupnosť bývania pre znevýhodnené skupiny obyvateľstva. (Ministerstva dopravy a výstavby SR, 2015). V tomto kontexte vidíme príležitosť pre rozvoj sociálneho podnikania, zameraného na zabezpečenie spoločensky prospešného bývania. Môže hrať kľúčovú úlohu koncept „housing first“, ktoré sa na Slovensku v súčasnosti rozvíja a vytvára priestor na zvýšenie existenčného minima o aktivity spojené s kultúrou, dopravou, ochranou zdravia atď. Z tohto dôvodu je žiaduce zakomponovať koncept „housing first“ do štátnej stratégie podpory bývania s akcentom na podporu bývania pre najzraniteľnejšie sociálne skupiny, aj s prepojením na koncept sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania, a zvýšiť povedomie o inovatívnych možnostiach podnikania v oblasti bývania.

Významnou témou v sociálnej ekonomike je meranie dopadu, t. j. vplyvu na spoločnosť, ktorý prinášajú jej subjekty. Ten musí byť jasne identifikovateľný a merateľný, následne môže byť prezentovaný zainteresovaným stranám a širokej verejnosti. Musíme mať však na zreteli, že ku komplexnému hodnoteniu pozitívnej spoločenskej zmeny, ktorú sociálny podnik generuje, je nutné sledovať jeho celý hodnotový reťazec prostredníctvom obchodného hodnotového reťazca a spoločenského hodnotového reťazca. K precíznemu vykazovaniu bude nutné vypracovať metodiku na určenie súhrnu pozitívnych a negatívnych dosahov, t. j. vyčíslieť mieru akou podnikanie prispieva k pozitívnym zmenám v živote jednotlivcov, komunít alebo spoločností.

Strategickým cieľom sektora sociálnej ekonomiky je zvýšiť úroveň kvality života a zároveň dosiahnuť spoločenské uznanie pre jej subjekty. Svojimi aktivitami odbremeňujú štát, riešia spoločenské, komunitné a sociálne problémy, právom si zaslúžia podporu a

celospoločenskú pozornosť. Za možnosti a stimuly rozvoja sociálnej ekonomiky na Slovensku považujeme najmä nasledujúce determinanty: dlhodobá nezamestnanosť, regionálne disparity, vysoký počet marginalizovaných a sociálne vylúčených osôb, demografické starnutie, neschopnosť štátu v plnej miere riešiť sociálne problémy spoločnosti a vznik nových sociálnych problémov.

ZÁVER

„V prvom rade je pre mňa táto téma srdcová. Poviem to tak jemne, robím ju s láskou ale ináč sa asi robiť ani nedá. Pretože ak sa budeme baviť o sociálnom podnikaní, v prvom rade človek nemá to sociálne, tak nech to ani nerobí. To je aj odkaz pre ostatných. Nech tam nehľadá len výhody pre seba ale aj pre tých, ktorým chce pomáhať.“ – postoj jedného z expertov – respondentov hĺbkového rozhovoru.

V súčasnosti sa do popredia dostáva sociálne alebo solidárne hospodárstvo, ktoré uprednostňuje sociálny, spoločenský alebo komunitný cieľ, kooperáciu a solidaritu pred ekonomickým ziskom. Kľúčovým predpokladom rozvoja sociálnej ekonomiky je presadzovanie spoločenskej zodpovednosti, a to v kontexte globálnej spoločenskej zodpovednosti

Sociálna ekonomika vytvára novú oblasť aj pre podnikateľské aktivity, ktorá zahŕňa sociálne inovácie a zároveň rieši sociálne problémy spoločnosti. Postupne sa rodia „hybridné podnikateľské subjekty“, ktoré uprednostňujú sociálny cieľ pred dosahovaním zisku. Sociálne podniky, ktoré kombinujú organizačné formy ziskovo orientovaného podnikania a dobročinnosti, sa javia ako ideálny typ hybridnej organizácie. Okrem toho sociálne podnikanie predstavuje činnosť, ktorá spája podnikateľské aktivity, sociálne inovácie a neziskové riadenie

Cieľom habilitačnej práce bolo poukázať na špecifiká sociálneho podnikania v priestore sociálnej ekonomiky a jeho ďalšie smerovanie na Slovensku. Na podporu dosiahnutia hlavného cieľa sme formulovali čiastkové ciele. Zmapovali sme súčasný stav etablovania konceptu sociálnej ekonomiky vo väzbe na osobitosti tretieho sektora a sociálneho podnikania, odhalili sme špecifiká prejavu spoločenskej zodpovednosti na úrovni podnikania, verejného sektora, komunity a jednotlivca. Zistili sme prienik konceptu spoločenskej zodpovednosti a konceptu tvorby zdieľanej hodnoty v kontexte sociálneho podnikania. Na vymedzenie vybraných kategórií v skúmanej oblasti sme ponúkli definície do diskusie ako výsledok individuálnych a kolektívnych viacročných výskumných aktivít, čím sme chceli prispieť k terminologickému rozvoju sociálnej ekonómie. Poukázali sme na súčasný stav rozvoja sociálneho podnikania v Európskej únii s akcentom na SR a identifikovali sme jeho limity a bariéry. Vzhľadom na charakter skúmaného fenoménu sme sa rozhodli pre interdisciplinárny prístup, ktorý vychádza z emickej perspektívy. Naše poznanie sme dotvorili výsledkami dotazníkového prieskumu

a rozhovorov, ktoré sme realizovali s aktérmi sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania. Záverom sme načrtli perspektívy napredovania sociálneho podnikania na Slovensku a navrhli systém podpornej infraštruktúry pre sociálne podnikanie v SR vo väzbe na jeho zainteresované strany. V nadväznosti na naplnenie predchádzajúcich čiastkových cieľov sme formulovali odporúčania pre hospodársku prax, verejné politiky a ďalšie vedecké bádanie.

Prínos publikácie identifikujeme v rovine rozširovania konceptu spoločenskej zodpovednosti a konceptu sociálnej ekonomiky, s akcentom na významnú rolu sociálneho podnikania. Vymedzením spoločenskej zodpovednosti na úrovni verejného sektora, jednotlivcov a komunít, ako aj podnikateľských subjektov, vo väzbe na globálnu spoločenskú zodpovednosť, sme identifikovali kľúčový predpoklad napredovania sektora sociálnej ekonomiky.

Existuje mnoho spôsobov, ako môže riešenie sociálnych, komunitných alebo spoločenských problémov priniesť výhody aj pre firmy. Možnou cestou je obchodná stratégia tvorby zdieľanej hodnoty. Predstavuje to zároveň aj konkurenčnú výhodu, hnaciu silu konkurencieschopnosti a ziskovosti. Zároveň však je žiaduce skúmať tzv. hodnotový reťazec, resp. spoločenský hodnotový reťazec, ktorý pomocou jeho aktivátorov prináša kolektívny dosah, úžitok pre všetky zainteresované strany. Koncipovaním pyramídy spoločenskej zodpovednosti rozlišujeme úrovne spoločenskej úlohy podnikateľských subjektov, ktorá vyjadruje stupňujúci sa príspevok firiem k riešeniu sociálnych, komunitných či environmentálnych problémov. Prostredníctvom syntézy konceptu spoločenskej zodpovednosti a konceptu sociálnej ekonomiky špecifikujeme postavenie subjektov sociálnej ekonomiky a sociálnych podnikov. Zdôrazňujeme ich dôležitý a nenahraditeľný prínos pre spoločnosť, a to prostredníctvom prejavu spoločenskej zodpovednosti.

Je zrejmé, že pre udržateľnú budúcnosť je nevyhnutnou podmienkou podporiť globálnu spoločenskú zodpovednosť. Je žiaduce posilniť osvetu a šírenie príkladov dobrej praxe v oblasti spoločenskej zodpovednosti jednotlivca, komunít, verejnej správy a podnikateľského sektora, a zdôrazniť ich príspevok ku globálnej spoločenskej zodpovednosti. Vzrastajúce očakávania verejnosti v sociálnej a environmentálnej oblasti postupne vyvolávajú tlak aj na verejné politiky, ktoré by mali adekvátne reagovať na túto spoločenskú požiadavku a prijať rozhodnutia k dosiahnutiu udržateľného ekonomického rozvoja a k zlepšeniu kvality života v súlade s princípmi globálnej spoločenskej zodpovednosti. V tomto kontexte sa otvára potenciál pre ďalší výskum v oblasti tvorby a implementácie konceptu globálnej spoločenskej zodpovednosti na

Slovensku, s akcentom na rolu jednotlivcov, komunit a subjektov verejnej správy a rozšírením úloh podnikateľského sektora.

Spájaním obchodných príležitostí a riešení spoločenských problémov prostredníctvom uplatňovania princípov spoločenskej zodpovednosti vzniká nová stratégia riadenia - koncept tvorby zdieľanej hodnoty. Ten by sa mohol stať určujúcou paradigmou riadenia v nastávajúcom období a sociálne podnikanie vnímame ako podnikanie budúcnosti, so zreteľom na sledovanie jeho tzv. hodnotového reťazca. Vyvstáva ale otázka, aké hodnoty vytvárame, a to v každom kroku fungovania podnikania. Musíme mať na zreteli, popri hlavnej misii, všetky ďalšie dosahy na zainteresované strany, aj tie negatívne. Následne bude možné zhodnotiť celkový hodnotový reťazec subjektu a výsledkom má byť súhrn pozitívnych a negatívnych dosahov, t. j. miera akou podnikanie prispieva k pozitívnej spoločenskej zmene a zvýšeniu kvality života. Je to výzva pre ďalšie bádanie v tejto oblasti – najmä identifikovať kritériá, na základe ktorých môžeme kategorizovať a vyčíslieť hodnoty vytvárané podnikateľskými subjektmi a tak dospieť k výsledku celkového hodnotového reťazca.

Odbornú prípravu, vzdelávanie, zvyšovanie povedomia a kapacít považujeme za kľúčovú úlohu v etablovaní konceptu sociálnej ekonomiky na Slovensku. Navrhujeme posilniť aktivity na podporu osvetu širokej verejnosti, zakomponovať inovačné prvky do vzdelávacieho systému, orientovať sa na rozvoj zručností, zvýšiť spoluprácu medzi poskytovateľmi vzdelávania a štátnej podpory sociálnej ekonomiky, posilniť výskumnú činnosť, zintenzívniť sieťovanie aktérov a šírenie príkladov dobrej praxe, vytvoriť študijné programy na stredných a vysokých školách so zameraním na sociálny manažment a sociálne podnikanie.

Sociálne služby sú súčasťou sociálnej ekonomiky, ale z dôvodu legislatívneho konfliktu na Slovensku zatiaľ nebol vytvorený priestor na ich realizáciu v sociálnom podnikaní. Odporúčame zosúladiť právne pozadie sociálnych služieb a sociálnej ekonomiky vymedzením prieniku poskytovania sociálnych služieb v sociálnom podnikaní.

V kontexte predchádzajúce konštatujeme, že starnutie populácie prináša jednak nové sociálne problémy, ale na strane druhej nám otvára možnosti vytvárania nových pracovných miest najmä v oblasti poskytovania rôznych sociálnych služieb. Je tu priestor pre podnikateľské aktivity na uspokojenie rôznych potrieb stále početnejšej skupiny spotrebiteľov staršieho veku. Okrem toho stále aktívnych starých ľudí vnímame ako nevyužitý potenciál, ktorý je možné zapojiť do rôznych iniciatív sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania. Navrhujeme posilniť osvetu v tejto oblasti vo väzbe na príležitosti, ktoré demografické starnutie prináša.

Sociálne poľnohospodárstvo predstavuje inovatívny prístup, ktorý je na Slovensku málo známy a zmapovaný. Jeho úlohou je z tohto pohľadu nielen zabezpečenie poľnohospodárskej produkcie, ale tiež tvorba a ponuka služieb, nových pracovných miest, vzdelávacích aktivít a rôznych terapií pre znevýhodnené a zraniteľné osoby či osoby so špecifickými potrebami s cieľom prispievať k rozvoju vidieckych komunít. Poľnohospodárstvo je odvetvie, v ktorom vidíme nevyužitý potenciál pre etablovanie konceptu sociálnej ekonomiky a sociálneho poľnohospodárstva. Dávame návrh priblížiť túto tému všetkým potencionálnym realizátorom a tvorcom politík a odstrániť prekážky v rozvoji sociálneho poľnohospodárstva v priestore sociálnej ekonomiky.

Sociálne podniky bývania dosahujú pozitívny sociálny vplyv zabezpečovaním spoločensky prospešného nájomného bývania. Vidíme priestor pre ich rozvoj prostredníctvom implementácie prístupu „housing first“ na riešenie bezdomovectva. Navrhujeme posilniť osvetu pre potenciálnych aktérov, ako i tvorcov verejných politík o možnostiach sociálneho podnikania v oblasti bývania, s akcentom na využitie prístupu „housing first“, ktorý rieši situáciu tých najviac exkludovaných.

Vzhľadom na interdisciplinárny charakter sociálnej ekonomiky navrhujeme vytvorenie „nadrezortného“ koordinačného orgánu a posilnenie kapacít Odboru sociálnej ekonomiky MPSVaR SR, vytvoriť priestor na intenzívnu medzirezortnú komunikáciu, implementovať prierezovosť sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania do iných stratégií.

Ďalej navrhujeme opatrenia vo väzbe na aktuálne nastavené procesy:

- skvalitniť implementáciu zákona v praxi, najmä priebežným aktualizovaním metodických pokynov,
- znížiť administratívnu náročnosť v procese registrovania sociálnych podnikov,
- spresniť pravidlá s nastavením jednoznačných postupov uplatnenia daňovej úľavy, čerpanie financií na pokrytie dodatočných nákladov, využitia verejného obstarávania so sociálnym dosahom, servisných poukázok,
- zjednodušiť podmienky čerpania investičnej pomoci,
- doladiť využitie podporných nástrojov vo väzbe na schému de minimis,
- sprehľadniť aktuálny systém finančnej podpory,
- zefektívniť spoluprácu s neziskovým sektorom, agentúrami podporovaného zamestnávania a úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny.

Súčasnú globálnu výzvu, ktorú dôsledky sa prejavujú aj na lokálnej úrovni, žiadajú zodpovedný prístup a synergiu aktivít na dosahovanie pozitívnych spoločenských zmien. Sledovanie aj „neekonomických“ cieľov všetkých hráčov trhu a subjektov spoločnosti je nutnou požiadavkou udržateľného rozvoja, ktorý predpokladá globálnu spoločenskú zodpovednosť v ekonomickej, sociálnej a environmentálnej oblasti. Zisťovania prieskumu (Eurobarometer, 2020) zameraného na postoje Európanov k sociálnym otázkam potvrdzujú výsledky nášho výskumu a dôležitosť sociálne orientovaného trhového hospodárstva, ktoré môže inovatívnym spôsobom reagovať na problémy súčasnosti.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. ANDOR, László. 2012. Szociális vállalkozások az Európai unióban. In: XXI. Század – Tudományos Közlemények 2012/28. ISSN 1585-8960.
2. BARÁT, T. Felelősség – Társadalmi felelősségvállalás. In *XXI. Század – Tudományos Közlemények*, 2012. 27. 47–52. o. ISSN 1585-8960.
3. BARTOŠOVÁ, V. Ikea vs. Vagus: Ret'azec pomohol zariadiť byty pre ľudí bez domova v Novej Cvernovke, In *Sketcher.sk*, 14 June 2018. [cit. 2021-11-04] Dostupné na: <https://sketcher.startitup.sk/ikea-vs-vagus-retazec-pomohol-zariadiť-byty-pre-luďi-bez-domova-v-novej-cvernovke/>
4. BÉNABOU, R. – TIROLE, J. Individual and Corporate Social Responsibility. In *Economica*, 2009. 1. 1–19. pp. [cit. 2021-11-04] Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1468-0335.2009.00843.x>
5. BORGI M, et al. *Social farming as an innovative approach to promote mental health, social inclusion and community engagement*. *Ann Ist Super Sanita*. 2020 Apr-Jun;56(2):206-214. [cit. 2021-11-04] Dostupné na: DOI: 10.4415/ANN_20_02_10.
6. BORZAGA, C. et al. *Social Enterprise: A new model for poverty reduction and employment generation. An examination of the concept and practice in Europe and the Commonwealth of Independent States*. Bratislava: UNDP Regional Centre for Europe and the CIS, 2008. 216 p. ISBN 978-92-9504-278-0. [cit. 2021-11-03] Dostupné na: https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/poverty-reduction/inclusive_development/social_enterpriseanewmodelforpovertyreductionandemploymentgenera.html
7. BORZAGA, C. et al. *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Luxembourg, LU: Publications Office of the European Union, 2020.
8. BORZAGA, C. - GALERA, G. - NOGALES, R. (edit.). 2008. *Social Enterprise: A new model for poverty reduction and employment generation*. [online]. Bratislava: UNDP, EMES, 2008. 214 p. ISBN 978-92-9504-278-0. [cit. 2021-11-04] Dostupné na internete: http://www.euricse.eu/sites/euricse.eu/files/db_uploads/documents/1265734028_n325.pdf
9. BOWEN, H. *Social Responsibilities of the Businessman*. New York, NY: Harper & Row, 1953.
10. BRAASTAD, B. *Green care in agriculture*, COST action proposal, Norwegian University of Life Sciences, Norway, 2005.

11. BROWN, A. *Personal Responsibility – Why it matters*. 2009. Bloomsbury Publishing. ISBN 9781441128911.
12. BUDAI, Balázs Benjámin et al. *A társadalmi közfelelősség intézményesülése a közigazgatásban*. Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem; Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2019. ISBN 978-963-498-178-7.
13. BUNOVÁ, D. *Štartuje projekt Housing First. Chce vrátiť ľudí bez domova do spoločnosti*, In LepšíDeň.sk, 15 June 2018. [cit. 2021-04-06]. Dostupné na: <https://lepsiden.sk/housing-first-byvanie-na-prvom-mieste/>
14. BUSSARD, A. et al. *Spoločensky zodpovedné podnikanie*. [online]. Bratislava: Nadácia Integra, 2005. [cit. 2021-04-05]. Dostupné na: https://myscrolls.eu/_files/200000028-aaf65ab6cf/Spolocensky_zodpovedne_podnikanie.pdf
15. CARROLL, A. B. A three dimensional conceptual model of corporate performance. In *Academy of Management Review*. 1979, 4, 497-505. ISSN 0363-7425.
16. CARROLL, A. B. The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. In *Business Horizons*. 1991. 34. 39-48. ISSN 0007- 6813.
17. CARROLL, A. B. Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct. In *Business & Society*, 1999. 38, p. 268-295. ISSN 00076503.
18. CARROLL, A. B. (2008). A history of corporate social responsibility: Concepts and practices. In A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon, & D. Siegel (Eds.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility* (pp. 19-46). Oxford, UK: Oxford University Press. 2008. ISBN 978-0199573943.
19. CATHERALL, R. - RICHARDSON, M. *Social entrepreneurship in education: empowering the next generation to address society's needs*. UK: British Council, 2017. 50 p. [cit. 2020-03-13]. Dostupné na: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/british_council_social_entrepreneurs_hip_in_education_web_final.pdf, (accessed 13 March 2020)
20. CIRIEC. *Sociálna ekonomika v Európskej únii: Zhrnutie správy, ktorú pre Európsky hospodársky a sociálny výbor vypracoval CIRIEC*. CIRIEC, 2007. DI CESE 96/2007 (EN) RS-IB/IB-RS/vl.
21. CIRIEC. *The social economy in the European Union*. [elektronický zdroj]. Brussel: Visits and Publications Unit, 2012. 116 p. [cit. 2022-01-15]. Dostupné na: https://www.ciriec.uliege.be/wp-content/uploads/2015/12/resume_CESE2012_en.pdf

22. COHEN, Boyd. Sustainable valley entrepreneurial ecosystems. In *Business strategy and the Environment*, 2006, 15.1: 1-14. ISSN 1099-0836.
23. Committee for Economic Development. Research, Policy Committee, & Committee for Economic Development. (1971). *Social responsibilities of business corporations*. Committee for Economic. [cit. 2022-01-16]. Dostupné na: https://www.ced.org/pdf/Social_Responsibilities_of_Business_Corporations.pdf
24. COSTARELLI, I. - KLEINHAUS, R. - MUNGANO, S. Thou shalt be a (more) responsible tenant': exploring innovative management strategies in changing social housing contexts. In *Journal of Housing and the Built Environment*. 2019. pp 1-21. ISSN 15664910. [cit. 2020-11-16]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s10901-019-09680-0>
25. CRANE, A. et al. (Eds.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility* (pp. 19-46). Oxford, UK: Oxford University Press. 2008. ISBN 978-0199573943.
26. CSOBA, Judit et al. *Szociális gazdaság kézikönyv*. Budapest: Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, 2007. 236 s. ISBN 978-963-87190-2-7.
27. CSOBA, Judit. A szociális gazdaságtól a szolidáris gazdaságig – a helyi gazdaságfejlesztési modell átalakulása - Modellváltás a helyi gazdaság fejlesztésében. In *Tér és Társadalom*, 34(4), o. 71–99. doi: 10.17649/TET.34.4.3301.
28. ČAPLÁNOVÁ A. *Ekonomía vzdelávania a tvorba ľudských zdrojov*, Bratislava: IURA EDITION, 1999. 131 p. ISBN 80-88715-22-9
29. DAVIS, S. L. et al. Introducing personal social responsibility as a key element to upgrade CSR. In *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, 2017. 21(2), 146-163. ISSN 2444-9709.
30. DEFOURNY, Jacques - NYSSSES, Marthe. Defining social enterprise. In *Social enterprise: At the crossroads of market, public policies and civil society*, 2006, 7: 3-27. ISBN 9780415378796.
31. DEFOURNY, Jacques – NYSSSES, Marthe. El enfoque EMES de la empresa social desde una perspectiva comparada. In *Ciriec-España, revista de economía pública, social y cooperativa* 75 (2012): 6-34.
32. DEFOURNY, Jacques - NYSSSENS, Marthe. *The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective*. Routledge, 2014. WP no. 08/01. [cit. 2022-01-15]. Dostupné na: https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/11568/1/WP_08_01_SE_WEB.pdf

33. DI IACOVO, F. - O'CONNOR, D. *Supporting policies for Social Farming in Europe: Progressing multifunctionality in responsive rural areas*, 2009 ARSIA, LCD, Florence. [cit. 2022-01-15]. Dostupné na: <http://www.umb.no/statisk/greencare/sofarbookpart1.pdf>
34. DOHNALOVÁ, Marie a kol. *Sociální ekonomika, sociální podnikání. Podnikání při každého*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2013. 132 s. ISBN 9788073572693.
35. EPIC – NEZISKOVÁ ORGANIZÁCIA. *Výročná správa*. 2018. [cit. 2020-03-13]. Dostupné na: [available at: https://epic-org.eu/wp-content/uploads/2019/06/Vyrochna-Sprava-2018.pdf](https://epic-org.eu/wp-content/uploads/2019/06/Vyrochna-Sprava-2018.pdf)
36. EurActiv.sk. Brusel chce podporiť rast cez sociálne podniky. [cit. 2020-03-11]. Dostupné na: <https://euractiv.sk/section/europa-2020/news/brusel-chce-podporit-rast-cez-socialne-podniky-018186/>
37. EUROPEAN COMMISSION: Social economy and social entrepreneurship. Social Europe guide. Volume 4. 2012, 108 s. ISSN 1977-2343.
38. EUROPEAN COMMISSION. *Peer Review in Belgium: Housing First*, 26 April 2016. [cit. 2022-01-15]. Dostupné na: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1024&newsId=2338&furtherNews=yes>
39. EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE, MONZÓN, J. L. – CHAVES, R. Á. The social economy in the European Union. 2012, 67 p. [cit. 2022-01-15]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/238713123_The_Social_Economy_in_the_European_Union
40. EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE - CIRIEC. *Recent Evolutions of the Social Economy in the European Union*. [elektronický zdroj]. Brussel: Visits and Publications Unit, 2017, online. 122 p. ISBN 978-92-830-3803-0. [cit. 2022-01-15]. Dostupné na: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/qe-04-17-875-en-n.pdf>
41. EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE. Opinion of the European Economic and Social Committee on Social economy enterprises contribution to a more cohesive and democratic Europe (2019/C 240/05). 2019. [cit. 2022-01-15]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/31ddffbe-a79c-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-sk/format-HTML>
42. EVERS, A. - LAVILLE, J.- L. Defining the third sector in Europe. In *The third sector in Europe*. p. 11-42. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publisher, 2004.

43. EVERS, Adalbert. Part of the welfare mix: The third sector as an intermediate area. In *Voluntas*, 6(2), 119-139. 1995.
44. GARRIGA, E. - MELÉ, D. Corporate social responsibility theories: Mapping the territory. In *Journal of Business Ethics*, 2004. 53(1-2), 51-71. ISSN 0167-4544.
45. GÁSPÁR, M. Társadalmi közfelelősség Van-e közigazgatás a bürokrácián túl? Az önkormányzatiság újraértelmezésének egy lehetséges gondolati kerete. In *Új Magyar Közigazgatás*. 2016. 3. szám 33-36. oldal.
46. GREEN FOUNDATION. Výroční zpráva za rok 2018. [cit. 2020-03-13]. Dostupné na: https://greenfoundation.eu/wp-content/uploads/2017/06/GF_VZ%C3%9AZ_2018.pdf
47. GUBČO, A. *Riešenia pre nedostupné bývanie*: Housing First Cvernovka, 22 June 2018. [cit. 2021-10-15]. Dostupné na: <https://www.yimba.sk/clanky/riesenia-pre-nedostupne-byvanie-housing-first-cvernovka>
48. G. FEKETE, Éva. *Együtt! – De hogyan? Innovációk a kistérségi fejlesztésekben*. Pécs, Miskolc: MTA Regionális Kutatások Központja, 2001. 194 p. ISBN 963-952-16-7.
49. HARRIS, D. - KOR, Y. Y. (2013), The Role of Human Capital in Scaling Social Entrepreneurship. *Journal of Management for Global Sustainability*. 2, pp. 163 – 172, 2013. ISSN 2244-6893. [cit. 2020-03-11]. Dostupné na: https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1030&context=business_facpubs
50. HASSINK, J. Combining agricultural production and care for persons with disabilities: a new role of agriculture and farm animals, Wageningen University, Netherlands, 2003.
51. HEINDL, Jan – REMR, Jiří. *Metody výzkumu a evaluace*. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1192-1.
52. HENRIQUES, A. *Standards for change?: ISO 26000 and sustainable development*. London: International Institute for Environment and Development, 2012. ISBN 9781843698548. [cit. 2021-10-15]. Dostupné na: <https://pubs.iied.org/16513iied>
53. HILL, M. - HUPE, P. *Implementing Public Policy*. London : SAGE Publications, 2002.
54. HINE, R. - PEACOCK, J. - PRETTY, J. Care farming in the UK: Contexts, benefits and links with therapeutic communities. In *Therapeutic Communities*, 29 (3). 245 – 260, 2008. ISSN 0964-1866.
55. HUNČOVÁ, Magdalena. The Czech co-operative reality and its social aspects. In *Trends and challenges for co-operatives and social enterprises in developed and transition countries*. Trento – ITALY: Edizioni31,, 2004. 211 p. ISBN 88-88224-19-4.

56. HUNČOVÁ, Magdalena. *Ekonomický rozměr občanské společnosti*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010. 240 s. ISBN 978-80-7357-545-8.
57. HUNČOVÁ, Magdalena. Družstva jako alternativa. In *Alternativní ekonomika*. Praha, 2014. [cit. 2021-10-15]. Dostupné na: https://www.czp.cuni.cz/stuz/besedy/b_1404/Huncova.pdf
58. IA MPSVaR SR. NP ISE – základné informácie. 2020. [cit. 2021-03-11]. Dostupné na: (2020), available at: <https://npise.gov.sk/o-projekte/zakladne-informacie/>
59. ILO. *Social and Solidarity Economy*. [elektronický zdroj]. 2009, online. [cit. 2022-01-15]. Dostupné na: https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/sse/WCMS_546299/lang--en/index.htm
60. ISENBERG, D. The entrepreneurship ecosystem strategy as a new paradigm for economy policy: principles for cultivating entrepreneurship, Babson Entrepreneurship Ecosystem Project, Babson College, Babson Park: MA, 2011.
61. JA Slovakia. *Social Innovation Relay*. [cit. 2020-03-11]. Dostupné na: <https://www.jaslovensko.sk/sir/>
62. JAĎUŠOVÁ, J. - REPA, M. Spoločenská zodpovednosť v prostredí verejnej správy a samosprávy. In *Trendy v podnikaní – Business Trends*, 2/2011. pp. 14 – 22. ISSN 1805-0603.
63. KANIA, J. - KRAMER, M. *Collective impact* (pp. 36-41). Beijing, China: FSG, 2011.
64. KASSIM, E. S. - HABIB, M. M. Social enterprise and creation of social value chain. In *International Journal of Supply Chain Management*, 2020, 9(2), 205-210. 1745-493x. [cit. 2021-10-11]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/profile/Dr-Md-Mamun-Habib-2/publication/352979516_Social_Enterprise_and_Creation_of_Social_Value_Chain/links/60e1b7a192851ca944a78f2e/Social-Enterprise-and-Creation-of-Social-Value-Chain.pdf
65. KHAN, MR. Mapping entrepreneurship ecosystem of Saudi Arabia. In *World Journal of Entrepreneurship. Management and Sustainable Development*. 2013, 9(1), 28–54. ISSN 2042-5961.
66. KOLLÁRIKOVÁ, T. - PONGRÁCZ, E. Zamestnateľnosť absolventov škôl a význam "soft skills" v praxi. In *Znalosti pro tržní praxi 2014: média a komunikace v 21. století*.

- Mezinárodní vědecká konference. Olomouc : Societas Scientiarum Olomucensis II., 2014. ISBN 978-80-87533-07-9, s. 664-674 CD-ROM.*
67. KORIMOVÁ, Gabriela. *Predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky*. Banská Bystrica: UMB, 2007. 192 s. ISBN 978-80-8083-399-2.
 68. KORIMOVÁ, Gabriela. a kol. *Sociálne podnikanie a sociálny podnik*. Banská Bystrica: Kopernikus, 2008. 300 s. ISBN 978-80-969549-6-4.
 69. KORIMOVÁ, Gabriela. *Sociálna ekonomika a podnikanie*. Banská Bystrica: Belianum, 2014. 108 s. ISBN 978-80-557-0695-5.
 70. KORIMOVÁ, Gabriela – DOHNALOVÁ, Marie. Sociálna ekonomika a sociálne podnikanie na Slovensku. In *FÓRUM sociální politiky*. 1/2016. ISSN 1803-7488. [cit. 2022-01-11]. Dostupné na: https://www.vupsv.cz/wp-content/uploads/2021/04/Korimova-Gabriela-Socialna-ekonomika-a-socialne-podnikanie-na-Slovensku.-FSP_c.-1-2016.pdf
 71. KREBS, Vojtech. *Sociální politika*, 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2005. 502 p. ISBN 80-7357-050-5.
 72. KŘIVOHLAVÝ, J. *Prosociální chování v dyádach*. In: *Československá psychologie*, 1980, č. 1, s. 73 – 85. ISSN 0009-062X.
 73. LACKO-BARTOŠOVÁ, M. et al. *Základy sociálneho poľnohospodárstva*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, 2021. 88 p. ISBN 978-80-552-2350-6.
 74. LAVILLE, Jean-Louis. *L'économie solidaire*. CNRS Éditions via OpenEdition, 2019.
 75. LAWRENCE, T. et al. *From the guest editors: Educating social entrepreneurs and social innovators*. Academy of Management Learning & Education, 2012. 11(3), 319-323.
 76. LEE, M. D. P. A review of the theories of corporate social responsibility: Its evolutionary path and the road ahead. In *International Journal of Management Reviews*, 2008. 10(1), 53-73. ISSN 1468-2370.
 77. LIPTÁK, K., NAGY, Z., SIPOSNÉ NANDORI, E. (2019). Áttekintés a magyarországi szociális gazdaságról és gazdasági szervezeteiről. In *Szociálpolitikai szemle*. 2019 V. évfolyam 1. szám, pp. 7-19.
 78. LUBELCOVÁ, Gabriela. Sociálna ekonomika: koncepty, príležitosti, riziká. In *Sociológia: časopis pre otázky sociológie*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2012, 44(1), 83-108. ISSN 0049-1225.

79. LUBELCOVÁ, Gabriela. Predpoklady uplatnenia sociálnej ekonomiky v SR ako výzvy pre oblasť vzdelávania. In: *Sociálna ekonomika a vzdelávanie* [elektronický zdroj]. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2014. [CD-ROM]. ISBN 978-80-557-0623-8.
80. MADZÍK, P. *Dobrá prax v oblasti spoločenskej zodpovednosti v prostredí vzdelávacej inštitúcie*. 2014. [cit. 2021-10-11]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/profile/Peter-Madzik/publication/320419725_Dobra_prax_v_oblasti_spolocenskej_zodpovednosti_v_prostredi_vzdelavacej_institucie/links/59e4a8c5458515393d611190/Dobra-prax-v-oblasti-spolocenskej-zodpovednosti-v-prostredi-vzdelavacej-institucie.pdf
81. MILLER, T. L. et al. Educating the minds of caring hearts: Comparing the views of practitioners and educators on the importance of social entrepreneurship competencies. *Academy of Management Learning & Education*, 2012. 11(3), 349-370.
82. Ministerstvo dopravy a výstavby SR (MDaV SR). Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020. 2015. [cit. 2021-10-11]. Dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/vystavba-5/bytova-politika/dokumenty/koncepcie>
83. MOSS, F. A. – HUNT, T. “Are You Socially Intelligent?” In *Scientific American*, vol. 137, no. 2, Scientific American, a division of Nature America, Inc., 1927, pp. 108–110, online. [cit. 2021-11-16]. Dostupné na: <http://www.jstor.org/stable/24964691>.
84. Najvyšší kontrolný úrad. Slovensko výrazne zaostáva za ponukou finančne dostupných nájomných bytov. 2018. [cit. 2020-01-16]. Dostupné na: <https://www.nku.gov.sk/documents/10157/749295/Slovensko+v%C3%BDrazne+zaost%C3%A1va+za+ponukou+finan%C4%8Dne+dostupn%C3%BDch+n%C3%A1jomn%C3%BDch+bytov/df1989fb-9b3e-4639-9e58-8749f976a1b2>
85. NAŠČÁKOVÁ, J. - BEDNÁŘOVÁ, L. - TOMČÍKOVÁ, M. The knowledge society and offer of qualified workers. In: *2015 13th International Conference on Emerging eLearning Technologies and Applications (ICETA)*. IEEE, 2015. p. 1-6.
86. NCFI (UK). 2008. [cit. 2021-11-16]. Dostupné na: <http://www.ncfi.org.uk/>
87. NÉMETH, Hajnalka. *Spoločenskou zodpovednosťou ku konkurencieschopnejšej firme*. [cit. 2021-11-16]. Dostupné na: [https://www.unms.sk/upload/files/Kat.%20B\)%20H.%20Nemeth.pdf](https://www.unms.sk/upload/files/Kat.%20B)%20H.%20Nemeth.pdf)

88. OECD/EU. *Boosting Social Enterprise Development: Good Practice Compendium*. OECD Publishing, Paris, 2017. 248 p. ISBN 978-92-64-26849-4. [cit. 2020-03-11]. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264268500-en>
89. OECD. *Social economy and the COVID-19 crisis: current and future roles*. [elektronický zdroj]. 2020, online. [cit. 2022-01-16]. Dostupné na: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/social-economy-and-the-covid-19-crisis-current-and-future-roles-f904b89f/>
90. OCHRANA, František. *Metodologie sociálních věd*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2380-1.
91. OCHRANA, František. *Metodologie, metody a metodika vědeckého výzkumu*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4200-0.
92. ONDRUŠEK, D. a kol. *10 kapitol o vývoji občianskej spoločnosti na Slovensku*. [online]. Arbe Samuel (ed.). 2012. Bratislava : Partners for Democratic Change Slovakia (PDCS), o. z., 2012. 128 s. ISBN 978-80-89563-07-4. [citované 15. 11. 2020]. Dostupné na: <http://www.cpf.sk/files/files/Obnova%20obcianskej%20spolocnosti.pdf>
93. OSN, 2015. Rezolúcia prijatá na Valnom zhromaždení 25. septembra 2015. [citované 2020 – 11 - 16]. Dostupné na: <https://www.minzp.sk/files/oblasti/udrzatelny-rozvoj/sdgs-dokument-sk-verzia-final.pdf>
94. OZ Vagus. Housing Cverna. 2018a. [citované 2020 – 11 - 16]. Dostupné na: <https://www.vagus.sk/housing-first-cverna/21/o-programe/>
95. OZ Vagus Housing. Cverna. 2018b. [citované 2020 – 11 - 16]. Dostupné na: <https://www.vagus.sk/housing-first-cverna/21/pristup-housing-first/>
96. OZ Vagus Vo VAGUSE štartujeme inovatívny program HOUSING FIRST CVERNA, 15 June 2018, 2018c. [citované 2020 – 11 - 18]. Dostupné na: <https://www.dobrakrajina.sk/sk/clanok/vo-vaguse-startujeme-inovativny-program-housing-first-cverna>
97. PAVLÍK, M. - BĚLČÍK, M. *Společenská odpovědnost organizací-CSR v praxi a jak s ní dál*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 169 s. ISBN 978-80-247-3157-5.
98. PESTOFF, Victor A. Third sector and co-operative services—An alternative to privatization. In *Journal of consumer policy*, 15.1, 1992: 21-45. ISSN 01687034.
99. PESTOFF, Victor. *Beyond the market and state. Civil democracy and social enterprises in a welfare society*. Aldershot, Brookfield, Singapore, & Sydney: Ashgate, 1998. ISBN 978-1840145755.

100. PESTOFF, Victor A. *A democratic architecture for the welfare state*. Routledge, 2008. ISBN 978-0415475952.
101. PESTOFF, Victor. Hybridity, coproduction, and third sector social services in Europe. In *American Behavioral Scientist*, 2014, 58.11: 1412-1424. ISSN 0002-7642.
102. POLÁČKOVÁ, Hana. Prvky sociálnej ekonomiky v histórii. In *Nové výzvy pre sociálnu politiku a globálny trh práce 2015*. Bratislava : Národohospodárska fakulta EU, 2015. ISBN 978-80-225-4078-0, s. 411-417 CD-ROM.
103. POLANYI, Karl. The two meanings of economic. In *IL CAPITALE CULTURALE. Studies on the Value of Cultural Heritage*. University of Macerata, 2012, 6: 229-233. ISSN 2039-2362.
104. POLONYOVÁ, Simona – PONGRÁCZ, Eva. Social entrepreneurship education providers–Slovak case. In *Social Enterprise Journal*, 2021. 1750-8614
105. PONGRÁCZ, Eva. *Sociálna ekonomika*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2015. ISBN 978-80-225-4149-7.
106. PONGRÁCZ, Eva. Social Economy and Social Entrepreneurship – the Manifestation of Social Responsibility in the Era of Globalization. In *Globalization and its Socio-Economic Consequences 2019. International Scientific Conference. Globalization and its Socio-Economic Consequences 2019 : Sustainability in the Global-Knowledge Economy*. Zilina : University of Zilina, Faculty of Operation and Economics Transport and Communications, 2020. ISSN 2261-2424, pp. 1-6.
107. PONGRÁCZ, Eva. *Spoločenská zodpovednosť a sociálna ekonomika*. Praha : Agentúra Fáma, 2021. 97 s. ISBN 978-80-904926-7-7.
108. PONGRÁCZ, Eva, et al. Innovation in planning homelessness resolution services–implementing a “housing first” approach in Slovakia. *Journal of Housing and the Built Environment*, 2021, 36.3: 1323-1341.
109. PORTER, M. E. – KRAMER, M. R. *Creating Shared Value*. In *Harvard Business Review*. 2011, č. 1, s. 2 – 17. ISSN 0017-8012.
110. PRESTON, L. E. Corporation and society: The search for a paradigm. In *Journal of Economic Literature*, 1975. 13, 334-354. ISSN 0022-0515.
111. RIEVAJOVÁ, Eva a kol. *Súčasnosc' a nové výzvy na trhu práce v meniacich sa sociálno-ekonomických podmienkach*. Recenzenti: Jana Štofková, Ján Košta. 1. vydanie. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2018. CD-ROM 163 s.

112. RODRIGUES, Waldecy - SANTOS, Nayara Silva Dos. Karl Polanyi and substantivism in economic development. In *Brazilian Journal of Political Economy*. 2020, 40, 86-99.
113. STREČANSKÝ, Boris. *Na ceste za filantropiou, charitou, mecénstvom a sponzorstvom*. Bratislava: Centrum pre filantropiu, 2000. [cit. 2022-01-05] Dostupné na internete: <<http://www.cpf.sk/files/files/Filantropia%20a%20charita.pdf>>
114. SZÜDI, Gábor - KOVÁČOVÁ, Jaroslava Building hope: from a shack to 3E house - Innovative housing approach in the provision of affordable housing for Roma in Slovakia. In *Journal of Housing and the Built Environment* (2016) 31: 423–438. ISSN 1573-7772. [cit. 2021-01-05] Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s10901-015-9469-y>
115. ŠKOBLA, D. et al. Uplatniteľnosť systému prestupného bývania a „housing-first“ v podmienkach SR. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2016. [cit. 2021-02-05] Dostupné na: [https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/kniznica/FINALuplatnitel_nost_systemu_prestupneho_byvania_housing_first_VU_20161%20\(1\).pdf](https://www.minv.sk/swift_data/source/romovia/publikacie/kniznica/FINALuplatnitel_nost_systemu_prestupneho_byvania_housing_first_VU_20161%20(1).pdf)
116. TEECE, David J. Explicating dynamic capabilities: the nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. In *Strategic management journal*, 2007, 28.13: 1319-1350. ISSN 1097-0266. [citované 2022-01-16]. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1002/smj.640>
117. THORNDIKE, R. L. - STEIN, S. An evaluation of the attempts to measure social intelligence. In *Psychological Bulletin*, 1937. 34, 275- 285. ISSN 0033-2909.
118. TSEMBERIS, S. Housing First: Ending Homelessness, Promoting Recovery and Reducing Costs. In: Gould Ellen, I. and O’Flaherty, B. (Eds.) *How to House the Homeless*, 2010. pp.37-56. (New York: Russell Sage Foundation).
119. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. (2016). *From Corporate Social Responsibility to Corporate Sustainability Moving the Agenda Forward in Asia and the Pacific*. 2013. ISSN 1020-3516. [citované 2021-11-16]. Dostupné na: <https://repository.unescap.org/bitstream/handle/20.500.12870/3883/ESCAP-2013-RP-From-corporate-social-responsibility-corporate-sustainability.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
120. Úradný vestník Európskej únie (2013). Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru na tému „Sociálne poľnohospodárstvo – využívanie prác v

poľnohospodárstve na terapeutické účely a opatrenia v sociálnej a zdravotnej oblasti“ (stanovisko z vlastnej iniciatívy), (2013/C 44/07) [citované 2021-11-16]. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012IE1236&from=SV>

121. VERNON, P. E. Some characteristics of the good judge of personality. In *Journal of Social Psychology*, 1933. 4, 42-57.
122. WASIELESKI, D. M. - WEBER, J. *Corporate Social Responsibility*. Emerald Group Publishing, 2018. 456 p. ISBN 9781787542600.
123. WEBER, J. M. Social Innovation and Social Enterprise in the Classroom: Frances Westley on Bringing Clarity and Rigor to Program Design. *Academy of Management Learning & Education*, 2012. 11(3), 409-418.
124. WOOD, D. J. Social issues in management: Theory and research in corporate social performance, 1991. In *Journal of Management*, 17, 383-406. ISSN 0149-2063.
125. WORSHAM, E. L. Reflections and insights on teaching social entrepreneurship: An interview with Greg Dees. In *Academy of Management Learning & Education*, 11(3), 442-452. 2012. [citované 16. 11. 2020]. Dostupné na <https://www.jstor.org/stable/23412376>
126. WRY, Tyler – JEFFREY, G. York. An identity-based approach to social enterprise. In *Academy of Management Review* 42.3 (2017): 437-460. ISSN 0363-7425.
127. Zákon č. 5/2004 o sociálnych službách Z. z. v znení neskorších predpisov.
128. Zákon č. 112/2018 Z. z. o sociálnej ekonomike a sociálnych podnikoch Z. z. v znení neskorších predpisov.
129. Zákon č. 443/2010 Z. z. o dotáciách na rozvoj bývania a o sociálnom bývaní Z. z. v znení neskorších predpisov.
130. Verejne dostupné a vyžiadané štatistické údaje MPSVaR SR, ŠÚ SR, IA MPSVaR SR, Finstatu.

PRÍLOHY

Príloha č. 1: Otázky dotazníkového prieskumu

1. Prosím, uveďte, v ktorom kraji pôsobí Váš sociálny podnik.
2. Prosím, uveďte právnu formu Vášho sociálneho podniku.
3. Prosím, uveďte druh registrovaného sociálneho podniku (môžete uviesť aj viac odpovedí).
4. Prosím, uveďte počet zamestnancov Vášho podniku.
5. Je Váš sociálny podnik členom niektorej strešnej organizácie pre sociálne podniky?
6. Prosím, uveďte, ktoré formy podpory ste už využili alebo aktuálne využívate (môžete uviesť viac odpovedí).
7. S akými problémami sa stretávate v bežnom fungovaní Vášho sociálneho podniku?
8. Zúčastnili ste sa už niekedy vzdelávania (kurzy, školenia, workshopy) zameraného na sociálne podnikanie?
9. Aký je Váš názor, na aké oblasti by malo byť zamerané systematické vzdelávanie pre sociálnych podnikateľov (môžete uviesť viac odpovedí).
10. Prosím, označte Vašu spokojnosť s podporným prostredím pre sociálne podniky na Slovensku (1-najmenej spokojný, 5-najviac spokojný).
11. Prosím, navrhňte zmeny, ktoré by, podľa Vášho názoru, prispeli k rozvoju sociálneho podnikania na Slovensku.

Príloha č. 2: Otázky pološtruktúrovaných rozhovorov

I. Otázky pološtruktúrovaných rozhovorov pre expertov na tému sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania

1. Predstavenie respondenta a uvedenie do kontextu.
2. Ako by ste zhodnotili súčasný stav v rozvoji sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania na Slovensku?
3. Ktoré úspechy dosiahnuté na Slovensku považujete na najväčšie?
4. Prosím, pomenujte najväčšie stimuly a bariéry.
5. Myslíte si, že téma sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania by mala byť súčasťou slovenského vzdelávacieho systému?
6. Aký máte názor na skutočnosť, že sociálne služby zatiaľ v slovenských podmienkach nie sú podporované v priestore sociálnej ekonomiky.
7. Vedeli by ste rozvinúť Vaše odporúčania, ktoré by pomohli k napredovaniu v oblasti sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania na Slovensku?
8. Na záver, uveďte prosím témy, ktorým sme sa nevenovali v rámci nášho rozhovoru a považujete ich za dôležité v kontexte rozvoja sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania v SR.

II. Otázky pološtruktúrovaných rozhovorov pre manažérov Centier sociálnej ekonomiky.

1. Predstavenie respondenta a uvedenie do kontextu.
2. Ako by ste zhodnotili súčasný stav v rozvoji sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania vo Vašom regióne?
3. Čo funguje dobre v priestore sociálnej ekonomiky a kde vidíte najväčšie bariéry?
4. Aký je potenciál rozvoja sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania vo Vašom regióne?
5. Vedeli by ste rozvinúť Vaše odporúčania, ktoré by pomohli k napredovaniu v oblasti sociálnej ekonomiky a sociálneho podnikania na Slovensku?
6. Poprosím zhodnotiť podmienky práce Vášho regionálneho centra.
7. Na záver, uveďte prosím témy, ktorým sme sa nevenovali v rámci nášho rozhovoru a považujete ich za dôležité spomenúť vo väzbe na Váš región.